

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**AB MALİ YARDIM ARAÇLARINDAN
IPARD PROGRAMININ KIRSAL
KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ:
KAHRAMANMARAŞ İLİ ÖRNEĞİ**

Harun Reşit GENÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN - 2019**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**AB MALİ YARDIM ARAÇLARINDAN
IPARD PROGRAMININ KIRSAL
KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ:
KAHRAMANMARAŞ İLİ ÖRNEĞİ**

**DANIŞMAN : Doç. Dr. M.Cevher MARİN
JÜRİ : Prof. Dr. İsmail BAKAN
JÜRİ : Prof. Dr. Yakup BULUT**

Harun Reşit GENÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN-2019**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**AB MALİ YARDIM ARAÇLARINDAN IPARD
PROGRAMININ KIRSAL KALKINMA ÜZERİNE
ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ:
KAHRAMANMARAŞ İLİ ÖRNEĞİ**

**Harun Reşit GENÇ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Kod No :**

**Bu Tez 20/06/2019 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

**Doç. Dr. M. Cevher MARİN
Başkan**

**Prof. Dr. İsmail BAKAN
Üye**

**Prof. Dr. Yakup BULUT
Üye**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Enstitü Müdürü**

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AB MALİ YARDIM ARAÇLARINDAN IPARD
PROGRAMININ KIRSAL KALKINMA ÜZERİNE
ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ:
KAHRAMANMARAŞ İLİ ÖRNEĞİ**

Harun Reşit GENÇ

Danışman : Doç. Dr. M. Cevher MARİN

Yıl : 2019, Sayfa: 101+XIII

Jüri : Doç. Dr. M. Cevher MARİN (Başkan)
: Prof. Dr. İsmail BAKAN (Üye)
: Prof. Dr. Yakup BULUT (Üye)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımsal üretim ve gıda güvenliği ile ilgili ortaya çıkan sorunlar, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere küresel çapta ulusal ve uluslararası kuruluşları tarım ve kırsal kalkınma alanında politikalar geliştirmeye ve bu alanların kalkınmasına yardımcı olacak faaliyetleri desteklemeye itmiştir.

Bu politikaların oluşturulmasında öncü bir rol üstlenen Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren ortak tarım politikası çerçevesinde kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik faaliyetleri desteklemiş, bir taraftan birliğe üye ülkelerin kendi aralarında sosyal ve ekonomik farkları azaltmak, diğer taraftan ise aday ülkelerin birlik müktesebatına uyumunu sağlamak için mali yardım araçları geliştirmiştir.

Avrupa Birliğine aday olarak kabul edilmesinden sonra, Türkiye katılım öncesi mali yardımlardan faydalanmaya başlamış, IPARD (Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Araç) ajansı olarak kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından kırsal alanlara yapılan projelere destek verilmek suretiyle AB tarafından kırsal kalkınma bileşeni kapsamında sağlanan yardımların faaliyetlere dönüştürülmesi sağlanmıştır.

Çalışmada, Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarında belirlenen amaçlarına uygun olarak hazırlanan IPARD programının 2007-2013 yıllarını kapsayan I. uygulama dönemi ele alınmış olup, Türkiye geneli ve Kahramanmaraş İli özelinde desteklenen yatırımlardan elde edilen veriler ışığında programın, kırsal kalkınma açısından etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Kırsal Kalkınma, AB Katılım Öncesi Araç, IPARD Programı, TKDK, Kahramanmaraş

**DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**EVALUATION OF EFFECTS ON RURAL
DEVELOPMENT OF IPARD PROGRAM FROM EU
FINANCIAL ASSISTANCE INSTRUMENTS: SAMPLE OF
KAHRAMANMARAŞ CITY**

Harun Reşit GENÇ

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. M. Cevher MARIN

Year : 2019, Pages: 101+XIII

**Jury : Assoc. Prof. Dr. M. Cevher MARIN (Chairperson)
: Prof. Dr. İsmail BAKAN (Member)
: Prof. Dr. Yakup BULUT (Member)**

After World War II, Problems related to agricultural production and food safety have led the national and international organizations, especially European countries, to develop policies in the field of agriculture and rural development and to support of activities to help the development activities in these areas.

Since its establishment, The European Union which plays a leading role in the development of these policies, has supported activities aimed at achieving rural development within the framework of a common agricultural policy. EU, on the one hand, has developed financial aid instruments to reduce the social and economic differences between the member states and on the other hand to ensure the harmonization of the candidate countries with the *acquis communautaire*.

Turkey, after being accepted as a candidate for European Union, started to benefit from EU pre-accession financial assistance. The assistance provided by the EU under the rural development component was transformed into activities to support projects in rural areas by the Agriculture and Rural Development Support Institution established as IPARD (Pre-Accession Instrument for Rural Development) agency.

In the study, The first implementation period of the IPARD program prepared in accordance with the designated purpose in Turkey's rural development policy and covering the years 2007-2013 was discussed. Impacts of the program on rural development were evaluated in the light of data from supported investments in privately Kahramanmaras Province and generally in Turkey.

Keywords: Rural Development, EU Instrument For Pre-Accession Assistance, IPARD Program, ARDSI, Kahramanmaras

ÖN SÖZ

Ülkemizin, küreselleşen Dünya’da layık olduğu yeri almasının yolu şüphesiz üretmekten, daha fazla üretmekten geçmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarına göre değerlendirildiğinde toplam nüfus içerisindeki payının net bir şekilde azalmış olduğu görülse de, kırsal alanları tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerin yürütüldüğü, küçük ölçekli de olsa genç, kadın, yaşlı ayrımı yapmaksızın herkesin üretim faaliyetlerine katkıda bulunduğu yerler olarak değerlendirmek, ülkelerin gelecekleri açısından üzerinde durulması gereken en önemli gündem maddelerinin başındadır.

Türkiye’nin, Avrupa Birliğine yaklaşık yarım asrı aşan inişli çıkışlı üyelik macerası, 1999 yılında adaylığının teyit edilmesi ile birlikte aday ülkelere sağlanan bir takım olanaklardan faydalanma imkânına erişmesi ile yeni bir boyuta taşınmıştır.

Avrupa Birliği tarafından, Kırsal Kalkınma Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPARD) kapsamında tahsis edilen kaynaklar ile Ülkemizin üretimine, istihdamına ve kırsal kalkınmasına sağladığı katkıların değerlendirildiği bu çalışmanın hazırlanması aşamasında yapıcı görüş ve önerileriyle yol gösteren ve desteklerini her daim esirgemeyen tez danışmanım Doç.Dr M. Cevher MARİN ve Enstitü Sekreterimiz Nuran ERAYMAN’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, birlikte geçirilebilecek çok değerli vakitlerinden fedakarlık etmek zorunda kalan başta değerli eşim Nilgün GENÇ olmak üzere, en kıymetli varlıklarım olan kızım Aybike Ceylin ile oğullarım Mustafa Oğuzhan ve Tolgahan GENÇ’e sevgilerimi sunuyorum.

Harun Reşit GENÇ
2019 - Haziran

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
EKLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	2
1.2. Araştırmanın Önemi.....	3
1.3. Araştırmanın Varsayım ve Sınırlılıkları.....	3
2. KONUYA İLİŞKİN ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	4
2.1. Kırsal Kalkınma ve IPARD Konulu Çalışmaların Özeti	4
2.2. Kırsal Kalkınmaya İlişkin Temel Kavramlar	5
2.2.1. Kırsal Kalkınmanın Önemi	7
2.3. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları.....	7
2.3.1. Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarındaki Değişimin Kısa Tarihçesi	8
2.4. Türkiye’de Kırsal Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Politikalar.....	9
2.4.1. Uygulanan Politikalara Tarihsel Bakış.....	9
2.4.1.1. Planlı Kalkınma Öncesi Dönem (1923 – 1963).....	10
2.4.1.2. Planlı Kalkınma Dönemi (1963 – 1999).....	10
2.4.1.3. Avrupa Birliği Adaylık Sonrası Dönem (2000’ler)	12
2.4.2. Uygulanan Kırsal Kalkınma Projeleri	14
2.4.2.1. Ulusal Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri.....	15
2.4.2.1.(1). Bölgesel Kalkınma Projeleri	15
2.4.2.1.(2). Köye Dönüş Rehabilitasyon Projesi (KDRP)	16
2.4.2.1.(3). Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)	16
2.4.2.1.(4). Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES)	16
2.4.2.1.(5). Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)	17
2.4.2.1.(6). Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) ..	18
2.4.2.1.(7). Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP)	18
2.4.2.1.(8). Entegre Su Havzaları Rehabilitasyon Projeleri	19
2.4.2.1.(9). Genç Çiftçi Projesi	19
2.4.2.1.(10). Kırsal Altyapı Destekleme Projesi (KIRDES)	20
2.4.2.2. Dış Kaynaklı Kırsal Kalkınma Destekleri	20
2.4.2.2.(1). Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi	22
2.4.2.2.(2). Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi	23
2.4.2.2.(3). Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi	23
2.4.2.2.(4). Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi	23
2.4.2.2.(5). Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi (02)	23
2.4.2.2.(6). Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi.....	23
2.4.2.2.(7). Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi	24
2.4.2.2.(8). Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi	24
2.4.2.2.(9). Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP)	24
2.4.2.2.(10). Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi.....	25

2.4.2.2.(11). Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi	25
2.4.2.2.(12). Diyarbakır, Batman ve Siirt Kalkınma Projesi.....	26
2.4.2.2.(13). Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi.....	26
2.4.2.2.(14). Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi	26
2.4.2.2.(15). Göksu Taşeli Havzası Kalkınma Projesi	26
2.4.2.2.(16). Dağlık Alanlar Kırsal Kalkınma Programı.....	26
2.4.2.2.(17). Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi.....	27
2.4.2.3. Diğer Projeler	27
2.4.3. Ulusal Politika Yaklaşımı.....	27
2.5. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları	28
2.5.1. Tarihsel Gelişimi	28
2.5.2. Kırsal Kalkınma Politikaları Uygulama Araçları	31
2.5.2.1. AB Kırsal Kalkınma Politikasının Mali Araçları	31
2.5.2.2. LEADER	32
2.5.2.3. Katılım Öncesi Mali Yardım Araçları	33
2.5.2.3.(1). PHARE.....	34
2.5.2.3.(2). ISPA	35
2.5.2.3.(3). SAPARD	35
2.5.2.3.(4). CARDS.....	36
2.5.2.3.(5). Türkiye Katılım Öncesi Araç	37
2.5.2.3.(6). IPA	38
2.5.2.3.(7). IPARD	41
2.6. Türkiye IPARD Programı	42
2.6.1. Programın Hazırlık Süreci.....	42
2.6.2. Programın Amacı ve Öncelikleri.....	43
2.6.3. IPA Kurumsal Yapısı	45
2.6.3.1. Ulusal IPA Koordinatörü.....	45
2.6.3.2. Ulusal Fon.....	46
2.6.3.3. Ulusal Yetkilendirme Görevlisi.....	46
2.6.3.4. Yetkili Akreditasyon Görevlisi.....	46
2.6.3.5. Denetim Otoritesi	46
2.6.3.6. IPARD Uygulama Birimleri	46
2.6.3.7. IPARD Yönetim Yapısı.....	47
2.6.4. IPARD Ajansı (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu)	47
2.6.5. IPARD Programının Kapsamı.....	49
2.6.5.1. Destek Alanları	49
2.6.5.2. Topluluk Katkısı ve Yardım Oranları.....	50
2.6.5.3. IPARD Uygulama İlleri.....	50
2.6.5.4. Uygun Harcamalar	50
2.6.5.5. Başvuru ve Yatırım Süreci	51
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	52
3.1. Veriler ve Veri Kaynakları.....	52
3.2. Verilerin İşlenmesi	52
3.3. Evren, Çalışma Evreni ve Evren Birimi.....	52
3.4. Örneklem ve Örneklem Seçimi	53
3.4.1. Örneklem Türü ve Büyüklüğü.....	53
4. BULGULAR.....	54
4.1. Türkiye Geneli IPARD I Programı Uygulamaları	54
4.1.1. Başvuru ve Sözleşme Bilgileri	55

4.1.2. Genel Program Göstergeleri	56
4.1.3. Tedbirlere Göre Desteklenen Yatırımlar	57
4.1.3.1. Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	58
4.1.3.2. Üretici Gruplarının Kurulmasına Destek	59
4.1.3.3. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	60
4.1.3.4. Çevre ve Kırsal Peyzaja Yönelik Faaliyetlerin Uygulanmasına Hazırlık	61
4.1.3.5. Yerel Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması Ve Uygulanması	61
4.1.3.6. Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	61
4.1.3.7. Teknik Destek	63
4.1.4. IPARD II Programı	63
4.2. Kahramanmaraş İli IPARD I Programı Uygulamaları	64
4.2.1. Başvuru Bilgileri	64
4.2.2. Sözleşme Bilgileri	64
4.2.3. Yatırım Yapılan Yerlerin Genel Yapısı	66
4.2.4. Yatırımcıların Genel Yapısı	68
4.2.5. Yatırımların Ekonomik Görünümü	70
4.2.5.1. Tedbirlere Göre Yatırımların Frekans Dağılımı	70
4.2.5.2. Yatırım Destek Oranlarının Frekans Dağılımı	71
4.2.5.3. Yatırım ve Hibe Tutarlarının Frekans Dağılımı	71
4.2.5.4. Yatırım Faaliyet Durumunun Frekans Dağılımı	72
4.2.5.5. İstihdam Göstergeleri	72
4.2.6. Yıllara Göre Desteklenen Projeler	73
4.2.7. İlçelere Göre Desteklenen Projeler	73
4.2.8. Tedbir Bazında Desteklenen Projeler	74
4.2.8.1. 101 Tedbiri Kapsamında Desteklenen Projeler	75
4.2.8.2. 103 Tedbiri Kapsamında Desteklenen Projeler	77
4.2.8.3. 302 Tedbiri Kapsamında Desteklenen Projeler	79
5. SONUÇ VE TARTIŞMA	83
KAYNAKLAR	86
ÖZ GEÇMİŞ	94

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelgeler	Sayfa No.
Çizelge 2.1. UKKS Stratejik Amaç, Öncelik ve Faaliyetler.....	13
Çizelge 2.2. Ulusal Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri.....	15
Çizelge 2.3. KKYDP Ekonomik Yatırım Destekleri.....	18
Çizelge 2.4. KKYDP Sulama Sistemleri ve Makine Ekipman Destekleri	18
Çizelge 2.5. Türkiye’de Ulusal Kaynaklı Uygulanan Havza Rehabilitasyon Projeleri..	19
Çizelge 2.6. Genç Çiftçi Projesi Faydalanan Çiftçi Sayısı ve Ödenen Hibe Miktarları .	20
Çizelge 2.7. Türkiye’de Uygulanan Dünya Bankası Destekli Kırsal Kalkınma Projeler	21
Çizelge 2.8. Türkiye’de Uygulanan IFAD Destekli Kırsal Kalkınma Projeleri	22
Çizelge 2.9. Türkiye’de, IFAD Destekli Uygulamaları Devam Eden Kırsal Kalkınma Projeleri.....	22
Çizelge 2.10. AB Katılım Öncesi Mali Yardım Programları ve Yararlanıcı Ülkeler.....	33
Çizelge 2.11. PHARE Programı Ülkelere Tahsis Edilen Bütçe	34
Çizelge 2.12. SAPARD Programı Ülkelere Tahsis Edilen Bütçe.....	36
Çizelge 2.13. CARDS Programı Ülkelere Tahsis Edilen Bütçe	37
Çizelge 2.14. Türkiye Katılım Öncesi Araç Fon Kullanımı	37
Çizelge 2.15. 2007 – 2013 Yılları IPA Bütçesinin Ülkelere Tahsisi.....	39
Çizelge 2.16. IPA Programı Türkiye Bileşen Bazında Bütçe Dağılımı.....	40
Çizelge 2.17. IPA II. Programı Ülke Bütçe Tahsisatları	40
Çizelge 2.18. IPA II. Programı Türkiye Sektör Bazında Bütçe Dağılımı	41
Çizelge 2.19. IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni Ülke Bütçe Tahsisleri	42
Çizelge 2.20. IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni Müdahale Alanları, Öncelikler ve Hedef.	43
Çizelge 2.21. IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni Kapsamında Ulaşılmak İstenen Hedefler	44
Çizelge 2.22. IPARD Programı Tedbir Bazlı Bütçe Öngörüsü	45
Çizelge 2.23. IPARD Kapsamında Sorumlu Yapı ve Kurumlar	45
Çizelge 4.1. IPARD I Dönemi Alt Tedbire Göre Çağrı İlanı Bilgileri.....	55
Çizelge 4.2. IPARD I Dönemi Çağrı İlanı İstatistikleri.....	56
Çizelge 4.3. Kırsal Kalkınma Bileşeni Kapsamında Türkiye’ye Tahsis Edilen Bütçe...	56
Çizelge 4.4. IPARD I Dönemi Tedbir Bazında Tahsis Edilen ve Yapılan Ödemeler	57
Çizelge 4.5. IPARD I Programı Tedbirlere göre Desteklenen Yatırımlar.....	57
Çizelge 4.6. IPARD Programı 101 Tedbiri Kapasite ve Uygun Harcama Sınırları	59
Çizelge 4.7. IPARD I Programı Tarımsal İşletmelere Yönelik Yatırımlar	59
Çizelge 4.8. IPARD Programı 103 Tedbiri Kapasite ve Uygun Harcama Sınırları	60
Çizelge 4.9. Tarımsal ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesine Yönelik Yatırımlar	61
Çizelge 4.10. Kırsal Ekonomik Faaliyetlere Yönelik Yatırımlar	62
Çizelge 4.11. Teknik Destek Tedbiri Kapsamında İmzalanan Sözleşmeler.....	63
Çizelge 4.12. IPARD Çağrı İlanlarına Göre Kahramanmaraş İli Desteklenen Sektörler	64
Çizelge 4.13. Kahramanmaraş İli Çağrı Bazlı IPARD Sözleşme Bilgileri	65
Çizelge 4.14. Kahramanmaraş İli Çağrı Bazlı IPARD Güncel Sözleşme Bilgileri	65
Çizelge 4.15. Tedbirlere Göre Yatırım Yerinin Türü	66
Çizelge 4.16. Yatırım Yapılan Yerleşim Yerlerinin Nüfusları	67
Çizelge 4.17. Yatırım Yapılan Yerleşim Yerlerinin İl Merkezine Uzaklığı.....	67
Çizelge 4.18. Yatırım Yapılan Yerleşim Yerlerinin İlçe Merkezine Uzaklığı	67
Çizelge 4.19. Yatırım Uygulama Yeri Mülkiyet Bilgileri	67
Çizelge 4.20. Yatırım Uygulama Yeri Dağlık Alan Bilgileri	68
Çizelge 4.21. Yatırımcı Cinsiyet Bilgileri	68
Çizelge 4.22. Yatırımcı Hukuki Statü Bilgileri	69
Çizelge 4.23. Sözleşme Tarihi İtibariyle Yatırımcı Yaş Bilgileri.....	69
Çizelge 4.24. Tedbirlere Göre Genç Çiftçi Yatırımcı Bilgileri	69
Çizelge 4.25. İkamet Edilen Yere Göre Yatırımcı Bilgileri	70
Çizelge 4.26. Tedbirlere Göre Sözleşme İmzalanan Proje Sayıları.....	70
Çizelge 4.27. Sektörlere Göre Sözleşme İmzalanan Proje Sayıları	70
Çizelge 4.28. Yatırım Destek Oranları Bilgileri	71
Çizelge 4.29. Toplam Yatırım Tutarları	71
Çizelge 4.30. Toplam Hibe Ödemeleri	72
Çizelge 4.31. Yatırımların Faaliyet Durumu	72

Çizelge 4.32. Program İstihdam Verileri	72
Çizelge 4.33. Kahramanmaraş İli Yıllara Göre IPARD Sözleşme Bilgileri.....	73
Çizelge 4.34. Kahramanmaraş İli İlçe Bazlı IPARD Sözleşme Bilgileri	73
Çizelge 4.35. Kahramanmaraş İli Tedbir Bazlı IPARD Sözleşme Bilgileri.....	74
Çizelge 4.36. Kahramanmaraş İli 101 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri	75
Çizelge 4.37. Kahramanmaraş İli 101-1 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri.....	76
Çizelge 4.38. Kahramanmaraş İli 101-2 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri (Kırmızı Et Üreten).....	76
Çizelge 4.39. Kahramanmaraş İli 101-2 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri (Beyaz Et Üreten).....	77
Çizelge 4.40. Kahramanmaraş İli 103 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri	77
Çizelge 4.41. Kahramanmaraş İli 103-1 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri.....	78
Çizelge 4.42. Kahramanmaraş İli 103-2 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri.....	78
Çizelge 4.43. Kahramanmaraş İli 103-3 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri.....	78
Çizelge 4.44. Kahramanmaraş İli 302 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri	79
Çizelge 4.45. Kahramanmaraş İli 302-1 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri.....	80
Çizelge 4.46. Kahramanmaraş İli 302-2 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri.....	81
Çizelge 4.47. Kahramanmaraş İli 302-3 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri.....	81
Çizelge 4.48. Kahramanmaraş İli 302-4 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri.....	81

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekiller	Sayfa No.
Şekil 2.1. AB Kırsal Politikalarının Evrimi ve Uyum Politikaları	30
Şekil 2.2. AB Katılım Öncesi Yardım Araçlarının Gelişim Süreci	38
Şekil 2.3. IPARD Yönetim Yapısı.....	47
Şekil 2.4. TKDK Merkez Teşkilat Şeması	48
Şekil 2.5. TKDK Taşra Teşkilatı Şeması.....	48
Şekil 2.6. TKDK Proje İşlem Süreci.....	51
Şekil 4.1. IPARD Tedbirlere Göre Bütçe Kullanım Oranları	58
Şekil 4.2. IPARD I Dönemi Yatırım, Destek ve Hibe Tutarlarının Karşılaştırması.....	66
Şekil 4.3. Türkiye Dağlık Alanlar Haritası	68
Şekil 4.4. Tedbirlere Göre Türkiye ve Kahramanmaraş Hibe Ödeme Oranları	74
Şekil 4.5. 101 Tedbiri Türkiye ve Kahramanmaraş Hibe Ödeme Oranları	75
Şekil 4.6. 103 Tedbiri Türkiye ve Kahramanmaraş Hibe Ödeme Oranları	78
Şekil 4.7. 302 Tedbiri Türkiye ve Kahramanmaraş Hibe Ödeme Oranları	80

EKLER LİSTESİ

Şekiller	Sayfa No.
EK-1 : Türkiye’de 2005 Yılı Sonrasında Uygulanan Kırsal Kalkınma Projeleri	95
EK-2 : IPARD I Kapsamında Desteklenen Eksen, Tedbir, Alt Tedbir ve Sektörler ..	96
EK-3 : IPARD I Programı Desteklerinden Faydalanan İller Haritası	97
EK-4 : Uygun Yöresel Tarım ve Gıda Ürünleri Listesi	98
EK-5 : Uygun El Sanatları Listesi.....	100
EK-6 : Tıbbi Ve Aromatik Bitkiler Referans Listesi	101

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ARDSI	: Agricultural Rural Development Support Institution
ARIP	: Agricultural Reform Implementation Project
BELDES	: Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BSE	: Business And Strategies Europe
BÜMKO	: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
CARDS	: Community Assistance to Reconstruction Development and Stability
CEM	: Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü
CF	: Cohesion Fund - Uyum Fonu
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DIS	: Decentralised Implementation System - Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EAFRD	: European Agricultural Fund for Rural Development - Avrupa Kırsal Kalkınma İçin Tarım Fonu
EAGGF	: European Agricultural Guidance and Guarantee Fund - Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
EC	: European Commission - Avrupa Komisyonu
ECA	: European Court Of Auditors
EDIS	: Extended Decentralized Implementation System - Genişletilmiş Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi
EMFF	: European Maritime and Fisheries Fund - Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu
EP	: European Parliament - Avrupa Parlamentosu
ERDF	: European Regional Development Fund - Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ESF	: European Social Fund - Avrupa Sosyal Fonu
ESI	: Structural and Investment Funds - Avrupa Yapısal ve Yatırım Fonları
EU	: European Union - Avrupa Birliği
FAO	: Food and Agriculture Organization - Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FIFG	: Financial Instrument for Fisheries Guidance - Balıkçılığı Yönlendirme Mali Aracı
GAP	: Güney Doğu Anadolu Projesi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTHB	: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
IDF	: Islamic Development Fund - İslami Kalkınma Fonu
IFAD	: International Fund for Agricultural Development - Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IPA	: Instrument for Pre-Accession Assistance - Katılım Öncesi Yardım Aracı
IPARD	: Instrument for Pre-Accession Assistance - Rural Development - Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı

IPYO	: İpard Programı Yönetim Otoritesi
ISPA	: Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (Yapısal Politikalar İçin Katılım Öncesi Araç)
İİGM	: İller İdaresi Genel Müdürlüğü
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
İLBANK	: İller Bankası A.Ş.
JICA	: Japan International Cooperation Agency - Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı
KASDEP	: Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
KBKYP	: Köy Bazlı Kırsal Kalkınma Yatırım Programı
KDRP	: Köye Dönüş Rehabilitasyon Projesi
KIRDES	: Kırsal Altyapı Destekleme Projesi
KKYDP	: Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
KOP	: Konya Ovası Projesi
KÖYDES	: Köy Altyapısını Destekleme Projesi
KPMG	: KPMG Advisory Ltd.
LEADER	: Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale
MEYSEP	: Yaş Sebze ve Meyve Geliştirme Projeleri
MIPD	: Multi-annual Indicative Planning Document - Çok Yıllı Gösterge Planlama Belgesi
NAO	: National Authorising Officer - Ulusal Yetkilendirme Görevlisi
NIPAC	: National IPA Coordinator - Ulusal IPA Koordinatörü
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OFID	: OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu
OGM	: Orman Genel Müdürlüğü
OJ	: Official Journal - AB Resmi Gazetesi
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OSİB	: Orman ve Su İşleri Bakanlığı
OTP	: Ortak Tarım Politikası
PHARE	: Poland and Hungary: Action for Restructuring for Economy - Polonya ve Macaristan Ekonomik Yapılanma Programı
SAPARD	: Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development - Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı
SUKAP	: Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi
SYDF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu
TKB	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TKDK	: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TOB	: Tarım ve Orman Bakanlığı
TRGM	: Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
TRUP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
TRUP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UKKS	: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi
UNDP	: United Nations Development Programme - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YAYÇEP	: Televizyon Yoluyla Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi

YHGP : Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi
YPK : Yüksek Planlama Kurulu
ZBK : Zonguldak Bartın Karabük Projesi

1. GİRİŞ

Özellikle sanayileşme süreci ile bağlantılı olarak kentlerde iş, ulaşım, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi olanakların gelişmesi ve bu tür imkanların kısıtlı olduğu kırsal bölgelerden kentsel alanlara doğru yönelen göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan sorunlar, Uluslararası Kuruluşlar ve Hükümetlerin bu alanlarda yeni arayışlara yönelmesine ve kırsal alanlara yönelik politikalarını gözden geçirmelerine yol açmıştır.

Kırsal alanlarda ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirilen bu politikalarda, gıda arz güvenliğinin sağlanması, kırsal alanların ve doğanın korunması, tarımsal verimliliğin geliştirilerek çiftçilerin yaşam kalitesinin artırılması ile kırsal ekonominin geliştirilmesi gibi amaçların öne çıktığı görülmektedir.

Avrupa Birliği’de, kuruluşundan itibaren kırsal alanları belirli bir kalkınma seviyesine getirmeyi amaçlayan kırsal kalkınma politikalarına özel önem vermiş, bu politikaları hayata geçirmek üzere gerekli idari, mali ve siyasal düzenlemeleri sürekli geliştirerek canlı tutmaya çalışmıştır. Birlik, bir taraftan mevcut üye ülkeler arasında denge sağlamaya çalışırken, diğer taraftan Birliğe yeni katılacak ülkelerin ortak politikalara hızlı bir şekilde bütünleşmesini ve uyumunu gözeten araçlar geliştirmiştir.

Birlik tarafından aday ülkelerin tam üyeliğe hazır duruma gelmelerini, uyum gerekliliklerini ve bütünleşme sürecini hızlı ve sorunsuz şekilde tamamlayabilmelerini sağlamak üzere çeşitli politikalar ve bu politikaların uygulanmasına yönelik olarak mali araçlar geliştirilmiş, katılım öncesi mali yardımlar olarak adlandırılan bu destek programları ile aday ülkeler mali açıdan desteklenmiştir.

2007 yılından itibaren AB tarafından aday ülkelere yönelik olarak yapılan yardımlar, IPA (The Instrument for Pre-accession Assistance – Katılım Öncesi Yardım Aracı) olarak adlandırılan yardım aracında toplanmıştır. Türkiye’nin de yer aldığı aday ve potansiyel aday devletlerin faydalanabildiği yardım aracı ile AB, kırsal kalkınmayı da içeren bileşen olarak adlandırılan beş temel başlıkta finansman desteği sağlamaktadır.

Katılım öncesi yardım aracı (IPARD) ile AB fonlarından Türkiye’ye 2007 – 2013 yıllarını kapsayan ilk uygulama döneminde yaklaşık 800 milyon avro destek sağlanmış, halen uygulanmakta olan 2014 – 2020 yıllarını kapsayan ikinci dönem için ise yaklaşık 800 milyon avro kaynak kullanılması öngörülmektedir.

Kırsal alanlarda yürütülen altyapı ve destekleme hizmetlerini kapsayan projelerin kırsal kalkınma açısından değerlendirildiği birçok çalışma olmasına karşın IPARD programının kırsal kalkınma açısından ele alındığı çok fazla çalışma bulunmamaktadır.

Genellikle bu çalışmalarda, IPARD programının hazırlık döneminde, Avrupa Birliği katılım öncesi mali yardımları ve Türkiye’nin yardımlardan yararlanma kapasitesi ele alınırken (Akın, 2008, Dıraor, 2008, Bakırcı, 2009, Bilici, 2010, Kolukırık, 2010), IPARD programı I. uygulama dönemi içerisinde yatırımların faaliyete geçmesi ile birlikte uygulamaların kırsal kalkınma üzerine idari, sosyal ve ekonomik açıdan etkilerini genellikle sektörel ve coğrafi anlamda ortaya koyan çalışmaların öne çıktığı görülmektedir (Tağa, 2013, Koç, 2016, Yıldırım, 2016, Duman, 2016, Çimen, 2017).

Bu çalışmalar arasında, Koç (2016) ve Çimen (2017) tarafından yapılan çalışmalar IPARD programı ve programın kırsal kalkınma açısından önemini ortaya koymaları bakımından öne çıkmaktadır.

Koç, çalışmasında IPARD kapsamında desteklenen süt sığırcılığı işletmelerinden elde edilen deneyimlerden faydalanılarak program hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığına yoğunlaşırken, Çimen (2017), çalışmasında IPARD programı kapsamında et ve süt sektörlerinde desteklenen yatırımların, uygulandığı yörenin ekonomik kalkınmasına katkıları üzerine yoğunlaşmıştır.

Ulusal kırsal kalkınma politikalarında ortaya konuların temel amaç ve hedefler bakımından, IPARD programı uygulamalarının, genel olarak Türkiye ve daha özel olarak Kahramanmaraş İlinin kırsal kalkınması açısından değerlendirildiği bu çalışma kapsamında, giriş kısmında araştırmanın amacı, kapsamı ve önemi üzerinde durulmuştur.

İkinci kısımda konuya ilişkin önceki çalışmalardan kısaca bahsedilerek kırsal kalkınmayla ilgili temel kavramlar açıklanmaya çalışılmış, özellikle 1950'lerden günümüze kadar gelişen kırsal kalkınma yaklaşımları ele alınarak, Türkiye ve Avrupa Birliği kırsal kalkınma politikaları tarihsel bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Üçüncü kısımda araştırma yöntemi, kullanılan veri kaynakları ve verilerin analiz süreçleri üzerinde durulmuştur.

Dördüncü kısımda, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve IPARD Programı yönetim otoritesi ile TKDK Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü tarafından gerek internet sitesinde yayınlanan gerekse ilgili kurumlar tarafından hazırlanan rapor, çizelge ve dokümanların analiz edilmesinden elde edilen veriler ışığında, IPARD programı I.uygulama döneminde (IPARD I) desteklenen projelerden elde edilen bulgular ortaya konulmuştur.

Beşinci ve son kısımda araştırma bulgularından elde edilen çıkarımlar, sonuç ve değerlendirme başlığı altında sunulmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarında, kırsal alanlarda yeni iş alanları oluşturmak suretiyle buralarda yaşayanların yaşam koşulları ve refah düzeyinin kentlerdeki ile uyumlu olacak şekilde ülke ortalamasına yükseltilmesi temel amaç olarak belirlenmiş, kırsal alanlarda tarımın yanı sıra tarım dışı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi suretiyle üretim ve iş olanaklarının geliştirilmesi, politika belgelerinin en önemli amaçları arasında sıralanmıştır.

Politika belgelerindeki bu amaçlarla uyumlu olarak uygulamaya konulan ve kırsal kalkınma anlamında farklı bir strateji sunan IPARD programının 2007 – 2013 yıllarını kapsayan birinci uygulama dönemi (IPARD I) uygulamaları 2016 yılı sonu itibariyle tamamlanmış, 2014 – 2020 yıllarını kapsayan IPARD II programının uygulama süreci halen devam etmektedir.

Tamamlanmış olan IPARD I programının Türkiye geneli ve Kahramanmaraş özelinde değerlendirildiği bu çalışmada, program kapsamında yapılan desteklerle faaliyete geçen yatırımların, Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarında belirtilen amaçlar arasında yer alan kırsal alanlarda yeni iş alanları ve istihdam oluşturulması açısından etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Türkiye'de kırsal kalkınma anlamında öne çıkan program ve projelerle yapılan yardımlar ile mali yönden karşılaştırılmak suretiyle, Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPARD) kapsamında sağlanan mali yardımların, Türkiye'nin kırsal kalkınma projelerinin finansmanındaki önemini ortaya konulması çalışmanın diğer bir amacı olarak belirlenmiştir.

Bununla birlikte, IPARD programı kapsamında oluşturulan tedbir, alt tedbir ve sektör tabanlı yaklaşım kapsamında ortaya konulan öncelik ve hedeflerle, program uygulamaları sonucunda ortaya çıkan verilerden elde edilen sonuçların karşılaştırılarak program hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığı kısmen de olsa değerlendirilecektir.

Bu kapsamda, Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarında belirlemiş olduğu kırsal alanlarda yeni iş alanları ve istihdam oluşturulması amacına ulaşma noktasında, IPARD programının etkilerinin ne düzeyde olduğunun belirlenmesi açısından araştırmamızda aşağıdaki sorulara cevap bulunmaya çalışılacaktır:

- Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarında belirlenen amaçlara ulaşmada IPARD desteklerinin etkisi var mıdır?
 - IPARD programı kapsamında desteklenen projelerin, Türkiye'nin kırsal alanlarında yaşayanlar için yeni iş imkânları oluşturulmasında etkisi olmuş mudur ?
 - IPARD programı kapsamında desteklenen projelerin, kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve yeni iş alanları oluşturulması noktasında etkisi var mıdır ?
- AB tarafından sağlanan katılım öncesi mali yardımların, Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarında belirlenen amaçlara ulaşma noktasında finansman açısından önemi ne düzeydedir ?

1.2. Araştırmanın Önemi

Özellikle, Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsü kazanılması sonrası dönemde Türkiye'de oluşturulan ulusal politika ve strateji belgelerinde kırsal kalkınma, kamusal hizmet ve faaliyetler ile desteklemeler olmak üzere iki düzeyde ele alınmaya başlanmıştır.

Kırsal Kalkınma alanında yapılan yatırımlara sağlanan en önemli destek programı olarak karşımıza çıkan IPARD kapsamında sektörel ve coğrafi temelli çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Yapılan çalışmalarda, genellikle kırsal kalkınma alanında AB mali yardımlarının yapısı, Türkiye'nin bu yardımlardan yararlanma olanakları ve IPARD programı kapsamında yapılan yatırımların program amaçları ile ilişkisine değinildiği görülmekte, IPARD programı kapsamında desteklenen yatırımların ulusal kırsal kalkınma politikalarında belirlenen amaçlarla ilişkisine çok yer verilmediği dikkati çekmektedir.

IPARD I programının tamamlanması ile birlikte ortaya çıkan en son veriler ışığında, Türkiye geneli ve Kahramanmaraş İli özelinde IPARD desteklerinin ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve sağlanan istihdam açısından, Türkiye'nin kırsal kalkınma politikaları kapsamında hedeflenen amaçlara ulaşıp ulaşılmadığını ortaya koyacak olması çalışmayı önemli kılmaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçların, mevcut durum itibariyle, Türkiye'nin 42 ilinde yürütülen IPARD programının, gerek Türkiye geneline yaygınlaştırılması gerekse kırsal kalkınma politikalarının geliştirilmesi noktasında ortak bir çerçeve oluşturulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Varsayım ve Sınırlılıkları

IPARD programı kapsamında desteklenen yatırımların ulusal kırsal kalkınma politikalarında belirlenen amaçlarla ilişkisini konu edinen Türkçe kaynakların henüz yeterli seviyede bulunmadığı varsayımından hareket edilerek bu çalışmanın genel çerçevesi oluşturulmuştur.

İlgili kurumlardan elde edilecek verilerin araştırma amacına ulaşma noktasında yeterli olacağı varsayılmaktadır.

Sosyal bilimlerle ilgili çalışmaların çoğunda olduğu gibi bu çalışmanın da bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır.

Bu araştırma, genel evrenin tamamına ulaşılmasının özellikle zaman ve açısından mümkün olmaması nedeniyle, çalışma evreni olarak belirlenen Kahramanmaraş ilinde desteklenen yatırımlarla sınırlıdır.

Bununla birlikte, program kapsamında Türkiye genelinde desteklenen yatırımlardan elde edilen ulaşılabilir verilere, araştırma konusuyla ilgisi yönünden ayrıca yer verilmiştir.

2. KONUYA İLİŞKİN ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Kırsal Kalkınma ve IPARD Konulu Çalışmaların Özeti

Akın (2008), “Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Mali Yardımlar Değişimler ve Türkiye’nin Uyum Çalışmaları” adıyla yapmış olduğu çalışmada, AB kırsal kalkınma politikaları, AB’nin aday ülkelere yardımları ile özellikle IPARD (Kırsal Kalkınma için Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı) programı ve program kapsamında IPARD ajansı olarak kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’nun işlevselliği ile ilgili olarak görüş ve önerilere yer verilmiştir.

Dıraor (2008), “Katılım Öncesi AB Fonları ve Kırsal Kalkınma Fırsatlar, Sorunlar ve Türkiye İçin Öneriler” isimli çalışmada, Türkiye’de uygulanacak olan IPARD programının daha iyi anlaşılabilmesi için program geniş bir açıdan ele alarak IPARD programından önce AB aday ülkeleri tarafından uygulanan SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı) deneyimlerine yer vermiştir. Türkiye’de ilk kez uygulanacak olan (EDIS) sisteminin değerlendirildiği çalışmada, IPARD fonlarından Türkiye’nin en azami şekilde faydalanabilmesi için öneriler sıralanmıştır.

Bakırcı (2009), “Avrupa Birliği Üyelik Öncesi Destek Fonu’nun (IPA), Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD), Türkiye’nin Durumu ve Muhtemel Etkileri” isimli makalesinde, Avrupa Birliği üyelik öncesi destek fonları ile IPA desteklerine yer verilmiş, katılım öncesi mali yardım kapsamında sağlanan fonlarla yapılacak faaliyetlerin Türkiye’ye etkileri incelenmiştir.

Bilici (2010), “Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve IPARD Süreci” isimli çalışmada AB tarafından Türkiye’ye sağlanacak katılım öncesi yardımlar hakkında bilgi verilmiş, IPARD Programı hazırlığı, programın hedefi, hazırlanma süreci, desteklenecek alanlar, bütçesi, uygulama birimleri ile yetki devri sürecine değinilerek, sağlanacak desteklerin Türkiye’nin tarımına ve kırsal alanların kalkınmasına olası katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Karataş (2010), “Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardımları” isimli çalışmada, Avrupa Birliği’nin Birliğe tam üyelik yolunda ilerleyen aday ülkelere tahsis ettiği katılım öncesi mali yardımları incelemiştir.

Kolukırık (2010), “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları, Fonları ve Türkiye’nin Yararlanma Olanakları” adıyla yapmış olduğu çalışmada, AB’nin genişleme sürecinde aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik olarak uygulandığı kırsal kalkınma mali yardımlarına yer verilmiş, Türkiye’nin bu süreçte AB tarafından sağlanacak olan fonlardan faydalanma olanakları incelenmiştir.

Tağa (2013), “AB Fonları ve AB Kırsal Kalkınma Politikasının Türkiye Hayvancılık Sektörüne Etkileri” isimli çalışmada, AB – Türkiye ilişkilerine değinmiş, AB katılım öncesi mali yardım ve ortak tarım politikası ile birlikte IPARD programı ve programın Türkiye hayvancılık sektörüne etkileri incelenmiştir.

Koç (2016), “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Finansmanı Kapsamında İpard” isimli çalışmada, AB tarafından katılım öncesi mali yardım kapsamında sağlanan destekler hakkında bilgi verilerek, IPARD destekleri ile Türkiye’de yapılan yatırımlardan elde edilen deneyimler incelenmiştir.

Yıldırım (2016), “İpard Programı Kapsamındaki Hibelerin Etkinliğinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma: Erzurum, Kars ve Ağrı İlleri Örneği” adlı çalışmada, IPARD programı kapsamındaki hibelerle hayata geçirilen işletmelerde hedeflenen amaçlara ulaşıp ulaşılmadığı incelenmiştir.

Duman (2016), “Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı – İpard” isimli çalışmada, Türkiye’nin AB’ne uyum süreci kapsamında, Ortak Tarım Politikası için alt yapı oluşturmayı amaçlayan “Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı – IPARD” desteklerini incelemiştir.

Çimen (2017), “İpard Programının Kırsal Alanda Ekonomik Kalkınmaya ve Yararlanıcılara Katkıları ve Beklentiler Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmada, AB kırsal kalkınma politikaları ve aday ülkelere yapılan katılım öncesi yardımlar incelenerek, İpard desteklerinden faydalanan yararlanıcıların buldukları yörenin ekonomik kalkınmasına katkıları ve beklentiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.2. Kırsal Kalkınmaya İlişkin Temel Kavramlar

Kırsal kalkınma kavramı ele alınmadan önce, kırsal alan ve kalkınma terimlerinin kavramsal açıdan değerlendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Gerek Dünya’da gerekse ülkemizde bir yerleşim alanıyla sınırlı olmak üzere yaşayan nüfusun yoğunluğu, yaşayanların tarım gibi belli alanlarda istigal etmesi, kent merkezine sahip olup olmadığı, belirli bir sınırdaki nüfusun altında olup olmadığı, belirli bir alanda belirli sayıda kişiden az insan yaşayıp yaşamadığı gibi nüfus, yoğunluk, idari görünüme dayalı ölçütlere göre kırsal alan tanımlamaları yapılmaktadır.

Kırsal alanlara, zamanla içinde barındırdığı kültürel, sosyal, demografik, ekonomik, çevresel ve mekânsal çeşitlilikte karşılaşılan yeni şartlarla birlikte farklı anlamlar yüklenmesi, kırsal alanın kesin bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum her ülkenin kendi koşullarını ve idari yapılarını da dikkate alarak kendi durumlarına özgü bir kırsal alan tanımı yapmasını zorunlu kılmakla birlikte, farklı amaçlarla gerçekleştirilen birtakım çalışmalarda farklı tanımlarda kullanabilmektedir. Ülkemizde de buna benzer bir yaklaşımla, farklı amaçlarla gerçekleştirilen istatistiki çalışmalarda ve yasal düzenlemelerde kırsal alanlar değişik yöntemlerle, hatta bazen kırsal alan tanımı yapılmaksızın değerlendirilmektedir (DPT, 2006a: 3).

Geray (1999:12), kırsal alanları, kent olarak tanımlanan yerleşim alanlarından farklı olarak, insanlar arasında yüz yüze ilişkilerin yoğun olarak hissedildiği, uzmanlaşma ve iş bölümünün zayıf olduğu, genellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı ve buna paralel olarak ekonomisi tarıma dayanan bucak, köy, mezra, kom gibi adlarla ifade edilen, alanlar olarak tanımlamaktadır.

Kırsallığı baskın bölgeler, önemli ölçüde kırsal bölgeler ve kentselliği baskın bölgeler şeklinde km² başına düşen nüfus yoğunluğu ölçütüne göre kırsal alanları üçe ayıran OECD’nin (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) yaklaşımı, AB tarafından ülkeler ve bölgeler arası karşılaştırmalarda kullanılan tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. OECD’ye göre, idari sınırları içerisinde km² başına 150 kişiden az olan nüfus barındıran yerleşimler kırsal alanlar olarak görülmektedir. Bölgesel anlamda nüfusunun yarısından daha çoğu kırsal bölgelerde yaşıyorsa bu alanlar kırsallığı baskın bölgeler; nüfusunun yüzde 15’inden daha azı kırsal alanlarda yaşıyorsa kentselliği baskın bölgeler olarak, nüfusunun yüzde 15’inden fazlası yüzde 50’sinden azı kırsal alanlarda yaşıyorsa önemli ölçüde kırsal bölgeler olarak sınıflandırılmaktadır. OECD tarafından oluşturulan bu tanım, ülkemizin coğrafi bakımdan ve yerleşim birimlerinin idari sınırlarının (il-ilçe) bu değere göre büyük olarak değerlendirilmesi nedeniyle anlamlı sonuçlar üretmediğinden çalışmalarda pek dikkate alınmamaktadır (DPT, 2006b: 11).

Türkiye için değerlendirildiğinde “kırsal alan” tanımı genel olarak sorunlu bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanların temel noktalarını ortaya koyan bir “kırsal alan” tanımının henüz yapılamadığı görülmektedir. Genel nüfus sayımı verileri, bütçe ve hane halkı işgücü anketleri ile tarım istatistiklerine ait veriler incelendiğinde verilerin derlenmesi aşamasında değişik kırsal alan tanımlarının kullanıldığı görülmektedir (Gülçubuk, 2005:68).

Türkiye’de, yerleşim yeri temel alınarak yapılan çalışma ve istatistiki verilerde, iki farklı ölçüte göre kırsal alanla ilgili tanımlamaların öne çıktığı görülmektedir. İlk yaklaşımda, il ve ilçe merkezleri dışında kalan belde, köy, mezra, yayla vb. yerleşimlerin nüfusu ve fiziki koşulları ne olursa olsun üretime kaynak oluşturan alanları kırsal olarak nitelendirilirken, diğer yaklaşımda ise belli bir nüfus baz alınarak yapılan ayrıma göre kırsal ve kent tanımlamaları yapılmıştır.

Nüfus ölçütüne göre yapılan tanımlamaya göre, 1982 yılına kadar 10 binin üzerinde nüfusa sahip yerleşimler kent, diğer yerleşimler ise kır olarak sınıflandırılırken, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1982 yılında yayınlanan "Kent Eşiği Araştırması: Türkiye İçin Kent Tanımı"nda (Çezik, 1982) nüfus eşiği olarak 20 bin sınır olarak alınmıştır. Böylece, TÜİK ve diğer kurum kuruluşlar tarafından yayınlanan çalışmalarda 20 bin nüfusun altındaki yerleşim yerleri kır yada kırsal olarak, 20 bin nüfusun üstündeki yerleşim yerleri ise kent olarak tanımlanmaktadır.

Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji belgeleri ile kırsal kalkınma planları gibi politika belgeleri çerçevesinde yürütülen çalışmalarda, kalkınma planları ile uygulama bütünlüğü gözetilerek, nüfusu 20 binin üzerinde olan ve kentsel yerleşmeler dışında kalan yerler, kırsal alanlar olarak kabul görmektedir.

2012 yılında Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle 750 binin üzerinde toplam nüfusa sahip iller büyükşehir statüsüne alınmış, büyükşehir statüsündeki köyler ve beldeler mahalleye dönüştürüldüğünden tüm il sınırları kent yada şehir olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Kırsal kalkınmanın daha iyi anlaşılabilmesi için kavramsal açıdan açıklanmasında fayda görülen diğer bir kavram kalkınmadır.

Çoğu zaman büyüme ve gelişme gibi kavramlar ile bir arada değerlendirildiğinden ekonomik yönü ağır basan, bazen de sosyal ve toplumsal gelişmişlik göstergesi kapsamında ele alındığından sosyo-ekonomik bir kavram olarak karşımıza çıkan kalkınma kavramı, salt ekonomik gelişme yada sosyal değişimleri içerisinde barındıran bir süreç değildir.

Kalkınma, herkesin temel hak ve temel sağlık, adalet, güvenlik, istihdam ve eğitim hizmetlerine ve bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabildiği, piyasa koşullarının adil bir şekilde işlediği, katılımcı, cinsiyet dengeli, demokratik ve kültürel dönüşümlere açık, saydam/hesap verebilir yönetim yapılarına sahip, toplumsal anlamıyla tüm dezavantajlı grup ve tabakaların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş, doğal kaynakları koruyan ve geliştiren, insanların geleceğe güvenle baktığı toplum ya da topluluklar yaratma eylemidir (Açıklan ve Saltık, 2007: 8; SÜRKAL, 2002).

DPT tarafından dokuzuncu kalkınma planı kapsamında hazırlanan kırsal kalkınma politikaları özel ihtisas alt komisyonu raporuna (DPT, 2006b:12) göre kalkınma, doğal kaynakların korunarak kullanılmasını, zenginliklerden herkesin faydalanmasını ve insan onuruna yaraşır yaşam koşulları, gelir düzeyinde artış, daha adil bir gelir dağılımı, sosyal ve kültürel açıdan yerel toplumun ihtiyaçlarını gözeten ve refah düzeyinde olumlu yönde bir değişim sağlayan bir süreç olarak tanımlanmıştır.

Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda sadece tarımsal faaliyetler ile sınırlandırılmayacak kadar geniş alanlara hitap eden önemli bir politika alanıdır (Akın, 2008).

Genel olarak birbirine benzer özelliklere sahip olmasına rağmen, her kırsal yerleşimin farklı sosyal özelliklere ve ekonomik yapıya sahip olması nedeniyle, küresel anlamda genel bir tanımdan ziyade yerel anlamda bir kırsal kalkınma tanımlamasının daha yerinde olacağı düşünülmektedir (DPT, 2006b:12).

Birleşmiş Milletler (BM)'e göre kırsal kalkınma "küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına katkıda bulunmalarının sağlanması süreci" olarak tanımlamıştır (TKB, 2004:6).

TKB tarafından hazırlanan ve 2010 – 2013 yıllarını kapsayan Kırsal Kalkınma Planına göre (2011:243);

Kentsel alanların dışında kalan, nüfus yoğunluğunun görece düşük ve hakim üretim faaliyetinin tarım olduğu alanlarda yaşayan nüfusun bireysel yetkinliklerinin artmasına ve refah düzeylerinin iyileşmesine imkân verecek şekilde ekonomik ve sosyal sektörlerdeki çeşitli politikaların eşgüdüm içerisinde birlikte tasarlanmasını ve uygulanmasını temin eden yerel yönetimi ve içsel kalkınma yaklaşımlarını gözetten çok aktörlü mekansal bir kalkınma sürecidir.

Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan insanlar için ekonomik, sosyal, kültürel ve mekansal açıdan daha yaşanabilir olanaklar oluşturulmasını, bu alanlarda geleneksel olarak yürütülen tarımsal faaliyetlerin yanı sıra gelir getirici farklı ekonomik aktivitelerle yeni iş olanaklarının geliştirilerek, gelir ve refah düzeyinde artış sağlanması yoluyla yoksulluğun azaltılmasını amaçlayan yapısal politikalar bütünü olarak tanımlanabilir.

2.2.1. Kırsal Kalkınmanın Önemi

Başlangıçta, kırsal kalkınma ile ilgili çabalar tarım merkezli olarak ve fertlerin gelirlerini artırmayı amaçlarken, zamanla kırsal alanların yol, içme suyu, kanalizasyon gibi altyapı olanakları ile eğitim ve sağlık imkânlarına erişimin geliştirilmesi, çevreye duyarlı doğal kaynakların korunarak kullanılması gibi yeni hedeflerle bütüncül bir açıdan yaklaşılmaya başlandığı görülmüştür (DPT, 2006b:8).

Hızla artan küreselleşme sonucunda dünyanın bir bütün olarak algılanması ile birlikte, nerede olduğuna bakılmaksızın bir yerde ortaya çıkan çevresel, tarımsal ve kırsal sorunlar herkesi, her ülkeyi ilgilendirir bir hal almış (DPT, 2006b:8), Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, gönüllü sivil toplum örgütleri ve hükümetler, kırsal kalkınma olgusuna daha fazla zaman, kaynak ayırma konusunda sorumluluk alma gereği hissetmişlerdir (Gülçubuk, 2005:68).

Sürekli olarak göç veren kırsal alanların, son zamanlarda kentleşmenin getirdiği sorunlar, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, ulaşım imkânlarının gelişmesi, insanların doğal ve organik yaşama olan özlemi gibi sayılabilecek birçok sebepten ötürü tekrar önem kazanmaya başladığı görülmektedir.

Kırsal alanların dengeli ve çevreye duyarlı bir şekilde kalkınması, kamunun desteğiyle katılımcı bir anlayışla uygulamaya konulacak projeler geliştirilerek, yörede yaşayanlara gelir artırıcı yeni faaliyetler oluşturulması ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilerek refah düzeylerinin artırılmasından geçmektedir.

2.3. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları

Kırsal kalkınma ile ilgili yaklaşımların 19'uncu yüzyılın başlarına kadar dayandığı görülmektedir (TKB, 2004).

Çok sayıda teori ve politika belgelerine dayanarak hazırladıkları zaman çizelgesinde Ellis ve Biggs (2001:437); kırsal kalkınma düşüncelerinin 1950'lerden beri etkili olduğunu göstermektedir.

Özellikle, Avrupa kıtası başta olmak üzere geniş bir coğrafyada büyük bir yıkıma sebep olan 2. Dünya Savaşı'nın sonrasında oluşan politika değişiklikleri ile yeniden şekillenen Dünya'da ortaya çıkan teknolojik ve sosyo-ekonomik faktörlerinde etkisi ile kırsal kalkınma yaklaşımlarında da değişiklikler meydana gelmiştir.

Ellis ve Biggs, 1950 – 2000 yılları arasını kapsayan zaman çizelgesinde her on yılı başlangıç olarak esas alarak yirmişer yıllık sürelerde yaşanan farklılaşmayı ortaya koymuş, bu süreçte hakim olan kavram ve yaklaşımlara odaklanmıştır.

Son yarım yüzyılda ekonomik ve tarımsal kalkınma teorilerinin kırsal kalkınma politikaları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu düşünülürken, pratikte bunun aksi bir şekilde hükümetler ve politika uygulayıcılarının milli kalkınma ile ilgili konularda sosyal ve tarımsal temelli olmayan düşüncelerden daha geniş biçimde etkilendiğine vurgu yapılmaktadır (Ellis ve Biggs, 2001:444).

Altmışlarda “modernizasyon”, yetmişlerde “devlet müdahaleleri”, seksenlerde “serbest pazar” ve doksanlarda “katılım ve yetkilendirme” ile karakterize edilebilecek bu farklılaşma sırasında öne çıkan popüler fikirler ve terminolojiler de dikkat çekici olmuştur. Örneğin, 1980'lerde duyulmaya başlanan gıda güvenliği ve açlık analizlerinden, 1990'larda sürdürülebilir geçim türemiştir. Bazen de kullanılan terminolojide, zaman içinde değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Örneğin, 1980'lerde yoksulluğun hafifletilmesi, 1990'larda yoksulluğun azaltılması şeklinde kullanılırken, 2000'lere gelindiğinde kavram, yerini yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bırakmıştır (Giray vd., 2004:161).

Ellis ve Biggs'in zaman çizelgesinden hareketle, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kırsal kalkınma alanında onar yıllık zaman periyotlarında öne çıkan kavramlar ve kırsal kalkınma ile ilgili özellikle vurgu yapılan konular özetle aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

2.3.1. Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarındaki Değişimin Kısa Tarihçesi

1950'lerde baskın ve önemli temaların başında modernleşme ve çift ekonomi modeli gelmektedir. Tarımsal teknolojilerin yetersiz olması ile birlikte köylülerin tembel olmasının kırsal kalkınmada başlıca engel durumlar arasında değerlendirildiği bu dönemde kırsal toplulukların harekete geçirilmesini amaçlayan toplum kalkınmasının en fazla vurgu yapılan husus olarak öne çıktığı görülmektedir (Ellis ve Biggs, 2001).

1960'ların ortalarından itibaren küçük çiftliklerde verim artışının kırsal kalkınmada önemli ve baskın tema olduğu öne çıkmakta olup, bu tür küçük çiftliklerin büyümesine vurgu yapılmaktadır. Tarımsal üretim faaliyetlerinde yaşanan dönüşüm, kırsal alanlarda teknoloji transferi, tarımsal yayım faaliyetleri ve makineleşme yoluyla artan verim ile tarımın büyüyen rolü, birim alandan fazla ürün elde etmeyi ifade eden yeşil devrim (ilk dönemler), çiftlik sistemleri araştırmaları ile değişen köylüye bakış algısı ile tembel köylü yerine rasyonel köylü düşüncesi bu dönemde kırsal kalkınma alanında öne çıkan kavramlardır (Ellis ve Biggs, 2001).

1970'ler büyük ölçekli devlet müdahaleleri ve entegre kırsal kalkınma projelerinin uygulanmaya başladığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Ellis ve Biggs, 2001).

Toplumdaki daha zengin gruplardan yoksul kesime yönelik olarak direkt gelir transferi, yoksul kesime avantaj sağlamayı amaçlayan vergilendirme politikaları, gelir, üretkenlik ve üretim kapasitelerini artırmaya yönelik yatırımlara odaklanılması, arazi ve varlık edinmelerini sağlamaya yönelik düzenlemeler yoluyla büyümeyle yeniden paylaşım, beslenme, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçların desteklenmesi yaklaşımları, devlet teşvikli krediler ve tarım politikaları, nüfus artışı, fakirlik ve çevrenin bozulması arasında direkt bağlantı olduğundan hareketle büyümenin sınırlandırılmasına yönelik yaklaşımlar, 1970'li yıllarda kırsal kalkınma anlamında öne çıkan hususlar olmuştur (Phuhlisani, 2009).

Yoksul kesimleri gözetken ve katılımcılığı esas alan yaklaşımların yavaş yavaş yükselişine tanıklık edildiği yıllar olarak göze çarpan 1980'ler, yapısal düzenlemeler ve serbest pazarın öne çıktığı, serbest pazarla birlikte devletin tarım sektörünün yönetiminden geniş çapta çekildiği, sivil toplum kuruluşlarının etkin rol oynamaya başladığı ve yapısal düzenlemelerin yapıldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Ellis ve Biggs, 2001).

Kırsal kalkınma bu dönemde ürün olarak değil süreç olarak ele alınmaya başlanmış, gıda güvenliği, açlık analizleri ve yoksulluğun ele alınmaya başlandığı ilk dönemler olması nedeniyle sürdürülebilir geçim yaklaşımının temellerinin atıldığı yıllar olarak değerlendirilmektedir (Ellis ve Biggs, 2001).

1990'lar, kırsal değerlendirme içinde gelişen katılımcılığı esas alan insan odaklı, iç ve dış paydaş analizlerinin yapıldığı, kırsal alanlarda üretim faaliyetlerini sürdürmeye çalışan küçük ölçekli işletmeler ve çiftçiler için mikro kredi ve hibe desteklerinin oluşturulmaya başlandığı, çevresel ve cinsiyete dayalı duyarlılıkların dikkate alındığı ve uluslararası finans ve yardım kuruluşlarının yoksulluğun azaltılmasına yönelik bir takım faaliyetler geliştirdiği dönem olarak değerlendirilmektedir (Ellis ve Biggs, 2001).

Bu süreçte "kırsal kalkınma", büyümede ve yoksulluğun azaltılmasında tarımın rolünü açıklayan ekonomik teorilerden bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Kırsal toplumun, politika ve uygulamalardaki ani değişikliklere çok duyarlı olması ve bu durumun tek başına klasik ekonomi teorileri ile açıklanamaması bu yaklaşımın en önemli etkeni olarak değerlendirilmektedir. Entegre bir çerçeve olarak oluşturulan sürdürülebilir geçim yaklaşımı, kırsal yoksulluğun birçok gerçeği ile bağlantı içinde olan diğer geçmiş yaklaşımların da etkisi altındadır (Giray vd., 2004:163).

2000'li yıllarla birlikte, kırsal kalkınmanın yerel dinamiklerle birlikte planlanması ve uygulanmasını benimseyen katılımcı kırsal stratejik planlama anlayışı, tarım ve tarım dışında faaliyet gösteren küçük çiftçilerle ilgili daha dar ve geleneksel bir yaklaşım yerine daha geniş çerçeveli bir sürdürülebilir geçim yaklaşımı, iyi yönetim, mümkün olduğu kadar daha fazla yerel seviyede vatandaşların ihtiyaçlarına yönelik kararları düzenleyen yerindelik prensipleri ve yerelleşme vurgusu, sektör tabanlı

yaklaşım, sosyal koruma, fakirliğin yok edilmesi öne çıkan başlıca kavramlardır (Ellis ve Biggs, 2001).

Katılımcı yaklaşımla birlikte, gerek eylem gerek söylemde önceki dönemlere göre olumlu yönde önemli değişimler olduğu gözlenirken, salt işlevselci - araçsalcı bakış açısı ile kavramlaştırılan katılımcılıktan kaynaklı bir takım sorunlarda ortaya çıkmıştır (Açıkalın ve Saltık, 2007:12).

Kırsal fakirliğin azaltılması yoluyla kırsalda kalkınma hedeflerine ulaşma noktasında yön verici ve mevcut terminolojinin geliştiricisi durumundaki uluslararası örgütler ve bu örgütlerle birlikte hareket eden ülkelerin bu dönemde politika ve uygulamalarında da "çok sektörlü" bir yaklaşımı esas aldığı görülmektedir (Giray vd., 2004:164).

2.4. Türkiye’de Kırsal Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Politikalar

Türkiye’de, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarımsal üretimde verimliliğinin artırılması, gıda ürünlerinde arz güvenliğinin sağlanması, özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan küçük üreticiler için olmak üzere istihdam ve yeni iş olanakları oluşturulmasına yönelik politikalar her zaman ön planda tutulmuştur.

Kırsal kalkınmaya yönelik olarak geliştirilen ve uygulanan bu politikaların, hükümet, iktidar hatta bazen bakanın değişmesi gibi nedenlerden dolayı çoğu zaman sonuçları değerlendirilmeden bir kenara itildiği, süreklilik kazanmadığı görülmüştür (Geray, 1999:13).

2.4.1. Uygulanan Politikalara Tarihsel Bakış

Yıllarca çok zor şartlarda savaşlarla, savaş sonrası hastalıklarla ve ekonomik zorluklarla mücadele eden, özellikle genç erkek nüfusunun çoğunu kaybeden, nüfusun ağırlıklı bir kısmının kırsal alanlarda yaşadığı bir ülke için, kırsal alan merkezli modernleşme çabalarının tarım sektörü ağırlıklı olduğu görülmüştür.

Kırsal alanların durumu, yönetimi ve hizmetlerle ilgili yaklaşımların Cumhuriyetin kurulması ile başladığını söylemek mümkündür. 1924 tarihli 442 Sayılı Köy Kanunu kırsal alanlarla ilgili olarak ortaya konan ilk politika belgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemde, Köy Enstitülerinin açılması, topraksız köylülerin toprak sahibi yapılmasına yönelik olarak izlenen politikaların, 1950’li yıllarda özellikle sanayileşmenin bir sonucu olarak kırdan kente doğru yaşanan göçün etkisi ile farklı boyutlara taşındığı görülmektedir.

Planlı dönemde, kırsal alanlarda yaşam şartlarının iyileştirilmesi, tarım dışı yeni faaliyetler oluşturularak ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve yeni gelir kaynaklarının oluşturulması yönünde amaçlar belirlenmiş, küçük ve dağınık yerleşim yerlerinde hizmet sunumunda karşılaşılan sorunların aşılabilmesine yönelik merkez köy, köy kent, tarım köy gibi köy kalkınma modelleri geliştirilmiştir.

İlk olarak, 1970’li yıllarda uygulamaya konulan, tarımda verimliliği ve modernizasyonu amaçlayan bütünleşik kırsal kalkınma politikaları ile özellikle çok az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması hedeflenmiştir.

Türkiye’nin AB’ne aday ülke olarak kabul edilmesi sonrasında birçok alanda olduğu gibi uyum politikaları kapsamında kırsal kalkınma politikalarında da değişimler yaşanmaktadır.

Türkiye’de, kırsal alanları kalkındırmaya yönelik çalışmaların, genellikle planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrası olarak iki dönem şeklinde ele alındığı görülmekle birlikte, Türkiye’nin, Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak kabul edilmesinden sonraki süreç, her alanda olduğu gibi kırsal kalkınma alanındaki yaklaşımlarda da ciddi değişimler meydana getirdiğinden, bu dönemin ayrı olarak değerlendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Özellikle, Avrupa Birliğine adaylık sonrası dönem, diğer dönemlere göre daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

2.4.1.1. Planlı Kalkınma Öncesi Dönem (1923 – 1963)

Cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan bu dönem, kırsal kalkınma açısından içinde bulunulan ağır şartlar altında gerçekleştirilmek zorunda olan bir enkaz kaldırma ve yeniden yapılanma dönemi olarak görülmektedir. Hemen hemen işlemez duruma gelmiş olan tarımsal yapı, yöneticilerin çözmek zorunda oldukları başlıca sorunların arasında yer almış, Osmanlı döneminde merkezi yönden ihtiyaçların karşılanması temelli benimsenen yaklaşımdan farklı olarak, tarım sektörünün ayrı olarak ele alınması gereken ekonomik bir sektör olarak değerlendirilmesi ve genel ekonomik gelişmenin önemli bir unsuru olmasına gayret gösterilmiştir (Bakırcı, 2007).

Cumhuriyet'in 1923'te ilan edilmesi ile birlikte nüfusun dörtte üçünün köylerde yaşadığı ve geleneksel olarak tarım ile uğraştığı bir ülkede doğal olarak köy ve tarım kalkınmasına yönelik bir politika benimsenmiştir. Bu doğrultuda, 1924 yılında hızlı bir kalkınma hamlesi öngören 442 sayılı Köy Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinin toplanması, topraksız köylülerin toprak sahibi olmalarını ve üretime katılmalarını amaçlayan İskan Kanunu'nun çıkarılması, kırsal alanda eğitim olanaklarının geliştirilmesi için Köy Enstitüleri'nin kurulması bu dönemde öne çıkan diğer gelişmeler olarak dikkat çekmiştir (Gülçubuk, 2005:75).

1950'li yıllarda ülkede sanayileşmenin ve buna paralel olarak kentleşme sürecinin hızlanması ile birlikte kırsal alanlar gitgide artmaya başlayan gelişmişlik farkı, yöneticileri kırsal alanlara yönelik yeni arayışlara sürüklemiştir. Şehirlerde başlayan sanayileşme, köylerden şehirlere göçü beraberinde getirmiş olmasına rağmen, genel ekonomide tarım sektörü önemini korumaya devam etmiştir. 1960'lara kadar sanayi temelli kalkınma anlayışının hüküm sürdüğü Türkiye'de, 1960'lı yıllarla birlikte kalkınma planlarına dayalı bir kalkınma sürecinin başladığı görülmüştür (Yenigül, 2017:21).

2.4.1.2. Planlı Kalkınma Dönemi (1963 – 1999)

Sanayileşme çabaları ile birlikte kırsal alanlardan kente doğru göç hareketlerinin artmaya başladığı 1950'li yıllardan itibaren kırsal alanlarda ve kentlerde oluşan sorunların planlı bir yaklaşım temelinde çözüme kavuşturulacağından hareketle hazırlanan kalkınma planları ile planlı kalkınma dönemine geçilmiştir.

İlk beş yıllık kalkınma planı 1963 -1967 yıllarını kapsamış, kırsal alanda, halkın gönüllü katılımını esas alan, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişimi sağlayacak şekilde, tarımda verimliliğin artırılması ve gelir kaynaklarının yükseltilmesini amaç edinen bir "toplum kalkınması" yaklaşımı geliştirilmiştir. Yüzde 53'ünün yeterli içme suyu, yüzde 69'unun elektrik imkânından faydalanamadığı kırsal yerleşimlerdeki sorunların halkın katılımı olmaksızın, Devletin imkânları ile karşılanmasının uzun zaman alacağından hareketle, kalkınmanın toplumun bizzat desteği ile sağlanacağı üzerinde durulmuştur. Köyleri pazara ulaştıracak olanakların geliştirilmesi, toplulukların birbirleri ve kamu ile olan işbirliğini geliştirecek üretim ve satış kooperatiflerinin kurulmasının desteklenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca köy ve toplum kalkınma programlarının uygulanmasına vurgu yapılmıştır (DPT, 1963).

1968–1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal alanlara yapılacak yatırımların gelecekte şehirlerle sağlıklı ilişkiler kurmaları noktasında süreci hızlandırıcı rolü üzerinde durularak, kırsal – kent etkileşiminin önemi vurgulanmış, kırsal yerleşmelerde başlayan şehirleşmeye dayalı gelişmelerin kamu yatırımları ile desteklenmesi, küçük üretici gruplarına yönelik girişimciliğin teşvik edilerek toplum kalkınması alanında yapılan çalışmaların sürdürülerek geliştirilmesi öngörülmüştür (DPT, 1967).

1973–1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, çok sayıda ve dağınık birimlerden meydana gelen kırsal yerleşimlerin kırsal kalkınmaya yönelik çalışmaları ve çabaları olumsuz yönde etkilediği, kamu kaynaklarının ancak kırsal yerleşimlerin yol, içme suyu ve elektrik gibi üretimle doğrudan ilişkisi olmayan tamamlayıcı nitelikteki hizmetlerine öncelik verebildiği, üretimi artıracak yatırımlara yeterli kaynak tahsisi yapılamadığına vurgu yapılarak, köyleri belirli alanda toplamayı

ve kentlerin sahip olduğu olanaklara sahip olacak bir merkez köy modeli ile kırsal alanlardaki bu sorunların çözüleceğine vurgu yapılmıştır (DPT, 1972).

1979–1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, merkez köy modeli yerine birbirine ulaşım açısından yakın birden fazla köyün güçlerinin birleştirilmesi ile birlikte üretim ve pazarlama gücünü artırmayı ve kamu maliyetlerini azaltmayı amaçlayan Köykent modeli benimsenmiş, köylünün üretim gücünü ve gelirini artırmaya dayalı bir kalkınma anlayışı içerisinde; kırsal alanda gelişmeyi hızlandırmak ve yaşam seviyesini yükseltmeye yönelik olarak etkili bir toprak reformu, gönüllüğü esas alan demokrasiyi temel alan bir kooperatifleşme, köy ve köylünün ihtiyaçlarına dayalı oluşturulan devlet destekleri ve yasal düzenlemeler, Köykentler yoluyla yeni bir üretim düzeni oluşturulması politika araçları olarak belirlenmiştir (DPT, 1979).

1985–1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, köylere içme suyu, elektrik, telefon gibi temel altyapı ile sağlık ve eğitime yönelik hizmetlerin götürülmesi ile köy ve kent arasındaki farklılıkların giderilmesi hedeflemiştir. Bütüncül bir hizmet yaklaşımı içerisinde kırsal alanda sosyal ve kültürel imkânların sağlanmasının yanı sıra yaşayanların gelir imkânlarının artırılarak kalkınmalarını sağlamayı esas alan bütüncül kırsal kalkınma projelerinin uygulanmasına, köylünün ana faaliyeti olan tarım dışında ekonomik faaliyetlerin ve çiftçi gelirlerinin çeşitlendirilmesine yönelik faaliyetler geliştirilmesine vurgu yapılmış, köylere götürülen hizmetlerin verimliliğinin artırılması için merkez köylerin araç olarak kullanılması planlanmıştır (DPT, 1984a).

Bu plan döneminde kırsal alanlarda hizmet veren kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve bankaların uzmanlarından oluşan bir komisyon tarafından ilk kez hazırlanan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Alt Raporu (DPT, 1984b) ile kırsal alanların mevcut durumu ve sorunlar gözden geçirilmiş, kırsal alana yönelik projelerden elde edilen tecrübelerde dikkate alınarak oluşturulan stratejilerle atılacak adımlar detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur.

1990–1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında; merkezi konumda bulunan kırsal yerleşmelerin gelişimi için gerekli politika araçlarının oluşturulmasına yönelik bir yaklaşım benimsenmiştir (DPT, 1989).

Planda (DPT, 1989); hazırlanacak olan kırsal alan planlama yaklaşımı çerçevesinde tarıma dayalı sanayi yatırımlarının ve hizmetlerin belirlenen merkezi konumdaki kırsal alanlara yönlendirilmesi, toprağın rasyonel kullanımını esas alan program ve projelerin benimsenmesi, kırsal alanda yaşayan insanlar için iş imkânlarının artırılması, tarım dışı yeni üretim alanları oluşturulmak suretiyle gelirin çeşitlendirilmesi, yaygın eğitim ve sağlık imkânlarının artırılması ile orman köylülerinin desteklenmesi üzerinde önemle durulması gereken amaçlar olarak öne çıkmaktadır.

1996–2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (DPT, 1995); genel olarak kırsal altyapı ve bölgesel gelişme başlıklarında kırsal kalkınmayı ilgilendiren hususlara yer verildiği görülmektedir. Kırsal alanlarda faaliyet gösteren kurumlar arasında koordinasyon yetersizliğine vurgu yapılmış, su ve toprak kaynaklarının rasyonel kullanımını sağlayacak hukuki düzenlemeler yapılması, kamu yükünü azaltacak biçimde çiftçi katılımını esas alan yetki ve sorumlulukları artırılmış çiftçi organizasyonlarının oluşturulması, kırsal altyapı anlamında ön planda tutulmuştur. Dengeli sürdürülebilir ve çevreye duyarlı tarımsal altyapı oluşturulması ve kısa sürede ekonomiye katkı sağlayacak yatırımlara öncelik verilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir.

Ülkenin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri öncelikli olmak üzere geri kalmış bölgelerinin kalkınmasını sağlamaya yönelik bölgesel ve tarımsal gelişme projelerinin hazırlanması, kırsal sanayilerin desteklenmesi, üretken istihdamın artırılması, yerel idarelerin desteğinde girişimciliğin desteklenmesi, kooperatifçilikte etkinliğin artırılması, her bölgenin karakteristik özelliğine uygun faaliyetlerin desteklenmesi bölgesel gelişme alanında öne çıkan hususlar olurken, kırsal alan yerleşim düzeninin planlanması ve oluşturulmasında köy grup merkezleri oluşturularak merkez köyler olarak desteklenmesi amaçlanmıştır (DPT, 1995).

Planlı dönemde (1960 sonrası), kırsal ekonomilerin geliştirilmesi, kırsal alana hizmet ve altyapı sunumunun etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, küçük ve dağınık kırsal yerleşim yapısından kaynaklanan sorunların çözümünde kamusal hizmetlerin maliyet etkinliğinin artırılması ve merkezi konumdaki köylerin hizmet sunum kapasitelerinin artırılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, kırsal alanlarda yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik model arayışları çeşitlenmiş, geliştirilen merkez köy, köy-kent gibi kalkınma modelleriyle bu temel sorunun çözülmesine çalışılmıştır. Ancak, kalkınma, planlama ve uygulamayla ilgili gelişmeler sınırlı kalmış, köy yerleşim birimlerinin ancak yüzde 1'i planlı yerleşime kavuşabilmiştir (DPT, 2006a:9).

2.4.1.3. Avrupa Birliği Adaylık Sonrası Dönem (2000'ler)

1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesinde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığının ve diğer aday ülkelerle eşit statüde olduğunun teyit edilmesi, Türkiye-AB ilişkileri anlamında dönüm noktası olmuştur. Türkiye bu süreçte, tam anlamıyla bir reform sürecine girerek, AB'ye üye ülke olabilmek amacıyla bir taraftan gerekli siyasi koşulları yerine getirebilmek için, diğer taraftan AB topluluk müktesebatına uyum çalışmaları kapsamında yoğun çaba göstermiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki temel dönüşümlerin gerçekleştirildiği bir geçiş süreci planı olarak nitelendirilebilecek olan 2001 – 2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (DPT, 2000a), kırsal kalkınma, bölgesel gelişme ve politikaları kapsamında ayrı bir alt başlık olarak değerlendirilmiş, sürdürülebilirlik yaklaşımı çerçevesinde, yerel potansiyellerin harekete geçirilerek, kırsal alanda iş imkânlarının ve gelirin artırılması temel amaç olarak belirlenmiştir. Öne çıkan diğer amaç, ilke ve politikaları (DPT, 2000a);

- Yaşam kalitesinin artırılması, katılımcılığı esas alan etkili örgütlenme
- Tarıma dayalı sanayi yatırımlarının geliştirilmesi
- Kırsal turizm, yöreye özgü el sanatları, hayvancılık ve dokumacılık gibi alanlarda girişimcilerin desteklenerek gelirin artırılması ve işsizliğin azaltılması,
- Arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme faaliyetlerinin sulama projeleri ile birlikte yürütülmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

Ayrıca planda (DPT, 2000a), bölgesel gelişme eksenli olarak, merkezi konumda değerlendirilen kırsal yerleşimlerin altyapılarının geliştirilmesi, orman köylülerine yönelik aynı kredi olanaklarının yaygınlaştırılması ile birlikte yerinde kalkındırılmalarının sağlanmasına vurgu yapılmıştır.

Kalkınma Planı çalışmalarında yardımcı olmak üzere oluşturulan kırsal kalkınma özel ihtisas komisyonu, kırsal alanlardaki mevcut durumu, sonuç ve önerileri ortaya koyan raporunda kırsal kalkınmanın bütünlüklü bir yaklaşımla ele alınması, kırsal kalkınma planlarının hazırlanması, gelişmişlik düzeyleri farklı olan kırsal alanlar için eylem planları oluşturulması gibi öne çıkan genel nitelikteki önerilerinin yanı sıra, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sürdürülebilir kırsal kalkınma ve kırsal alanda yeniden yapılanma konularında önceliklere detaylı bir şekilde yer verilmiştir (DPT, 2000b).

AB Konseyinin, Türkiye – AB Katılım Ortaklığı Belgesini 2001 yılında onaylaması ile AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program (UP), Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Avrupa Komisyonunun talebi üzerine, Türkiye'nin, birliğe ekonomik ve sosyal yönden uyumuna yardımcı olacak şekilde katılım öncesi mali yardımların kullanılmasına bir strateji çerçevesi oluşturmak ve esas teşkil etmek üzere 2004 – 2006 yıllarını kapsayan Ön Ulusal Kalkınma Planı hazırlanmıştır (YPK, 2003).

AB tarım ve kırsal kalkınma politikalarına uyumun sağlanmasına yönelik olarak hazırlanan 2006 – 2010 yıllarını kapsayan tarım strateji belgesinde (YPK, 2004);

Avrupa Birliği Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikaları ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarım anlaşması ile uyumlu bir yaklaşım içerisinde, tarım ve kırsal kalkınmada bütüncül bir yaklaşımı ve katılımcılığı esas alan bir anlayış benimsenmiştir.

Üretici örgütlerinin kurulması ve geliştirilmesi, doğrudan üreticilere finansman desteğini de içeren kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması, kaliteli üretim ile gıda güvenliğinin sağlanması, söz konusu projelerin kırsalda yaşam koşullarının iyileştirilmesine odaklı şekilde uygulanması temel stratejik amaçlar arasında yer almıştır (YPK, 2004).

Tarım Stratejisinde belirtilen hedeflerle bütünlük sağlayacak şekilde, Ulusal Kırsal Kalkınma Planının hazırlanmasına temel çerçeve olacak şekilde, DPT (2006a) tarafından hazırlanan ve 2007 – 2013 yıllarını kapsayan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde (UKKS) dört stratejik amaç ve bu amaçlara ulaşmak için faaliyetleri içeren on öncelik belirlenmiş, bu strateji üzerine kentsel alanlarla uyumlu bir şekilde, kırsalda iş imkânlarının ve yaşam koşullarının bizzat yerinde iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasının temel amaç olarak belirlendiği 2010 – 2013 yıllarını kapsayan Kırsal Kalkınma Planı hazırlanmıştır.

Çizelge 2.1. UKKS Stratejik Amaç, Öncelik ve Faaliyetler

Stratejik Amaç	Öncelik	Faaliyet
Ekonominin Geliştirilmesi ve İş İmkânlarının Artırılması	1	Tarım ve Gıda Sektörlerinin Rekabetçi Bir Yapıya Kavuşturulması
	2	Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi
İnsan Kaynaklarının, Örgütlenme Düzeyinin ve Yerel Kalkınma Kapasitesinin Geliştirilmesi	1	Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinin Güçlendirilmesi
	2	Yoksullukla Mücadele ve Dezavantajlı Grupların İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması
	3	Yerel Kalkınma Kapasitesinin Güçlendirilmesi
Kırsal Alan Fiziki Altyapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Yaşam Kalitesinin Artırılması	1	Kırsal Altyapının Geliştirilmesi
	2	Kırsal Yerleşimlerin Geliştirilmesi ve Korunması
Kırsal Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi	1	Çevreci Tarım Uygulamalarının Geliştirilmesi
	2	Orman Ekosistemlerinin Korunması ve Orman Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımının Sağlanması
	3	Korunan Alanların Yönetimi ve Geliştirilmesi

Kaynak : Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2007 - 2013 (DPT, 2006a)

2007 – 2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında (DPT, 2006c), kırsal kalkınma, belirlenen strateji kapsamında oluşturulan ekonomik ve sosyal gelişme eksenlerinden bölgesel gelişmenin sağlanması ekseninde ele alınmıştır. Yerel düzeyde kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve hızlı bir kalkınma sağlanmasına yönelik uygulamaları öne çıkaracak bir planın hazırlanması, AB'ye üyelik sürecinde gerekli olan kırsal kalkınma fonlarının yönetimi ve etkin kullanımını sağlayacak kurumsal kapasite oluşturulması noktasında kırsal kalkınma kurumu ile uygulama ve ödeme biriminin kuruluş çalışmalarının tamamlanmasına özellikle vurgu yapılmıştır.

Planda, yoksul kesimlere yönelik ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi noktasında girişimciliğin teşvik edilmesi, üretici örgütlerinin güçlendirilmesi, sulama altyapılarının geliştirilmesi, kırsal alandaki üretim faaliyetlerinin, tanıtım ve pazarlama imkânlarının ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, temel altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmesi, katılımcılığı esas alan iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması ile kırsal kesimin ihtiyaç duyduğu finansman araçlarının geliştirilmesi temel amaçlar arasında yer almıştır (DPT, 2006c).

2014 – 2020 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planında, önceki planda oluşturulan kırsal kalkınma politikalarının uygulanma düzeyi değerlendirilmiş, kırsal altyapının geliştirilmesi ve kırsal ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi noktasında tarım politikalarıyla eşgüdüm sağlandığı, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi noktasında

TKDK, Bölgesel Kalkınma Ajansları, İl Özel İdareleri, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri ile 30 Büyükşehir Belediyesi ile bunlara bağlı ilçe belediyelerinin önemli aktörler olduğu vurgulanmış, entegre bir kırsal altyapı projesine dönüşen KÖYDES (Köy Altyapısını Destekleme Projesi) kapsamında yapılan yatırımlar sayesinde sağlanan gelişmelere istatistiki olarak yer verilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013:134).

Planda, kendine özgü koşul ve niteliklerine göre kırsal alanlarda yeni iş olanakları ve daha yaşanabilir bir ortam oluşturulmak suretiyle, refah seviyesinin ülke ortalamasına yaklaştırılması temel amaç, kırsalda yaşayan fertlerin iş ve yaşam koşullarının bizzat yerinde iyileştirilmesi temel hedef olarak belirlenmiş (Kalkınma Bakanlığı, 2013:135):

- Kırsal ekonomik faaliyetlerin turizm, gıda gibi sektörlerle çeşitlendirilmesi,
- Kırsal alana sağlanan desteklerin rekabet gücünü geliştirecek şekilde kullandırılması,
- Yoksulluğun azaltılması ile birlikte yaşlı ve engelli bireylere yönelik sosyal hizmet politikalarının güçlendirilmesi,
- Orman köyleri gibi dezavantajlı kırsal alanların kalkınma sorunlarını azaltıcı üretim ve geliri temel alan destek mekanizmaları oluşturulması,
- Kırsal alanların gelişimine yönelik, ilçe bazlı yerel kalkınma programlarının tasarlanması temel politika öncelikleri arasında sayılmıştır.

Avrupa Birliği uyum süreci hazırlıkları kapsamında hazırlanan 2007 – 2013 yıllarını kapsayan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinin devamı niteliğinde onuncu kalkınma programının hedefleri doğrultusunda hazırlanan ve 2014 – 2020 yıllarını kapsayan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi II (GTHB,2014) ile genel olarak, dünyadaki eğilimler ve uyum süreci gereklilikleri çerçevesinde, kırsal kalkınma faaliyetlerine ve IPARD II programına bütüncül bir politika çerçevesi oluşturulması amaçlanmıştır.

Onuncu kalkınma planına paralel bir şekilde asgari yaşam seviyesinin ülke ortalamasına yaklaştırılması hedefiyle kırsal alanlarda yeni iş olanakları geliştirilmesi ve yaşam koşullarının sürdürülebilir bir çerçevede bizzat yerinde geliştirilmesi kırsal kalkınma politikasının temel amacı olarak belirlenmiştir. Strateji belgesi ile özel olarak (GTHB, 2014a:3);

- Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak,
- Kırsal alanlar üzerinde, göçlerin olumsuz etkilerini azaltmak,
- Kırsal politika yönetişimi güçlendirmek
- Katılım öncesi süreçte, AB tarım ve kırsal kalkınma politikalarına uyum sağlamak amaçlanmıştır.

Strateji belgesi (GTHB, 2014a) ile kırsal alanlarda, ekonominin geliştirilmesi ve istihdam olanaklarının artırılmasını, çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanmasını, yerleşimlerin sosyal ve fiziki alt yapısının güçlendirilmesini, insan kaynaklarının güçlendirilmesi ile fakirliğin azaltılmasını ve yerel kalkınmaya yönelik kurumsal kapasitenin geliştirilmesini amaçlayan beş stratejik amaç belirlenmiş, belirlenen amaçlara yönelik öncelik ve tedbirler oluşturulmuştur.

Belirlenen tedbirlerle uyumlu olarak, hayata geçirilecek faaliyetlerin yer aldığı 2015 – 2018 yıllarını kapsayan Kırsal Kalkınma Eylem Planı ve 2014 – 2020 yıllarını kapsayan IPARD II programı hazırlanmıştır.

Kırsal alanlara yönelik olarak IPARD tedbirleriyle paralellik gösteren diğer kurum kuruluşlar tarafından yapılacak desteklemelerin, IPARD programı kapsamında yapılan destekleri olumsuz yönde etkilemeyecek bir şekilde tamamlayıcılık ilkesine uygun olarak yapılandırılması şartı ile IPARD programının kırsal kalkınma politikalarında belirleyici program olduğu benimsenmiştir (GTHB, 2014a).

2.4.2. Uygulanan Kırsal Kalkınma Projeleri

Kırsal kalkınmanın ana amacı kırsal alanda yaşayan insanların yapısal özellikleri dikkate alınarak onların karşılaştıkları sorunların çözülmesini, insan onuruna yaraşır şekilde gereksinimlerinin karşılanarak yaşam koşulları ile birlikte gelirlerinin yükseltilmesini, emeklerinin karşılığı ve ürettikleri ürünlerinin gerçek değerini almasını

sağlayarak, kırsalda ekonomik ve toplumsal açıdan kalkınmayı sağlamak olmalıdır (Geray, 1999:14).

Kırsal alanlarda yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yeni gelir getirici ekonomik faaliyetlerin oluşturulması, kırsal altyapı olanaklarının iyileştirilmesi, sulama altyapısının geliştirilmesi, doğal kaynaklardan sürdürülebilir bir şekilde yararlanılabilmesi ve tarımsal üretimi artıracak yeni teknolojilerin desteklenmesi gibi değişik amaçlarla, 1970'li yıllardan itibaren genellikle dış finansman desteğiyle uygulanan kırsal kalkınma projeleri ve diğer programlarla kır – kent arasındaki farklılıkların azaltılması ve özellikle çok az gelişmiş yörelerin kalkındırılması hedeflenmiştir.

2.4.2.1. Ulusal Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri

Genellikle, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmekle birlikte, çeşitli Kamu Kurum ve Kuruluşlarının ulusal bütçeden ayrılan fonlarla yürüttüğü çeşitli program ve projelerle, kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesine, refah seviyesinin, iş olanaklarının ve gelirlerinin artırılmasına yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi yoluyla kırsal alanların kalkındırılması amaçlanmıştır.

Çizelge 2.2. Ulusal Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri

PROJE / PROGRAM ADI	KAPSAMI	UYGULAMA DÖNEMİ	
		Başlama	Bitiş
Bölgesel Kalkınma Projeleri	Bölgesel Kalkınma	1989	Devam Ediyor
Köye Dönüş Rehabilitasyon Projesi (KDRP)	Sosyal, Ekonomik ve Altyapı İçerikli Yatırımlar	1994	Devam Ediyor
Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)	Tarımsal ve Kırsal Amaçlı Projeler	2003	2010
Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES)	Kırsal Altyapı	2005	Devam Ediyor
Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)	Tarıma Dayalı ve Kırsal Ekonomik Altyapı	2006	Devam Ediyor
Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES)	Kırsal Altyapı	2007	2011
Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP)	Kırsal Altyapı	2011	Devam Ediyor
Entegre Su Havzaları Rehabilitasyon Projeleri	Su Havzası Rehabilitasyon	2014	Devam Ediyor
Genç Çiftçi Projesi	Tarıma Dayalı ve Kırsal Ekonomik Altyapı	2016	2018
Kırsal Altyapı Destekleme Projesi (KIRDES)	Kırsal Altyapı	2017	Devam Ediyor

2.4.2.1.(1). Bölgesel Kalkınma Projeleri

Türkiye’de uygulanmakta olan GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile fizibilite çalışmaları tamamlanmış olan DAP (Doğu Anadolu Projesi), DOKAP (Doğu Karadeniz Projesi), ZBK (Zonguldak Bartın Karabük Projesi), KOP (Konya Ovası Projesi) ve YHG (Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi) ile kırsal alanlarda yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve yeni gelir kaynakları oluşturulması noktasında önemli fırsatlar getirmesi amaçlanmaktadır (Taştekin, 2018).

Her biri bölgesine özgü farklı amaçları içerisinde barındıran bölgesel kalkınma projelerini başlı başına kırsal kalkınma projeleri olarak değerlendirmek yanlış olsa da hemen hemen bütün bölgesel temelli projelerin içerisinde kırsal kalkınmayı doğrudan ilgilendiren amaçların yer aldığı görülmektedir.

2.4.2.1.(2). Köye Dönüş Rehabilitasyon Projesi (KDRP)

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde terör ve güvenlik kaygıları gibi bir takım sebeplerden dolayı yaşadıkları yerlerden ülkenin batısında bulunan yerlere göç etmek zorunda kalan vatandaşlardan, gönüllü olarak doğdukları yerlere dönmek isteyenlerin geri dönüşlerine yardımcı olunmasını, sosyal ve ekonomik alt yapının tesis edilmesi suretiyle sürdürülebilir yaşam koşulları oluşturulmasını, geri dönmeyi düşünmeyenler için göç ettikleri yerlerdeki şehir hayatına uyumları ile ekonomik ve sosyal koşullarının geliştirilmesini amaçlayan bir projedir (İİGM, 29.10.2018, www.illeridaresi.gov.tr).

Proje 14 ilde (Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van) uygulanmış olup, Valilikler tarafından yürütülen proje ile, toplum merkezi, gençlik ve spor merkezleri, kadın ve çocuk eğitim merkezleri gibi sosyal ve iyileştirme içerikli projeler, meslek edindirme ve istihdama dönük projeler, yurt ve barınmaya yönelik projeler, yol, su, elektrik, kanalizasyon vb. altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık tesislerinin kullanılabilir hale getirilmesine yönelik faaliyetler, geri dönen vatandaşların konutlarını yapabilmeleri için inşaat malzemesi desteğini içeren projeler ile tarım ve hayvancılık faaliyetleri desteklenmiştir (İİGM, 29.10.2018, www.illeridaresi.gov.tr).

1994 - 1999 yılları arasında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne yürütülen proje 1999'dan itibaren İçişleri Bakanlığı sorumluluk ve koordinasyonunda yürütülmüştür. Projenin uygulandığı süreçte toplam 171 milyon TL ödenek kullanılmıştır (İİGM, 29.10.2018, www.illeridaresi.gov.tr).

2.4.2.1.(3). Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi; kırsal alanlarda ekonomik bakımdan yoksul durumda olan ailelerin üretime katılmalarını ve sürdürülebilir bir kazanç sağlayarak yerinde istihdamı amacına yönelik olarak Tarım ve Orman Bakanlığı ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü işbirliğinde 2003 yılında başlatılmıştır. Dayanışma ve kooperatifçilik bilincini yerleştirmek projenin önemli amaçları arasında yer almıştır (TOB, 29.10.2018, www.tarimorman.gov.tr).

Proje kapsamında, kooperatif şeklinde örgütlenen fakir ve dar gelirli ailelerin uyguladıkları süt sığırcılığı ve koyunculığa dayalı projelerin desteklenmesi öngörülmüştür. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamında, tarım ve hayvancılıkla uğraşan dar gelirli çiftçilere, tarımsal amaçlı kooperatifler aracılığıyla kredi imkânları oluşturulmuştur (TOB, 29.10.2018, www.tarimorman.gov.tr).

2003 yılından projenin tamamlandığı 2013 yılına kadar 1104 kooperatife yaklaşık 1 milyar TL. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'ndan (SYDF) kaynak aktarılmış, bu kaynakla yaklaşık 70 bin kişiye büyükbaş hayvan yetiştiriciliği kapsamında 147 bin süt sığırı ile küçükbaş hayvan yetiştiriciliği kapsamında 206 bin koyun dağıtımı yapılmıştır (TOB, 29.10.2018, www.tarimorman.gov.tr).

2.4.2.1.(4). Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES)

Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), içme suyu şebekesi bulunmayan yada yetersiz olan kırsal alanların yeterli içme suyuna kavuşturulması, grup köy yolları öncelikli olmak üzere köy yollarının yapımı ve geliştirilmesi, küçük ölçekli sulama altyapısı ile atık su altyapısının geliştirilmesi ve iyileştirilmesini amacıyla oluşturulmuştur (İçişleri Bakanlığı, 30.05.2019, www.koydes.gov.tr).

Yüksek Planlama Kurulu kararına göre ödenekleri tahsis edilen proje, Vali ve Kaymakamların öncülüğünde, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri ve İl Özel İdareleri aracılığıyla yürütülmektedir (İçişleri Bakanlığı, 30.05.2019, www.koydes.gov.tr).

KÖYDES, kırsal kalkınma hedefleri arasında yer alan kırsal altyapı hizmetleri kapsamında ortaya konulan amaçları yerine getirmesi noktasında önemli bir kırsal kalkınma projesidir.

2.4.2.1.(5). Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda, 2006 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından başlatılan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), kırsal alanlarda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak için kadın ve gençler öncelikli olmak üzere girişimcilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlarını desteklemek gibi amaçlarla, 2005 yılında 16 pilot ilde uygulanan Tarım Reformu Uygulama Projesi, Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı'nın devamı niteliğinde ve Avrupa Birliğine katılım politikasının bir parçası olarak ülke genelinde uygulamaya konulmuştur (TOB, 29.10.2018, www.tarimorman.gov.tr).

Program uygulanması ile ilgili olarak hazırlanan tebliğ'de (Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi, 2011); doğal kaynaklar ve çevrenin korunması gözetilerek, kırsal alanlarda alternatif iş olanakları oluşturulmak suretiyle gelirlerde artış sağlanması, tarım ve sanayi entegrasyonu, pazarlama imkânlarının geliştirilmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, modern sulama sistemlerinin geliştirilmesi ile birlikte yürütülen kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliğinin artırılması amaçlarına yer verilmiştir.

Her yıl program kapsamında yayınlanan tebliğde belirtilen süre içinde tarıma dayalı ekonomik yatırım konuları ile kırsal ekonomik altyapı yatırımlarına hibeye esas proje tutarının % 50'si, toplu basınçlı sulama projelerine ise hibeye esas proje tutarının %75'i oranında hibe desteği sağlanmaktadır (TOB, 2019a).

Program kapsamında, 2018 yılına kadar, 2006 – 2010 yıllarını kapsayan I. dönem, 2011 - 2015 yıllarını kapsayan II. dönem ve 2016 -2020 yıllarını kapsayan III. dönem olmak üzere 3 dönemde 12 etap halinde proje başvurusu alınmıştır. 2016 – 2020 yıllarını kapsayan 3.dönem ile birlikte programa, IPARD II programını tamamlayıcı bir rol verilmiştir.

Programda, uygulama illerine göre destek konuları ve parasal destek limitleri dikkate alınarak yeniden düzenlemeye gidilmiş, daha önce destek kapsamında bulunmayan kırsal ekonomik altyapı yatırımları da program kapsamında destek verilen konular arasına alınarak, kırsal turizm, çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımları, yöresel el sanatları ve katma değerli ürünler ile bilişim sistemlerini içinde barındıran projeler desteklenmeye başlamıştır. (TOB, 29.10.2018, www.tarimorman.gov.tr).

Program, desteklenecek yatırım konuları itibariyle, IPARD II programının uygulandığı 42 il ile, IPARD desteklerinden faydalanma imkânı bulunmayan 39 ilde farklı bir yaklaşımı benimsemiş olup, kırsal turizm ve el sanatları gibi bazı sektörlerde sadece IPARD desteğinden faydalanmayan illerdeki yatırımların desteklenmesine imkân sağlanmıştır.

Program ile aşağıdaki yatırım konularında destek sağlanmaktadır (TOB, 29.10.2018, www.tarimorman.gov.tr);

1-Tarıma dayalı ekonomik yatırımlar

- Bitkisel ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması,
- Hayvansal ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması,
- Su ürünlerinin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması
- Çelik silo kurulumları
- Soğuk hava deposu yatırımları
- Yenilenebilir enerji kullanan yeni seralar,
- Yenilenebilir enerji üretim tesisleri,
- Tarımsal üretime yönelik sabit yatırımlar,
- Hayvansal ve bitkisel kökenli gübrelerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması,

2- Kırsal ekonomik alt yapı yatırımları

- Kırsal turizm yatırımları
- Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımları
- Yöresel el sanatları ve katma değerli ürünler
- Bilişim sistemleri ve eğitimi.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının (KKYDP) uygulamaya konulduğu 2005 yılından 2018 yılı sonuna kadar program kapsamında desteklenen projelere toplam 4 milyar 212 milyon TL tutarında hibe desteği sağlanmıştır (TOB, 2019a).

Ekonomik yatırım ve toplu basınçlı sulama sistemleri konularında on üç yıllık sürede, 2 milyar 76 milyon TL hibe ödemesinin yapıldığı 11.866 adet proje desteklenmiştir.

Çizelge 2.3. KKYDP Ekonomik Yatırım Destekleri

2005 - 2018 Ekonomik Yatırımlar	Proje Sayısı (Adet)	Hibe (Bin TL)
Ekonomik Yatırımlar Tamamlanan	9.628	2.537.000
Ekonomik Yatırımlar Devam Eden	1.608	127.000
Toplu Basınçlı Sulama	630	99.000
Toplam	11.866	2.763.000

Kaynak : Tarım ve Orman Bakanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu (TOB, 2019a).

Bireysel basınçlı sulama sistemleri ve makine ekipman yatırımları ile ilgili 2005 – 2018 yıllarında desteklenen 287.228 projeye yaklaşık 1 milyar 45 milyon TL. hibe ödemesi gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 2.4. KKYDP Sulama Sistemleri ve Makine Ekipman Destekleri

2005 - 2018 Bireysel Basınçlı Sulama Sistemleri ve Makine Ekipman Yatırımları	Proje Sayısı (Adet)	Hibe (Bin TL)
Bireysel Basınçlı Sulama Sistemleri	26.081	456.000
Makine Ekipman	261.147	993.000
Toplam	287.228	1.449.000

Kaynak : Tarım ve Orman Bakanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu (TOB, 2019a).

2.4.2.1.(6). Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES)

Türkiye çapında, kaliteli içme suyu şebekesi geliştirilmesini amaçlayan Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) ile, 10 binin altında nüfusa sahip belediyelerden içme suyu şebekesi bulunmayan yada şebeke altyapısı yetersiz olanlara ait içme suyu altyapı projelerinin desteklenmesi amaçlanmıştır (İLBANK, 2018).

Genel Bütçeden, İller Bankasına hibe fon olarak kullanılmak üzere aktarılan bütçe ile finanse edilen BELDES Projesi kapsamında tamamlanan 65 adet projenin maliyeti toplam 127 milyon TL olmuştur. YPK kararı çerçevesinde 2011 yılından itibaren proje Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP) bünyesinde değerlendirilmektedir (İLBANK, 2018).

2.4.2.1.(7). Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP)

YPK kararı ile 2011 yılından itibaren BELDES projesinin yerine uygulamaya konulan Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP) ile 25 binin altında nüfusa sahip belediyelerin içme suyu ve kanalizasyon projeleri desteklenmektedir (İLBANK, 2018).

Proje tutarının % 50'si genel bütçeden ayrılan ödenekten hibe şeklinde, kalan %50'si ise İller Bankası tarafından ilgili belediyeye uzun vadeli kredi kullanılarak finanse edilen proje kapsamında 1.244 adet içme suyu ve kanalizasyon projesi yatırımı için 3,18 milyon TL. hibe, 5,66 milyon TL. kredi olmak üzere, belediyelere toplam 8,24 milyon TL. kaynak sağlanmıştır (İLBANK, 2018).

2.4.2.1.(8). Entegre Su Havzaları Rehabilitasyon Projeleri

Su havzalarının ıslahına yönelik çalışmalar, 1950’li yıllardan bu yana ülkemizde uygulanmaktadır. İlk zamanlarda çalışmaların toprak erozyonun önlenmesine yönelik yamaç ıslahı, su zararlarını önlemeye yönelik tesislerin yapımı ve ağaçlandırma faaliyetlerine yoğunlaştığı görülürken, 1970’li yıllarda köylülerinde dâhil edilmesi ile birlikte yörede yaşayan insanlara yönelik gelir ve verimliklerini artırıcı yaklaşımlar eklenmiştir (Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü [CEM], 2019).

1990’lı yıllarla birlikte birden fazla kamu kuruluşu, sivil toplum kuruluşları ve halkında uygulamalara katılmasının gerekli olduğu görüşünden yola çıkılarak, su havzalarında salt erozyon, ağaçlandırma ve su kirliliği odaklı yaklaşıma ek olarak çevre ve kırsal kalkınmaya yönelik önlemleri de içeren Entegre ve Katılımcı Su Havzaları Rehabilitasyon Projeleri uygulanmaya başlanmıştır (CEM, 2019).

Tamamı ulusal bütçe imkânları ile karşılanmak üzere, Orman Genel Müdürlüğü tarafından, ağaçlandırma, meyveciliğe yönelik tarımsal terasların yapımı, bozulan ormanların iyileştirilmesi, erozyon ve sel kontrolüne yönelik çalışmalar, mera ıslahı, gelir getirici faaliyetler ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi, tarımsal altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesi, eğitim ve kapasite geliştirme gibi faaliyetlere yönelik olarak Türkiye’de 11 bütünleşik havza iyileştirme projesi yürütülmektedir (CEM, 2019).

Çizelge 2.5. Türkiye’de Ulusal Kaynaklı Uygulanan Havza Rehabilitasyon Projeleri

PROJE ADI	BÖLGE	UYGULAMA DÖNEMİ	
		Başlama	Bitiş
Tek Tek Dağları Mikrohavzası Entegre Sel Kontrolü Projesi	Şanlıurfa	2014	2016
Yukarı Göksu Havzası, Gökdere Entegre Mikrohavza Rehabilitasyon Projesi	Konya Hadim ve Taşkent	2014	2018
Yukarı Göksu Havzası, Sazak-Avşar Entegre Mikro havza Rehabilitasyon Projesi	Konya Taşkent	2015	2019
Konya Kapalı Havzası, Başlamışlı-Kocadere Entegre Mikro havza Rehabilitasyon Projesi	Karaman Ayrancı	2015	2019
Akarçay Havzası, Hüseyinli-Belenyurdu Entegre Mikrohavza Rehabilitasyon Projesi	Afyonkarahisar Şuhut	2014	2018
Akarçay Havzası, Şuhut Çayı Entegre Mikro havza Rehabilitasyon Projesi	Afyonkarahisar Şuhut	2016	2020
Yukarı Göksu Havzası, Bağbaşı Barajı Entegre Mikrohavza Rehabilitasyon Projesi	Konya Bozkır Hadim	2016	2020
Batı Akdeniz Havzası, Karanfilli Çayı Entegre Mikrohavza Rehabilitasyon Projesi-1	Denizli Çameli	2017	2021
Gediz Havzası, Selendi Çayı Entegre Mikrohavza Rehabilitasyon Projesi-1	Manisa Selendi	2017	2021
Batı Akdeniz Havzası, Karanfilli Çayı Entegre Mikrohavza Rehabilitasyon Projesi-1 ve 2	Denizli Çameli	2017	2021
Gediz Havzası, Selendi Çayı Entegre Mikrohavza Rehabilitasyon Projesi-1 ve 2	Manisa Selendi	2017	2021

Kaynak : Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü (CEM)

2.4.2.1.(9). Genç Çiftçi Projesi

İlk olarak, 64. Hükümet Programında yer verilen kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçilerin desteklenmesi projesi (Genç Çiftçi Projesi), Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesine İlişkin olarak 16/02/2016 tarihli ve 2016/8540 sayılı Bakanlar Kurulu kararına dayanılarak 2016 yılında başlatılmıştır.

Projenin uygulamasına yönelik olarak yayınlanarak yürürlüğe giren Tebliğde programın uygulanması ile (Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi, 2018); “Tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması, genç çiftçilerin girişimciliğinin desteklenmesi, gelir düzeyinin yükseltilmesi, alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması ve kırsalda genç nüfusun istihdamına katkı sağlayacak kırsal alandaki tarımsal üretime yönelik projelerin desteklenmesi” amaçlanmaktadır.

Projenin kapsamı “kırsal alanda yaşayan genç çiftçilerin mahallinde uygulayacağı bitkisel, hayvansal, yöresel tarım ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik projelere otuz bin TL’ye kadar hibe ödenmesi” olarak belirlenmiştir (Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi, 2018).

Hayvancılığa yönelik projeler kapsamında; büyükbaş ve küçükbaş hayvan, arı, ipekböceği, yumurta tavuğu yetiştiriciliği ile ilgili tesis yapımına, bitkisel üretimle ilgili projeler kapsamında; meyve bahçeleri, fide, fidan, süs bitkisi, kontrollü örtü altı ve yem bitkisi yetiştiriciliği, kültür mantarı üretimi, yöresel ürünler ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanmasına yönelik olarak, 18-40 yaş aralığında olan kendisi ve eşi herhangi bir gelire sahip olmayan çiftçiler tarafından hazırlanan projelere destek verilmiştir (Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi, 2018).

Projenin başladığı 2016 yılından itibaren 47.775 genç çiftçi desteklerden faydalanmış olup, uygulanan projeler kapsamında 1,43 milyar TL. hibe ödemesi gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 2.6. Genç Çiftçi Projesi Faydalanan Çiftçi Sayısı ve Ödenen Hibe Miktarları

Proje Konusu	Faydalanan Çiftçi Sayısı				Hibe Ödemesi Tutarı (Bin TL)			
	2016	2017	2018	Toplam	2016	2017	2018	Toplam
Büyükbaş	8.514	9.184	9.236	26.934	255.420	275.520	277.080	808.020
Küçükbaş	2.680	3.724	3.894	10.298	80.400	111.720	116.820	308.940
Arıcılık ve Kanatlı	2.264	1.425	2.062	5.751	67.920	42.750	61.860	172.530
Bitkisel Üretim	1.520	1.734	1.538	4.792	45.350	52.020	46.140	143.510
Toplam	14.978	16.067	16.730	47.775	449.090	482.010	501.900	1.433.000

Kaynak : Tarım ve Orman Bakanlığı 2017 ve 2018 Yılları Faaliyet Raporları.

2.4.2.1.(10). Kırsal Altyapı Destekleme Projesi (KIRDES)

Büyükşehir Belediyesi Kanununda 2014 yılında yapılan değişiklikle 16 olan büyükşehir belediyesi sayısı 30 ile yaygınlaştırılmış, büyükşehir belediyesi kurulan illerde İl Özel İdarelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak, bu illerdeki tüm köyler mahalleye dönüştürülmüştür. Büyükşehir Belediyesi mücavir alan sınırında kalan köylerin mahalleye dönüştürülmesi nedeniyle daha önce KÖYDES desteklerinden faydalanan bu bölgeler, proje kapsamı dışında kaldığından desteklerden faydalanamaz duruma gelmişlerdir.

KIRDES projesi, büyükşehirlere bağlı eskiden köy statüsünde bulunan kırsal mahallelerde yaşayan vatandaşların zorunlu, acil ve öncelikli olan yerel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 2017 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında mahalle içi yollar, içme suyu şebekeleri, atık su yatırımları, muhtarlık binası ve taziye evleri gibi binaların yapımı ile spor tesislerinin yapılması hedeflenmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2019a).

2.4.2.2. Dış Kaynaklı Kırsal Kalkınma Destekleri

Türkiye’de, yetmişli yılların ortasından itibaren, özellikle Dünya Bankası (World Bank) ve Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD – International Fund for Agricultural Development) gibi uluslararası kurum ve kuruluşların sağladığı kredi ve hibe destekleri ile tarım ve kırsal kalkınma alanında çeşitli projeler geliştirilmiştir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, kalkınma politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması açısından ihtiyaç duydukları finansman desteği noktasında, Dünya'nın en önemli kuruluşu durumunda olan Dünya Bankası, özellikle ülkelerin geri kalmış yada az gelişmiş bölgelerinde insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve yeni gelir kaynakları oluşturulmasına yönelik projelere düşük faizli yada faizsiz kredi desteği sağlamaktadır (Öztürk, 2006).

Türkiye, Dünya Bankasına 1947 yılında üye olmuştur. Bankadan ilk krediyi bir bir liman ve silo yapımı için 1950 yılında kullanmış, daha sonra özellikle yetmişlerin ortalarından itibaren kırsal kalkınmayı sağlamaya yönelik çeşitli projeler için kredi anlaşmaları imzalanmıştır (World Bank, 2019).

Çizelge 2.7'de de görüldüğü üzere, Dünya Bankası tarafından bugüne kadar Türkiye'de kırsal kalkınma alanında toplam bütçesi 1 milyar 258 milyon ABD doları tutarında 7 proje için yaklaşık 803 milyon ABD doları kredi ve hibe desteği sağlanmıştır. Dünya Bankası desteğiyle yürütülen projeler içerisinde gerek bütçe gerekse kullanılan kredi bakımından Tarım Reformu Uygulama Projesi en başta yer almaktadır.

Çizelge 2.7. Türkiye'de Uygulanan Dünya Bankası Destekli Kırsal Kalkınma Projeleri (milyon dolar)

PROJE ADI	TOPLAM BÜTÇE	DÜNYA BANKASI			UYGULAMA DÖNEMİ	
		KREDİ	HİBE	TOPLAM	Başlama	Bitiş
Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi	207,20	72,11		72,11	1975	1984
Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi	93,97	31,00		31,00	1982	1989
Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi	162,90	61,90		61,90	1984	1994
Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi (02)	69,40	47,40		47,40	1990	1998
Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi	78,33	47,97		47,97	1993	2001
Tarım Reformu Uygulama Projesi	618,20	521,20		521,20	2001	2008
Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi	28,76	15,15	6,98	22,13	2004	2012
TOPLAM	1.258,76	796,73	6,98	803,71		

Kaynak : Dünya Bankası.

Gelişmekte olan ülkelerde kırsal yoksulluğun azaltılması ve tarımsal üretim ile birlikte verimin artırılması amacıyla, Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Konferansının önerisi ve BM genel kurulunun kararına uygun olarak 1976'da Roma'da kurulan, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) çalışmalarına 1977 yılında başlamıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2018).

IFAD ve Türkiye Cumhuriyeti, birlikte hazırladıkları Ülke Stratejik Belgesi'nde belirtilen önceliklere uygun olarak, yoksulluğun yaygın olduğu kuzey ve doğu illerindeki kırsal alanlara destek sağlamıştır. Temel olarak tarımsal verim, karlılık ve pazarlama kabiliyetlerinin artırılması vurgulanmış, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, küçük ve orta ölçekli kuruluşların pazara erişim olanakları ve gelirlerinin artırılması ile istihdam fırsatlarının teşvik edilmesi noktasında desteklenmesi hedeflenmiştir (IFAD, 2015).

Türkiye, kuruluşu üye olduğu 1982 yılında uygulamaya konulan Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi olmak üzere, 2016 yılına kadar tamamlanan, yatırım tutarı yaklaşık 512 milyon ABD doları olan 8 projeye, IFAD'dan toplam 132,2 milyon ABD doları kredi desteği sağlamıştır.

Çizelge 2.8. Türkiye’de Uygulanan IFAD Destekli Kırsal Kalkınma Projeleri (milyon dolar)

PROJE ADI	TOPLAM BÜTÇE	IFAD KATKISI			UYGULAMA DÖNEMİ	
		Kredi	Hibe	Toplam	Başlama	Bitiş
Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi(*)	93,97	15,50		15,50	1982	1989
Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi (*)	162,90	6,50		6,50	1984	1994
Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi	61,20	19,90		19,90	1989	1999
Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi	40,53	16,40		16,40	1990	2000
Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi	59,72	17,50		17,50	1995	2003
Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi	30,04	13,10		13,10	2003	2011
Diyarbakır, Batman ve Siirt Kalkınma Projesi	36,91	24,10		24,10	2006	2014
Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi	26,41	19,20		19,20	2009	2016
TOPLAM	511,68	132,20		132,20		

Kaynak : IFAD, Dünya Bankası.

(*) Dünya Bankası verileri esas alınmıştır.

Türkiye’de, IFAD kapsamında halen, yaklaşık 135 milyon ABD doları IFAD kredi ve hibe desteği olmak üzere 185,88 milyon ABD doları bütçeye sahip üç projenin uygulaması devam etmektedir. Projelere, 2012 yılından itibaren IFAD tarafından az miktarda da olsa hibe desteği sağlanmaya başlandığı görülmektedir.

Çizelge 2.9. Türkiye’de, IFAD Destekli Uygulamaları Devam Eden Kırsal Kalkınma Projeleri (milyon dolar)

PROJE ADI	TOPLAM BÜTÇE	IFAD KATKISI			UYGULAMA DÖNEMİ	
		Kredi	Hibe	Toplam	Başlama	Bitiş
Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi	46,68	35,86	0,43	36,29	2012	2020
Göksu Taşeli Havzası Kalkınma Projesi	25,00	17,89	0,40	18,29	2015	2022
Dağlık Alanlar Kırsal Kalkınma Programı	114,20	79,36	1,06	80,42	2017	2022
TOPLAM	185,88	133,11	1,89	135,00		

Kaynak : IFAD.

Euro/Dolar dönüşüm kuru 1,1636 olarak alınmıştır.

2.4.2.2.(1). Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) yardımlarıyla 1972 yılında hazırlıklarına başlanan Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi, 1976 yılında uygulamaya konulmuş ve 1984 yılında tamamlanmıştır. Planlama sürecinde 161,6 milyon ABD dolarına mal olması düşünülen Türkiye’nin ilk bütünlük kırsal kalkınma projesi için yaklaşık olarak 207,2 milyon ABD doları harcanmıştır (World Bank, 1987).

Dünya Bankası tarafından 72,1 milyon ABD doları kredi desteği sağlanan projenin uygulandığı bölgede gerek tarımsal üretimin artırılması, gerekse kırsal altyapının geliştirilmesi açısından olumlu sonuçlara ulaşıldığı gözlenmiştir (World Bank, 1987).

2.4.2.2.(2). Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Dünya Bankası ve IFAD kredi desteği ile 1982 yılında hazırlıklarına başlanan projenin maliyeti 137 milyon ABD doları olarak öngörülmüştür. 1986 yılında tamamlanması planlanan proje üç yıllık gecikme ile 1989 yılında öngörülenden az bir maliyetle 93,7 milyon ABD dolarına tamamlanmıştır (World Bank, 1992).

Projeye Dünya Bankası 31 milyon ABD doları, IFAD ise 15,5 milyon ABD doları kredi desteği sağlamışlardır. Uygulandığı alanda tarımsal ve hayvansal üretimi geliştirmek yoluyla istihdam seviyesini ve gelirleri, yol ve su kaynakları gibi önemli altyapı yatırımları yaparak yaşam kalitesini artırmayı amaçlayan proje ile uygulama döneminde ekonomide yaşanan sıkıntılara rağmen hedeflerin çoğuna ulaşıldığı görülmüştür (World Bank, 1992).

2.4.2.2.(3). Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi

Çiftçilerin tarımsal yayımlar vasıtasıyla gelirlerini ve üretim kapasitelerini artırmak, Bakanlığın tarımsal yayım hizmetlerini güçlendirmek ve kurumsal kapasitesini artırmak, hayvan sağlığı hizmetlerini geliştirmek için pilot uygulamaları amaçlayan projeye 1984 yılında Dünya Bankası ve IFAD desteğiyle başlanmıştır (World Bank, 1994).

162,9 milyon dolara mal olan projeye, 61,9 milyon dolar Dünya Bankası, 6,6 milyon ABD doları IFAD tarafından kredi desteği sağlanmış, olup, ayrıca İsviçre Kalkınma Kuruluşu tarafından 6 milyon ABD doları bağışta bulunulmuştur. 1994 yılında tamamlanan proje ile kısmen proje amaçlarına ulaşılmıştır (World Bank, 1994).

2.4.2.2.(4). Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi

Bingöl ve Muş illerinin gelişmişlik açısından en geri kalmış alanlarında fakirliği azaltmak ve tarımsal üretimi artırmak, küçük ölçekli işletmeler arasında ferdi ve grup biçiminde girişimciliği teşvik etmek ve iş olanaklarını artırmak amacıyla 1989 yılında IFAD desteğiyle başlatılan proje ile orman alanlarının iyileştirilmesi ile hayvancılığın geliştirilmesini amaçlayan faaliyetler desteklenmiş ayrıca bölge insanların bu tür faaliyetlerde karşılaştıkları mali sorunları azaltmak için tarımsal kredi imkanları geliştirilmiştir (IFAD, 2018d).

Toplam 61,2 milyon dolara mal olarak 1999 yılında tamamlanan projeye, IFAD 19,9 milyon dolar kredi desteği sağlamıştır (IFAD, 2018d).

2.4.2.2.(5). Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi (02)

Çiftçilerin, tarımsal yayımlar vasıtasıyla gelirlerini ve üretimlerini artırmaya teşvik etmek, Bakanlığın tarımsal yayım hizmetlerini güçlendirmek ve kurumsal kapasitesini artırmak, hayvan sağlığı hizmetlerini geliştirmek için pilot uygulamaları amaçlayan proje 69,4 milyon dolara mal olmuş olup, 47,4 milyon dolar Dünya Bankası kredisi sağlanmıştır. 1990 yılında başlatılıp, 1998 yılında tamamlanan proje kısmen amaçlarına ulaşmıştır (World Bank, 1999).

2.4.2.2.(6). Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Proje, kuraklık açısından hassas durumda olan, arazilerin sadece % 10'unda sulu tarımın yapılabilirdiği, nüfusun % 30'unun arazisi olmayan insanlardan oluştuğu, işsizlik sebebiyle ailelerin yarısında en az bir kişinin başka şehirlerde çalışmak zorunda kaldığı ve ağırlıklı ekonomik faaliyetin tarım olarak öne çıktığı Yozgat ili kırsal alanlarında uygulanmıştır (IFAD, 2018a).

Temel amacı, yöredeki en yoksul kesimin yaşam şartlarının sürdürülebilir gelişmesini sağlamak ve mevcut doğal kaynakları kullanmak suretiyle imkânların geliştirilmesi olan projenin uygulanması ile kırsal su kaynakları geliştirilmiş, sulama

sistemleri ve su kullanıcı birlikleri oluşturulmuş, çiftçilerin ürün verimliliğini artırmaya yönelik yayım faaliyetleri ile teknik yardım desteği sağlanmıştır (IFAD, 2018a).

Proje, 1990 yılında onaylanarak fiilen 1991 yılında başlatılmış, 2000 yılında tamamlandığında toplam 40,53 milyon dolara mal olmuştur. Projeye IFAD 16,4 milyon dolar kredi desteği sağlamıştır (IFAD, 2018a).

2.4.2.2.(7). Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi

Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi, Dünya Bankası kredi desteğiyle, kırsal alanlarda fakirliğe ve doğal kaynakların bozulması sorununa odaklanmış bir projedir. Proje ile erozyonun önlenerek toprağın verimliliğinin artırılması yoluyla, mikro havzalarda tarım arazileri, mera ve ormancılıkla ilgili faaliyetlerin iyileştirilmesi ve sürdürülebilirliği amaçlanmıştır (World Bank, 2004).

Köylerde yaşayan vatandaşların projenin temelinde yer aldığı katılımcı bir anlayışla Adana, Adıyaman, Antalya, Elazığ, Gaziantep, Isparta, Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya, Mersin ve Şanlıurfa illerini kapsayan 11 bölgede, 1993 yılında başlayan (CEM, 2018) ve 110 milyon dolara mal olması planlanan proje, 2001 yılında tamamlandığında 78,33 milyon dolara mal olmuştur. Proje başlangıcında 77 milyon ABD doları Dünya Bankası kredisi kullanılması öngörülürken proje bittiğinde kullanılan kredi yaklaşık 48 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir (World Bank, 2004).

2.4.2.2.(8). Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Batı Karadeniz bölgesinde yer alan Ordu ve Giresun illerinin kırsal bölgelerinde yaşayan ekonomik açıdan yoksul durumda bulunan vatandaşların, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı yoluyla gelirlerinin ve yaşam standartlarının yükseltilmesi projenin ana amacı olarak belirlenmiştir (IFAD, 2018b).

Ordu Giresun Kırsal Kalkınma Projesinde daha önce uygulanan projelerden farklı olarak hedeflerin belirlenmesi ve ihtiyaçların analizi aşamasında projenin uygulandığı bölgede yaşayan yöre insanların katılımına önem verilmiş, ilk kez bir kırsal kalkınma projesinde katılımcılığı esas alan bir anlayışla hazırlanan köy kalkınma planları ile faaliyetler sürdürülmüştür. Uygulamaya 1995 yılında konulan projeye fiilen ancak 1998 yılında başlanabilmiştir. 2003 yılında tamamlanarak toplam 59,72 milyon dolara mal olan projeye IFAD 17,50 milyon, IDF (İslam Kalkınma Bankası Kalkınma Fonu) ise 8,17 milyon dolar kredi desteği sağlamıştır (IFAD, 2018b).

2.4.2.2.(9). Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP)

Dünya Bankası tarafından sağlanan mali destek ile 2001 yılında başlatılan Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP - Agricultural Reform Implementation Project) ile tarımsal üretime dönük tüm desteklemeler ve devlet sübvansiyonları kaldırılarak doğrudan gelir desteğine geçilmiş, tarımsal destek mekanizmasında radikal değişiklikler meydana gelmiştir. 2004 yılında proje üzerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda özellikle kırsal kalkınmayı ilgilendiren konularda projeye yeni bileşenler eklenmiştir (Tan vd., 2010:973).

Projenin üç temel bileşeni;

- Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ve Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS),
- Kırsal Kalkınma Programları,
- Tarım Satış Kooperatiflerinin Yeniden Yapılandırılması ve Özelleştirilmesinden oluşmaktadır (Tan vd., 2010:973).

Hazırlık aşamasında toplam 662 milyon ABD dolarına mal olması öngörülen projenin uygulanmasında kullanılmak üzere Dünya Bankası tarafından toplam 600 milyon ABD doları kredi sağlanması planlanmıştır. Proje tamamlandığında 618,2 milyon ABD dolarına mal olmuş olup, Dünya Bankası tarafından 521,20 milyon ABD doları kredi kullanılmıştır (World Bank, 2010).

Proje kapsamında yer alan ve kırsal kalkınmaya yönelik olarak hazırlanan köy bazlı katılımcı yatırım programıyla (Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı, 2007); arazi toplulaştırma, alternatif ürün desteklerine yönelik programlar, üretici örgütlerinin kurulması ve geliştirilmesi, çevre açısından tarım arazilerinin korunması ve kırsal alanların kalkınmasına yönelik projeler desteklenmiştir.

Doğal kaynakların korunması, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, yerinde istihdam yaratarak kırsal göçün önlenmesi, tarımsal üretim ile tarımsal sanayi iyileştirilmesinin sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının yaratılması, tarımsal sulama alt yapısının geliştirilmesi, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması, temel kamu hizmetlerinin düzeyinin yükseltilmesi, hizmetlere erişimin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin yaratılmasına ilişkin olarak Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı (KBKYP) uygulanmıştır (Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı, 2007).

KBKYP, pilot olarak belirlenen 16 ilde (Adıyaman, Ardahan, Artvin, Batman, Bolu, Burdur, Çanakkale, Denizli, Gümüşhane, Hatay, Karaman, Konya, Malatya, Niğde, Rize, Tokat) uygulanmış, tarımsal ürünlerinin işlenmesi, depolanması ve pazarlanması, tarımsal sanayi yatırımları, alternatif enerji üretimi ve sera yapımı gibi özel sektör yatırımları ile birlikte kırsal altyapı yatırımlarını içeren kamu yatırımları desteklenmiştir (Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı, 2007).

Kırsal kalkınma alanında AB tarafından sağlanacak fonların kullanımı ile ilgili olarak kapasite geliştirme faaliyetlerinin başlatılması noktasında yol gösterici olması açısından, Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında yürütülen Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı uygulamalarından edinilen tecrübelerin önemli bir yeri olduğu söylenebilir (World Bank, 2010).

2.4.2.2.(10). Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi

Proje ile, Türkiye'nin en az gelişmiş illerinden ikisi olan Sivas ve Erzincan illerinin step ve meralarla kaplı az gelişmiş yörelerinde tarımsal verimlilik ve yaşayanların gelir seviyelerinde artış, iş olanaklarının artırılması, küçük ölçekli aile işletmelerin de ferdi ve grup düzeyinde girişimciliğinin teşvik edilmesi, yoksul insanlardan oluşan köy kalkınma birlikleri gibi kuruluşların güçlendirilmesi ve özellikle kadınlar olmak üzere fakir insanların yaşam şartlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır (IFAD, 2018c).

Proje, 2003 yılında uygulamaya konulmuş olup, 2011 yılında tamamlanarak toplam 30 milyon dolara mal olmuştur. Projeye IFAD 13,1 milyon, OFID (OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu) ise 9,9 milyon dolar kredi desteği sağlamıştır (IFAD, 2018c).

2.4.2.2.(11). Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi

Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlamak ve bozulan kaynaklardan olumsuz etkilenen topluluklarda gelir artışı sağlamak amacıyla katılımcı bir anlayışla geliştirilmiştir. Proje ile orman, mera ve tarım alanlarının iyileştirilmesi, çevreye duyarlı tarımsal faaliyetler ve su kirliliği ile mücadele gibi bozulmuş doğal kaynakların iyileştirilmesi, küçük ölçekli sulama, tarımsal üretime yönelik terasların oluşturulması, ürün çeşitlerinin artırılması, hayvancılık, arıcılık seracılık ve balıkçılığın geliştirilmesi gibi gelir artırıcı faaliyetler, AB standartlarına uygun kurumsal kapasite geliştirilmesi ve eğitim çalışmaları gibi kırsal kalkınmaya yönelik amaçlar belirlenmiştir (CEM, 2019).

Karadeniz'e dökülen Kızılırmak ve Yeşilirmak havzasında yer alan Amasya, Çorum, Tokat, Kayseri ve Sivas illerinde belirlenen 28 küçük su havzasında uygulanan proje için 44,9 milyon ABD doları bütçe öngörülmüş, projenin finansmanında kullanılmak üzere 7 milyon ABD doları hibe şeklinde olmak üzere Dünya Bankası

tarafından 22,7 milyon ABD doları bütçe tahsis edilmiştir. Proje sonunda toplam 28,76 milyon ABD doları harcama yapılmış, 6,98 milyon hibe, 15,15 milyon kredi şeklinde olmak üzere Dünya Bankası tarafından 22,13 milyon ABD doları finansman desteği sağlanmıştır (World Bank, 2014).

2.4.2.2.(12). Diyarbakır, Batman ve Siirt Kalkınma Projesi

IFAD tarafından sağlanan kredi ve hibe desteği ile yürütülen proje kapsamında Diyarbakır, Batman ve Siirt illerinde 2007 yılında uygulamaya konulan proje, 2014 yılında tamamlanarak toplam 37,4 milyon dolara mal olmuştur. Projeye, IFAD 24,1 milyon, UNDP 0,7 milyon ABD doları kredi desteği sağlamıştır (IFAD, 2013).

Proje ile özellikle genç ve kadınlar olmak üzere yoksul kesim için yeni istihdam olanaklarının oluşturulması hedeflenmiş, dağlık ve yüksek kesimler başta olmak üzere ekonomik açıdan en zor şartlarda bulunan yerlerde, hazırlanacak köy kalkınma programları doğrultusunda, yoksul kesimin istihdamına yönelik kapasite oluşturmayı amaçlayan aktiviteler desteklenmesi sağlanmıştır (IFAD, 2013).

2.4.2.2.(13). Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi

BM Kalkınma Programı ülke ofisinin teknik desteği ile toplam maliyeti 26,4 milyon ABD doları olan ve 2010-2015 dönemi arasında uygulanan proje ile ülkenin en doğusunda yer alan, Ardahan, Kars ve Artvin illerinde kırsal fakirliğin azaltılarak yaşam kalitesinin artırılması ve sürdürülebilir kırsal kalkınma amacına yönelik olarak tarım, hayvancılık, tarımsal girişimcilik ile küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeni gelir kaynakları oluşturma ve pazarlama olanaklarının güçlendirilmesine yönelik projeler desteklenmiştir. Toplam maliyeti 26,4 milyon ABD doları olan projeye, IFAD tarafından 19,2 milyon ABD doları kredi sağlanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2018).

2.4.2.2.(14). Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi

Proje ile, Elazığ, Bingöl ve Muş illerinde seçilen mikro havzalardaki yayla köylerinde yaşayan ve ekonomik açıdan kısıt olanaklara sahip vatandaşların gelirlerinin artırılması yoluyla yoksulluğun azaltılması temel alınmıştır (IFAD, 2018e).

Doğal kaynakların geliştirilmesi ve su havzalarında ileri dereceye varan arazi bozulmasını kontrol etmeye yönelik Devlet tarafından gösterilen çabaların desteklenmesi amacıyla 2012 – 2020 yıllarında uygulanacak olan projenin bütçesi 46,68 milyon ABD doları olup, IFAD tarafından projeye yaklaşık 36 milyon ABD doları kredi desteği sağlanması öngörülmektedir. (IFAD, 2018e).

2.4.2.2.(15). Göksu Taşeli Havzası Kalkınma Projesi

Bölgesel gelir farklılıklarını ve kırsal fakirliği azaltmaya katkı sağlamak üzere geliştirilen projenin uygulama alanı olarak, sosyo-ekonomik açıdan fakir durumda olan ve göç veren Konya ve Karaman illeri içerisinde yer alan Göksu Taşeli Havzası seçilmiştir. Proje bütçesi 25 milyon ABD doları olup, IFAD tarafından yaklaşık 18 milyon ABD doları kredi desteği sağlanmıştır. Proje, sosyo-ekonomik açıdan yapılan değerlendirmeye göre seçilen Konya'nın 7 ilçesinde (Hadim, Güneysınır, Bozkır, Akören, Taşkent, Ahırlı, Yalılıyök) ve Karaman'ın 4 ilçesinde (Karaman Merkez, Ermenek, Sarıveliler ve Başyayla) yürütülecektir (IFAD, 2016).

2.4.2.2.(16). Dağlık Alanlar Kırsal Kalkınma Programı

Coğrafi açıdan dağlık ve yüksek kesimler ile yayla gibi olumsuz şartlarda ve dağınık biçimde yaşayan yoksul küçük ölçekli çiftçilerin, iklime uyum kapasitelerinin geliştirilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını, çiftliklerin ve küçük işletmelerin daha yararlı ekonomik kümelenmelere bağlamak suretiyle refah ve

dayanıklılıklarının yükseltilmesini amaçlayan programın uygulanması aşamasında iki bileşen öngörülmüştür (IFAD, 2019).

IFAD tarafından desteklenen programın birinci bileşeni dağlık alanlardaki temel malların üretim ve pazarlamasını artırmak için ekonomik kalkınma kümeleri oluşturmak suretiyle esnek kırsal dönüşümü sağlamak, diğeri ise kırsal kredi garanti ve destekleme imkânları yoluyla kapsayıcı bir kırsal finansman sağlamak üzere tasarlanmıştır (IFAD, 2019).

Program iki kırsal kalkınma projesini içinde barındırmaktadır. Doğu Akdeniz Kırsal Dezavantajlı Alanlar Kalkınma Projesi, Mersin Adana ve Osmaniye, Batı Karadeniz Kırsal Dezavantajlı Alanlar Projesi ise Kastamonu, Sinop ve Bartın illerini kapsamakta olup, 2018 yılı ikinci yarısında başlaması ve sekiz yıl sürmesi beklenen ve iki aşamalı gerçekleştirilecek olan programın ikinci aşamasında Kahramanmaraş ve Çankırı illeri de programa dahil edilecektir (TOB, 2019).

2.4.2.2.(17). Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi

Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi ile, Bayburt'ta 2, Erzurum'da 7 ve Artvin'de 4 olmak üzere seçilen 13 mikro havzada, toprak, bitki örtüsü ve su kaynaklarını içeren entegre havza rehabilitasyonunun sağlanması, bölgede yaşayanların hayat koşullarının iyileştirilmesi, toprağın korunması, bozulan ormanların iyileştirilmesi ve doğal afetlerin önlenmesi ve bu bölgelerde yaşayan dar imkanlara sahip çiftçilerin, bitkisel ve hayvansal üretim ile ormancılık faaliyetleri gibi alanlarda desteklenmesi amaçlanmaktadır (OSİB, 2019).

Proje 2012 – 2019 yılları arasında uygulanacak olup, tamamlandığında 146 milyon Türk Lirasına mal olması beklenmektedir. Projeye, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA - Japan International Cooperation Agency) tarafından 95 milyon Türk Lirası kredi desteği sağlanmıştır (OSİB, 2019).

2.4.2.3. Diğer Projeler

Türkiye'de özellikle planlı kalkınma dönemi sonrasında kırsal alanlarda yaşam kalitesinin artırılarak yeni gelir kaynaklarının sağlanmasına yönelik olarak diğer kırsal kalkınma temalı projelerden öne çıkanlar arasında aşağıdaki projeler sayılabilir (DPT, 2006b:53);

- Köy Merkezli Tarımsal Üretim Destek Projesi (Köy-Mer)
- Ortak Ormancılık İçin Uygun Metotların Geliştirilmesi Projesi
- Sosyal Ormancılık Projesi (Sinop-Durağan ve Erzurum-Uzundere)
- Televizyon Yoluyla Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi (YAYÇEP)
- Ürün Borsaları Geliştirme Projesi
- Yaş Sebze ve Meyve Geliştirme Projeleri (MEYSEP)
- Sosyal Riski Azaltma Projesi
- Kırsal Kesim Mikro Kredi Destekleri.

2.4.3. Ulusal Politika Yaklaşımı

Türkiye'de kırsal kalkınma politikası, Onuncu kalkınma planı (2014 – 2018) hedefleri doğrultusunda, kırsal alanları bağımlı alan olarak gören ve buradaki çözülmeyi yavaşlatmaya dönük geleneksel savunmacı yaklaşımı değil, ülke kalkınması yolunda, kırsal alanlardaki beşeri ve ekonomik kaynaklardan azami ölçüde faydalanmayı amaçlayan ilerlemeci yaklaşımı esas almaktadır (DPT, 2013). Bu kapsamda, kırsal kalkınmayı, kamu kurum ve kuruluşları tarafından kırsal alanlara yönelik gerçekleştirilen hizmet ve faaliyetler ile tarım ve kırsal kalkınma amaçlı destekleme faaliyetleri olmak üzere iki boyutta ele almak mümkündür.

Kırsal alanlarda yaşayanların hayat şartlarının ve refah seviyesinin ülke ortalamasına yükseltilmesi için yeni iş olanakları geliştirilmesi ve yaşam koşullarının kentlerdeki koşullarla uyumlu olacak şekilde yerinde geliştirilerek sürdürülebilir

kılınması Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarının temel amacı olarak belirlenmiş (GTHB, 2014a), buna göre ;

- Üretim ve istihdam temelli kırsal ekonomi için tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin birlikte düşünülmesi,
- Doğal kaynakların ve çevrenin korunması
- Altyapı yatırımlarının üretim faaliyetlerini destekleyecek, kırsal peyzajı geliştirecek ve insanların yaşam koşullarını iyileştirecek şekilde gerçekleştirilmesi
- İnsan kaynaklarının güçlendirilerek fakirliğin azaltılmasına dönük sosyal politikaların oluşturulması
- Kamusal hizmetlerin sunumunda kırsal alanların yerleşme deseni ve demografik yapısı ile mahalli idare yapısını gözeten uygulamaların geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2.5. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları

2.5.1. Tarihsel Gelişimi

Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınma politikalarının temelini, 1957 tarihinde imzalanan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturan Roma Antlaşması ile 1970'lerin ortalarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile oluşturulan AB'nin Bölgesel Politikası oluşturmaktadır. Bu temel politikalar, kırsal alanları belli bir ekonomik seviyeye getirmeyi amaçlayan stratejiler barındırmaktadır (Gürlük, 2001:6).

Ekonomik sonuçları çok ağır olan II. Dünya Savaşını takip eden ilk dönemlerde Avrupa Ülkelerinde gıda güvenliği ve gelir yetersizliği tarım alanında en temel sorunların başında gelmekteydi. Buna paralel biçimde ilk başlarda tarımsal üretim eksenli algılanan kırsal kalkınma, Ortak Tarım Politikasının (OTP) 1962 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte OTP kapsamında değerlendirilmiş, bu politika yoluyla tarımsal alanda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda koşullarda ve önceliklerde ortaya çıkan değişiklikler, kırsal alanları ilgilendiren diğer unsurlarında daha kapsamlı olarak ele alınmasını zorunlu kılmış, bu nedenle Ortak Tarım Politikasında da bir takım reformlar yapılmıştır (Bakırcı, 2006:48).

Avrupa Topluluğu ile çiftçiler arasında başlatılan Ortak Tarım Politikası ile (EC, 2018);

- Tüketicilere düzenli ve uygun fiyatlı gıda sağlamak için tarımsal verimliliği artırmak ve çiftçileri desteklemek
- Çiftçilere makul bir yaşam sağlamak
- Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimine ve iklim değişikliği ile mücadelede yardım etmek
- Ab genelinde kırsal alanları ve doğayı korumak
- Tarım-gıda endüstrisi ve ilgili sektörleri ve tarımsal işleri teşvik ederek kırsal ekonomiyi canlı tutmak amaçlanmıştır.

AB Ortak Tarım Politikası üç temel ilkeye dayanmaktadır (İKV, 2006);

- Tek Pazar İlkesi : Tarım ürünlerinin AB içerisinde serbest dolaşımını engelleyen tüm kısıtlamaların kaldırılması yoluyla tek Pazar oluşturulmasını hedefler.
- Topluluk Tercih İlkesi : Üye ülkeler tarafından üretilen tarımsal ürünlere öncelikli bir rejim uygulanmasını hedefler.
- Mali Dayanışma İlkesi : OTP kapsamında yapılan harcamaların AB üyesi ülkeler tarafından ortaklaşa üstlenilmesini hedefler.

AB'de, günümüzde kabul görmüş anlamıyla kırsal kalkınma politikaları, 1987'de imzalanan Avrupa Tek Senedi ile başlamış, topluluğun tüm yapısal fonlarında ciddi reformlar gerçekleştirilerek, o döneme kadar OTP kapsamında yer alan yapısal politikalar çok boyutlu bir kırsal kalkınma politikasına evrilmiştir (Gülçubuk ve Karabıyık, 2002:473).

Bu reform çerçevesinde belirlenen 5 ana hedef ve bu hedeflere ulaşabilmek için kullanılacak fonlar belirlenmiştir. Bununla birlikte kırsal kalkınma için, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması, kırsal ekonominin bir bütün olarak ele alınması ile tarım ve ormancılık sektörünün güçlendirilerek doğal kaynakların ve çevrenin korunması ana başlıklarını içeren 3 temel ilke belirlenmiştir (Gülçubuk ve Karabıyık, 2002:473).

1996 yılı sonunda, İrlanda'nın Cork şehrinde düzenlenen ve sonuçları Cork Deklarasyonu şeklinde duyurulan Avrupa Kırsal Kalkınma Konferansı, AB kırsal kalkınma politikalarının gelişimi noktasında yol gösterici olması açısından önemli bir belge olmuştur. Deklarasyonun sonuç kısmında, Avrupalı politika yapımcılarına aşağıdaki tavsiyelerde bulunulmuştur (TERPORT, 15.03.2019, <http://www.terport.hu>);

- Kamuoyunda kırsal kalkınma politikalarının önemi hakkındaki farkındalığı artırmak
- Kırsal alanları insanlar için daha çekici hale getirmek
- İşbirliğini desteklemek
- Uluslararası bağlamda sürdürülebilir kırsal kalkınmayı teşvik etmek için aktif bir rol oynamak

AB Kırsal kalkınma politikalarında, Ortak Tarım Politikası dönüşüm sürecine paralel olarak değişim ve gelişmelerin devam ettiği görülmektedir. 1999 yılında Berlin zirvesinde birliğe üye devletlerin liderlerinin mutabakatı sonucunda hayata geçirilen Gündem 2000 reform paketiyle OTP, ilk ayağı üretim destekleri, ikinci ayağı kırsal kalkınmadan oluşan iki sütunlu bir yapıya dönüşmüştür (AB Bakanlığı, 2012a).

Kırsal kalkınma ayağında gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, üretici örgütlerinin kurulması, genç çiftçilerin desteklenmesi gibi yeni bir takım tedbirler öne çıkmaya başlamıştır (AB Bakanlığı, 2012a).

Gündem 2000 reformu kapsamında çıkarılan 1257/99 sayılı konsey tüzüğü, AB Kırsal Kalkınma Politikasının en önemli dönüm noktasını ve temel yasal dayanağını oluşturmuştur. Reform öncesinde tarım ve bileşenleri şeklinde tek sektör olarak değerlendirilen kırsal kalkınma reform sonrasında tarım, ormancılık ve diğer alanları içinde barındıran geniş bir uygulama alanına hitap eden kapsamlı bir politika halini almıştır (Bakırcı, 2006: 49).

Ortak Tarım Politikasında, 2003 yılında yapılan reformla kırsal kalkınmaya doğrudan desteklerden fon aktarılması kararlaştırılarak, kırsal kalkınmaya ayrılan payın artması ile bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik büyük bir adım atılmıştır (AB Bakanlığı, 2012a).

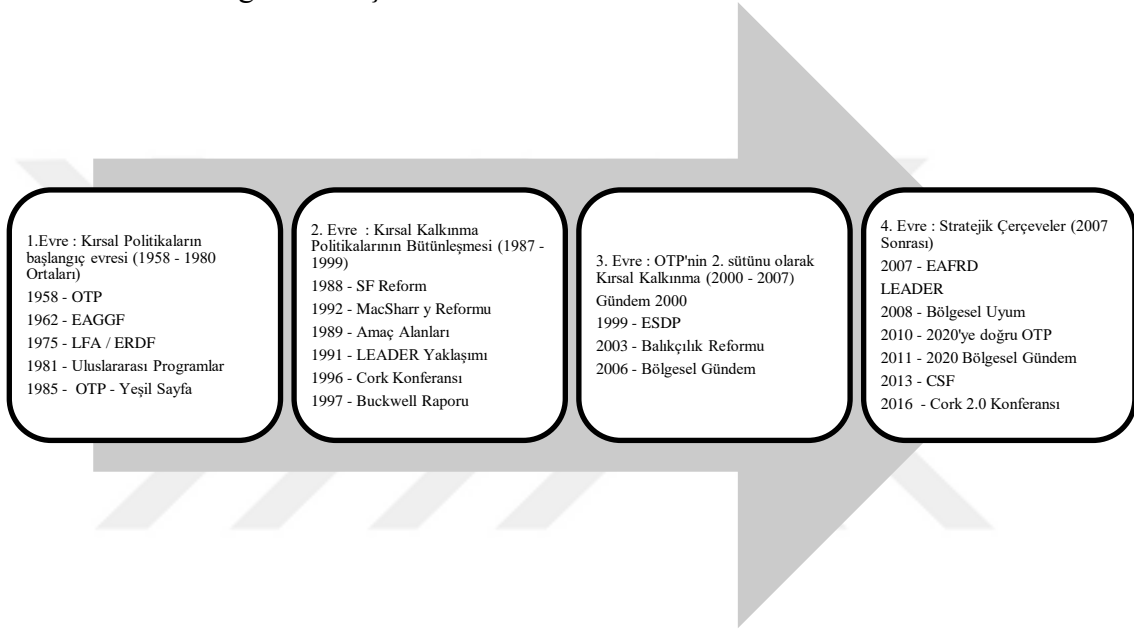
AB kırsalının daha yaşanabilir kılınmasını temin etmek amacıyla üye ülkelerin kırsal kalkınma stratejilerinde benimseyecekleri, çevre dostu tarımsal üretimin teşvik edilmesi, kırsal alanlarda tarım dışı sektörlerin desteklenerek ekonomik gelir faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, kırsal altyapıya yatırım gibi politika tedbirleri içermektedir. Dolayısıyla, tarım politikalarında müdahaleci yaklaşımdan piyasa-odaklı yaklaşıma yönelen küresel eğilimlerin AB'de yarattığı baskı ile birlikte kırsal kalkınmanın OTP içinde giderek ağırlık kazanması, OTP'nin salt tarım sektörüne yönelik bir politika alanından çok boyutlu ve çok sektörlü bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuştur. AB kırsal kalkınma politikasının mevcut yapısı, "2013 sonrası OTP" reform sürecinin tamamlanmasıyla şekillenmiştir. "Avrupa 2020" başlıklı AB'nin büyüme stratejisinde belirlenen hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen reform, her ne kadar piyasa destekleri ve doğrudan ödemeler konularında önemli değişiklikler getirdiyse de AB kırsal kalkınma politikası çerçevesini büyük oranda korumuştur (Gülçubuk vd., 2015:1364).

2016 yılının Eylül ayında, Cork Deklarasyonunun 20.yılında İrlanda'nın Cork şehrinde düzenlenen "Kırsal Bölgelerde Daha İyi Bir Yaşam" temalı Cork 2.0 Avrupa Kırsal Kalkınma Konferansında yenilikçi, entegre ve kapsayıcı kırsal ve tarımsal politikaların 10 hedefe yönelmesi gerektiği vurgulanmıştır (EU, 2016):

- Kırsal Refahın Teşvik Edilmesi
- Kırsal Değer Zincirinin Güçlendirilmesi

- Kırsal Yaşanabilirlik ve Canlılığa Yatırım
- Kırsal Çevrenin Korunması
- Doğal Kaynakların Yönetimi
- İklim Eylemlerinin Teşvik Edilmesi
- Bilgi ve Yeniliğin Artırılması
- Kırsal Yönetişimin Artırılması
- Politika Sadeleştirme
- Performans ve Hesap Verebilirliğin Geliştirilmesi

Dax ve Copus'a, (2016) göre, Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınma politikalarının evrimi 1958 – 1980 ortalarını kapsayan başlangıç evresi, 1987 – 1999 yıllarını kapsayan bütünleşme süreci, 2000 – 2007 yıllarını kapsayan kırsal kalkınmanın OTP'nin ikinci sütunu olarak değerlendirilmesi ve 2007 yılı sonrası stratejik çerçeveler süreci olmak üzere dört evrede gösterilmiştir.

Şekil 2.1. AB Kırsal Politikalarının Evrimi ve Uyum Politikaları (Dax ve Copus, 2016)

Not : Şekil, ilgili kaynaktan faydalanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Ortak Tarım Politikasının temeli olarak ele alınan Roma Antlaşmasının imzalandığı 1958 yılından, 1987 yılına kadar geçen süreyi kapsayan birinci evre kırsal politikaların gelişimi olarak adlandırılmış, genellikle OTP kapsamında tarımsal yapı politikaları arasında yer verilen kırsal kalkınma politikalarında, tarımsal yapıların kırsal alanların ana ayırt edici özelliği olduğu vurgulanmıştır (Dax ve Copus, 2016).

Kırsal kalkınma politikalarının entegrasyon dönemi şeklinde tanımlanan ikinci evresi (1987 – 1999), yerel nüfusun özel ihtiyaçlarına daha doğrudan bir şekilde hitap eden, doğal kaynakların kullanımını artıran, program faaliyetlerinin daha fazla uyumunu amaçlayan, yerel istek ve ilgili politika alanlarından daha kombine müdahalelere doğru bir kaymayı göstermektedir (Dax ve Copus, 2016; Nemes, 2005)

Kırsal kalkınmanın, Gündem 2000 reformları çerçevesinde OTP'nin ikinci ayağı olarak tanımlanması ile tarım ve kırsal kalkınma politikalarının yeniden düzenlenmesi, genel tarım politikalarında yeni bir kırsal kalkınma dönemine işaret etmiştir. Üçüncü evre olarak nitelenen bu dönem hem OTP çatısına yeniden entegrasyonu, hem de AB kırsal alanlarının tamamını kapsayan bir politika çerçevesini içermektedir (Dax ve Copus, 2016).

Ortak Tarım Politikasının kırsal kalkınma ayağını oluşturan ikinci sütunda sadece mütevazî düzenlemeler olmasına rağmen, 2007 – 2013 programının hazırlığı aşamasında stratejik hususlar üzerine daha fazla ağırlık veren toplumsal ihtiyaçların gözden geçirilmesi ve politika uyumunu artırmak için gösterilen çabalar, kırsal kalkınmanın yeni bir evresinin konuşulmasına neden olmuştur. Üye ülkeler, kırsal

kalkınma politikalarının dördüncü evresi olarak nitelendirilen bu dönemde, “tarım ve ormancılık alanlarında rekabetçiliğin artırılması”, “çevreyi geliştirme ve arazi yönetimi” ve “ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi” olarak belirlenen kırsal kalkınma politikalarının üç ana amacına hitap eden bir stratejik çerçeve oluşturmak zorunda kalmışlardır (Dax ve Copus, 2016).

Ortak Tarım Politikasında dönüşüm ve reform süreci her zaman canlı tutulmaya devam etmektedir. 2018 yılı ortasında, Avrupa Komisyonu tarafından, sürdürülebilir ve rekabetçi tarım sektörü için çiftçilerin desteklenmesinin yanı sıra, iklim değişikliği veya kuşak yenileme gibi şimdiki ve gelecekteki zorluklara daha duyarlı bir politikayı amaçlayan, 2020’ye doğru Ortak Tarım Politikası konulu yasa teklifi sunulmuştur (EC, 23.10.2018, <https://ec.europa.eu>).

Bu düzenlemeyle, OTP’nin ekonomik, çevresel ve sosyal sütunu yansıtabilecek şekilde dokuz amaç belirlenmiş, gelecekte kırsal alanların canlı bir şekilde kalkınmasını ve daha sürdürülebilir bir tarım sektörüne doğru geçişi destekleyen, artan çevre ve iklim duyarlılığıyla eşsiz Avrupa Tarım Modelinin güçlendirilerek, yüksek kaliteli gıdalara erişim sağlanması amaçlanmıştır (EC, 23.10.2018, <https://ec.europa.eu>).

Yeni Ortak Tarım Politikasının dokuz amacı;

- Adil gelir sağlama,
- Artan rekabetçilik,
- Gıda zincirinde yeniden güç dengesi,
- İklim değişikliği eylemi,
- Çevre bakımı,
- Doğal ve biyolojik çeşitliliğin korunması,
- Kuşak yenileme desteği,
- Canlı kırsal alanlar,
- Yiyecek ve sağlık kalitesinin korunması olarak belirlenmiştir.

Avrupa Birliği’nin büyüme ve istihdamı teşvik eden Avrupa 2020 Stratejisine göre yeni kırsal kalkınma politikalarının uygulanması için altı öncelik belirlenmiştir (EP, 31.10.2018, www.europarl.europa.eu);

- Tarım ve ormancılık alanında yeniliği ve bilgi transferini desteklemek,
- Tüm tarım türlerinde rekabetçiliği ve yaşayabilirliği artırmak, yenilikçi tarım teknolojilerini teşvik etmek, sürdürülebilir orman yönetimini desteklemek,
- Çiftçilikte, hayvan refahı, risk yönetimi ve gıda üretim zinciri organizasyonlarını desteklemek,
- Tarım ve orman ekosistemlerini geliştirmek, korumak ve iyileştirmek,
- Düşük karbon ekonomisine geçişi desteklemek, su ve enerji kaynaklarının verimli kullanımını desteklemek,
- Yoksulluğu azaltıcı, ekonomik kalkınmayı sağlamaya yönelik sosyal olanakları desteklemek.

2.5.2. Kırsal Kalkınma Politikaları Uygulama Araçları

AB kırsal kalkınma politikalarının temel kaynağı durumunda değerlendirilen Gündem 2000 reformları çerçevesinde yayınlanan 1257 / 99 nolu Konsey Tüzüğünde, kırsal kalkınma alanında desteklenmek üzere uygulanacak programlara hangi yapısal fondan kaynak aktarılacağı belirlenmiştir. Kırsal Kalkınma fonlarının finansmanı “Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (The European Rural Development Fund - ERDF)”, “Avrupa Yapısal Fonu (The European Structural Fund- ESF)” ve “Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (The European Agricultural Guidance and Guarantee Fund - EAGGF)” olmak üzere üç ana fondan gerçekleştirilmektedir (Yılmaz ve Tolunay, 2007).

2.5.2.1. AB Kırsal Kalkınma Politikasının Mali Araçları

Kurulduğu dönemde sosyo-ekonomik açıdan birbirine yakın ülkelerin oluşturduğu Birlik genişlemeye birlikte bu özelliğini giderek kaybetmiş, bölgesel farklılıklardan kaynaklı oluşan bu durum çeşitli problemleri de beraberinde getirmiştir.

Bu sorunları ortadan kaldırmak için AB Bölgesel Politikası oluşturulmuş, yapısal fonlar ve uyum fonu olarak adlandırılan finansal araçlarla bu politikalar desteklenmiştir (Can ve Kocagül, 2008).

Roma Antlaşması ile oluşturulan ilk yapısal fon, çalışma şartları ve işsizlikle mücadele konusunda bir takım destekler sunan Avrupa Sosyal Fonudur (Reeves, 2019). Ortak Tarım Politikasının yürürlüğe girmesi ile birlikte politikanın finansman aracı olmak üzere 1962 yılında Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (EAGGF), 1975 yılında bölgesel kalkınma politikasının temeli olarak nitelendirilen Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), 1993 yılında balıkçılık sektörünün sürdürülebilir gelişiminin sağlanması için Balıkçılığı Yönlendirme Mali Aracından (FIFG) oluşan dört yapısal fon geliştirilmiştir (Can ve Kocagül, 2008).

Bölgeler arasında ciddi boyutlara ulaşan farklılıkları ve dengesizlikleri gidermek için yapısal fonlar kullanılırken, genişleme sonrasında mevcut üye ülkelere kıyasla ekonomik ve sosyal açıdan belirgin olarak dezavantajlı durumda olan yeni üye ülkelerin ekonomik ve parasal birliğe uyumlarını sağlamak için ise 1993 yılında oluşturulan uyum fonu kullanılmaktadır (Akşahin, 2008).

Avrupa 2020 Stratejisi çerçevesinde, uygulanan politikalar ve finansal araçlarda reforma gidilerek, 2014 – 2020 program döneminden itibaren Avrupa Uyum Politikası, Ortak Tarım Politikası ve Ortak Balıkçılık Politikası kapsamında beş fon için yasal çerçeve oluşturulmuştur. Avrupa Yapısal ve Yatırım Fonları (Structural and Investment Funds - the ESI Funds) olarak adlandırılan bu yeni fon yaklaşımı ile uyum politikaları çerçevesinde yapılacak harcamalar aşağıdaki üç fondan finanse edilmektedir (EC, 2015):

- Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (the European Regional Development Fund - ERDF)
- Avrupa Sosyal Fonu (the European Social Fund - ESF)
- Uyum Fonu (the Cohesion Fund - CF)

Ortak Tarım Politikasının ikinci ayağı kapsamındaki kırsal kalkınma harcamaları; Tarım ve Kırsal Kalkınma Fonu (the European Agricultural Fund for Rural Development - EAFRD), Ortak Balıkçılık ve Entegre Denizcilik Politikaları kapsamında yapılacak harcamalar ise, Denizcilik ve Balıkçılık Fonundan (the European Maritime and Fisheries Fund - EMFF) finanse edilmektedir (EC, 2015).

Akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyümeyi hedeflemek, işbirliğini geliştirmek, tutarlı bir uygulamayı sağlamak, fonlardan yararlanmak isteyenleri açık ve net bir şekilde ESI fonlarına erişirmek için Avrupa 2020 Stratejisiyle açık bir bağlantı kurmak amacıyla ortak kurallar belirlenmiştir (EC, 2015).

Bu yeni politika çerçevesi, beş ESI fonu arasında daha iyi işbirliği ve koordinasyonu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan, ESI fonların uygulamasına dair ortak kuralları belirleyen 1303/2013 sayılı konsey tüzüğü (OJ, 2013) ile bu amaca ulaşılması hedeflenmektedir.

Özetle, yeni stratejide kırsal kalkınma politikaları kapsamında yapılacak harcamaların finansmanında, Tarım ve Kırsal Kalkınma Fonu (EAFRD) ile birlikte diğer uyum politikası fonları (Uyum Fonu-CF, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu-ERDF ve Avrupa Sosyal Fonu-ESF) ve Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu-EMFF ile birlikte işbirliğine vurgu yapılmaktadır. 1303 / 2013 sayılı konsey tüzüğünde, ESI kapsamında ödeme yapılan tedbirlerin sektörel ve bölgesel işbirliği ve programlama imkânları için ortak stratejik çerçeve ve kurallar içermektedir. (EP, 2017)

2.5.2.2. LEADER

Kırsal Ekonominin Kalkındırılması için Faaliyetler Arasındaki Bağlantılar anlamına gelen Fransızca “Liaison Entre Action pour le Developpement de l’Economie Rurale”in ilk harflerinin bir araya getirilerek kısaltılmasından oluşan LEADER yaklaşımı, (IPARD Programı Yönetim Otoritesi [IPYO], 19.04.2019, <https://ipard.tarim.gov.tr>) “kırsal alanlar için sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanmasında yerel katılım ve ortaklığı teşvik etmek sureti ile kırsal politikaları geliştirmek için çok değerli bir kaynaktır”.

Yerelde yaşayan kırsal toplulukların bizzat kendilerinin içerisinde bulunduğu faaliyetlerle kırsal kalkınmanın sağlanması ve bu toplulukların harekete geçirilerek sinerji yaratılması amacıyla geliştirilen yaklaşımla, ulusal kalkınma planlarının ulaşamadıkları hedeflere ulaşmak daha etkin stratejiler oluşturmak ve yerel aktörlerin sürece katılımını sağlayarak yörede, yaşam şartlarının iyileştirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi, iş ve istihdam imkânlarının artırılması, sivil toplum faaliyetlerine önem verilerek iyi yönetim faaliyetlerinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır (IPYO, 19.04.2019, <https://ipard.tarim.gov.tr>).

2.5.2.3. Katılım Öncesi Mali Yardım Araçları

Avrupa Birliği, aday ülkelerin tam üyeliğe hazır duruma gelebilmelerini ve sosyal, ekonomik ve siyasal bütünleşme sürecinin sorunsuz bir şekilde tamamlanmasını sağlamaya dönük olarak gerekli reform ve uyum gerekliliklerini yerine getirebilmeleri için çeşitli politika ve araçlarla aday ve potansiyel aday durumundaki ülkelere yardımda bulunmaktadır.

Birlik, katılım öncesi yardım kapsamında, “Polonya ve Macaristan Ekonomik Yapılanma Programı (PHARE)”, “Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD)” ve “Katılım Öncesi Yapısal Araç (ISPA)” olmak üzere üç temel aracı, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri’ne yönelik olarak katılım öncesi mali yardım sağlamak amacıyla oluşturmuştur (Dıraor, 2008).

Batı Balkan ülkelerinin istikrar ve birliktelik içerisinde birliğe katılımını desteklemek amacıyla, finansal bir araç olarak uygulamaya konulan CARDS programı ile bölge ülkelerine mali destekte bulunulmuştur.

Helsinki zirvesi ile birlikte aday ülke olarak kabul edilen Türkiye’yi katılım öncesi dönemde topluluk programlarına katılıma hazırlamak amacıyla, 2002 – 2006 yıllarını kapsayan özel bir yardım aracı oluşturulmuştur.

Çizelge 2.10. AB Katılım Öncesi Mali Yardım Programları ve Yararlanıcı Ülkeler

PROGR M	AÇIKLAMA	DÜZENLEME BELGESİ	FAYDALANICI ÜLKELER
PHARE	Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies Programme	18.12.1989 - 3906/89 Konsey Tüzüğü	Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Arnavutluk, Romanya, Estonya, Litvanya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Bosna Hersek, Makedonya
SAPARD	Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development	21.06.1999 - 1268/1999 Konsey Tüzüğü	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-accession	21.06.1999 - 1267/1999 Konsey Tüzüğü	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization	05.12.2000 - 2666/2000 Konsey Tüzüğü	Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Makedonya
PFAPT	Pre-accession financial assistance programme for Turkey	16.12.2001 - 2500/2001 Konsey Tüzüğü	Türkiye
IPA I	Instrument for Pre-Accession Assistance I	17.06.2006 - 1085/2006 Konsey Tüzüğü	Hırvatistan, Türkiye, Makedonya, Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ, Sırbistan, İzlanda
IPA II	Instrument for Pre-Accession Assistance II	11.03.2014 - 231/2014 Konsey Tüzüğü	Arnavutluk, Bosna Hersek, İzlanda, Kosova, Karadağ, Sırbistan, Türkiye, Makedonya

2007 yılından itibaren IPA (The Instrument for Pre-accession Assistance), aday ve potansiyel aday ülkeler için daha önce uygulanmış olan mali yardımların yerini almıştır. Bu yeni mali yardım aracıyla, geçiş dönemi ve kurumsal yapılanma için destek; üye ve diğer IPA faydalanıcısı ülkeler arasında sınır ötesi işbirliği; bölgesel ve kırsal kalkınma, insan kaynaklarının geliştirilmesi ile ayrımcılıkla mücadele gibi konularda mali yardımlar sağlanması öngörülmüştür (Özel vd., 2013).

2007 – 2013 yıllarını kapsayan IPA'nın I. Uygulama dönemi tamamlanmış, 2014 – 2020 yıllarını kapsayan IPA'nın II. döneminde destek politikalarında bazı değişiklikler yapılarak mali yardımlar sürdürülmektedir.

2.5.2.3.(1). PHARE

Orta ve Doğu Avrupa'da komünist politik sistemin 1989'da çöküşüyle Eski Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da yaşanan kırılmalar, Avrupa Birliği'nin, kıtanın bu bölgesinde demokrasinin yeniden oluşumuna destek olmak için harekete geçmesine sebep olmuştur (BSE, 2015).

Başlangıçta, Macaristan ve Polonya'da yaşanan siyasal ve ekonomik dönüşüme destek olmak amacıyla, 3906/89 konsey tüzüğüne (OJ, 1989) dayanarak özellikle tarım, endüstri, yatırım, enerji, eğitim, çevre koruma, ticaret ve hizmet sektörlerinde kurumsal kapasiteyi geliştirmek, birlik programlarına katılım, sosyal ve bölgesel kalkınmayı sağlamak ve ekonominin yeniden yapılanmasına destek amacıyla yapılan yardımlar, PHARE (Poland and Hungary: Action for Restructuring of the Economy) olarak tanımlanmıştır.

Bulgaristan'ın 1990, Arnavutluk ve Romanya'nın 1991, Estonya, Litvanya, Letonya ve Slovenya'nın 1992, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın 1993, Bosna Hersek ve Makedonya'nın 1996'da program kapsamına alınması ile toplam 13 ülke yardımlardan faydalanma imkânına sahip olmuştur (Karataş, 2010).

PHARE programını, uygulamaya konulduğu 1989 yılından gündem 2000 reformuna kadar ki dönem ile reform sonrası dönemi amaç ve öncelikler açısından ayrı değerlendirmek gerekmektedir (EC, 2002).

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik geçiş sürecini desteklemeye odaklanmış olan 1989 – 1997 döneminde talebe dayalı (demand-driven) yaklaşımın aksine gündem 2000 sonrasında özellikle her bir ülke için katılım öncesi önceliklere dayalı (accession-driven) yaklaşımın benimsendiği görülmektedir (EC, 2002).

PHARE programı kapsamında 1989 – 2006 yılları arasında yararlanıcı ülkelere toplam 18 milyar 673 milyon Euro kaynak sağlanmıştır.

Çizelge 2.11. PHARE Programı Ükelere Tahsis Edilen Bütçe (milyon avro)

ÜLKE	1990-1996	1997-1999	2000-2003	2004-2006	TOPLAM
Bulgaristan	539,00	314,80	644,80	859,50	2.358,10
Kıbrıs Rum Kesimi			43,10	18,60	61,70
Çek Cumhuriyeti	429,00	191,90	405,20	36,10	1.062,20
Estonya	130,30	59,40	138,60	17,70	346,00
Macaristan	683,80	283,60	475,60	35,90	1.478,90
Letonya	132,00	116,70	154,50	19,50	422,70
Litvanya	179,00	156,20	437,60	35,70	808,50
Malta			36,00	21,00	57,00
Polonya	1.388,50	632,30	1.858,40	114,90	3.994,10
Romanya	726,10	458,20	1.105,80	1.381,50	3.671,60
Slovakya	218,50	225,20	332,10	29,40	805,20
Slovenya	91,00	101,40	148,50	17,50	358,40
Çok Ülkeli	1.446,80	586,50	874,80	340,60	3.248,70
YARDIM TOPLAMI	5.964,00	3.126,20	6.655,00	2.927,90	18.673,10

Kaynak : (BSE, 2015)

Çok yıllı gösterge bütçesinin ülkelere tahsisatı yapılırken, nüfus, kişi başına gelir, geçmiş performans göstergeleri, ihtiyaçlar vb. bir takım kriterlerin dikkate alındığı programdan bütçe anlamında en fazla faydalanan ülkeler, çizelge 2.11’de de görüldüğü gibi Polonya ve Romanya olmuştur (BSE, 2015).

Çizelge’de gösterilmemekle birlikte, 1990 – 2000 yılları arasında, Doğu Almanya 34,50 milyon avro, Arnavutluk 621,4 milyon avro, Bosna Hersek 289,20 milyon avro, Makedonya 257 milyon avro ve eski Yugoslavya 43,7 milyon avro, 2005-2006 yıllarında ise Hırvatistan 132,6 milyon avro PHARE programı kapsamında sağlanan desteklerden faydalanmışlardır (BSE, 2015).

2.5.2.3.(2). ISPA

ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-accession – Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı), üye ülkelere, Avrupa Birliğine üyelik sürecindeki hazırlıklarına katkı sağlamak amacıyla, gündem 2000 çerçevesinde oluşturulan politikalar çerçevesinde ülkelerin çevre ve ulaştırma alanlarında ekonomik ve sosyal uyumlarını geliştirmek için 1267/1999 sayılı Konsey Tüzüğü (Council Regulation (EC) No 1267/1999, 1999) ile oluşturulmuştur.

Büyük çevre yatırımı gerektiren içme suyu şebekesi, atık su arıtma, katı atık ve tehlikeli atıkların yönetilmesi ve hava kalitesinin iyileştirilmesi yardımın öncelikleri arasında olmuş, program ayrıca, Avrupa’nın doğusuna doğru ulaştırma faaliyetlerinin genişletilmesine odaklanmıştır (Karataş, 2010).

Programın uygulandığı 2000 – 2006 yılları arasında, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya’nın oluşturduğu faydalanıcı ülkelere çevre ve ulaştırma altyapı projelerinde kullanılmak üzere, her yıl için toplam 1,04 milyar avro, toplam 7,28 milyar avro bütçe tahsis edilmiştir (European Court Of Auditors [ECA], 2008).

2.5.2.3.(3). SAPARD

Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı olan SAPARD (The Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development) katılım öncesi süreçte, Avrupa Birliği’ne aday Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin tarımsal sektörleri ile kırsal alanlarındaki yapısal düzenlemeleri desteklemek için 1268/1999 sayılı Konsey Tüzüğü (OJ, 1999) ile oluşturulmuş temel finansal yardım aracıdır (EC,2002).

SAPARD programı ile, tarım ve kırsal kalkınmada karşılaşılan öncelikli ve spesifik problemleri çözmek ve ortak tarım politikasıyla ilgili topluluk müktesebatının uygulamasına katkı sağlamak temel iki amaç olarak belirlenmiştir. Konsey, katılım öncesi yardımın, aşağıda belirlenen başlıca 15 önlemden bir veya daha fazlası ile ilgili olmak üzere her bir ülkede tanımlanan, öncelikli alanlarda uygulanabilmesini kararlaştırmıştır (EC, 2002):

- Tarımsal işletmelere yatırım,
- Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının iyileştirilmesi
- Tüketicinin korunması, gıda kalitesi, bitki sağlığı kontrolleri, hayvan hastalıkları için yapıların geliştirilmesi
- Kırsal alanları ve çevreyi korumak için tarımsal üretim metotlarının tasarlanması
- Alternatif gelir ve çoklu aktivitelerle, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve kalkınma,
- Çiftçi yönetim hizmetleri ve çiftçilerin desteklenmesi
- Üretici örgütleri kurulması
- Kırsal mirasın korunması ve köylerin yenilenmesi
- Arazi ıslahı ve yeniden parselasyon
- Arazi kayıtlarının oluşturulması ve güncellenmesi
- Mesleki eğitimin geliştirilmesi
- Kırsal altyapının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi
- Tarımsal su kaynaklarının yönetimi

- Ormancılığa yönelik tedbirlerin desteklenmesi
- Teknik yardım.

Komisyon, aday ülkelerle programın yönetimini müzakere etmeden önce, aşağıdaki üç koşulun sağlanmasını şart koşmuştur (EC, 2002):

1. Ulusal Kırsal Kalkınma Programının, Komisyonca onaylanması
2. Uluslararası finansman anlaşmasının sonuçlanması ve imzalanması
3. SAPARD ajansının akreditasyonunun onaylanması

SAPARD programı kapsamında topluluk bütçesinden karşılanacak 2000 – 2006 yılları arasında 2,96 milyar avro tutarındaki bütçenin, programdan faydalanacak olan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya ve Slovenya'dan oluşan sekiz ülkeye tarımsal alan, çiftçilikle uğraşan nüfus ve kişi başına düşen gelir gibi kriterler göz önünde bulundurularak yapılacak tahsisata göre kullanılması öngörülmüştür (KPGM, 2010:28).

Birliğe, program uygulama döneminden önce aday ülke olarak kabul edilmesine rağmen Türkiye SAPARD programı kapsamında ülkelere sağlanan kırsal kalkınma desteklerinden faydalanamamıştır.

Programdan yararlanan ülkelerin 2004 yılında birliğe tam üye olarak katılmaları nedeniyle 2006 yılına kadar uygulanması öngörülen program kapsamında ülkelere 2004 yılından itibaren bütçe tahsisatı yapılmamıştır. 2000 – 2003 yılları arasında topluluk bütçesinden programdan yararlanan ülkelere 1,71 milyar avro bütçe tahsisatı yapılırken, desteklenen 32.456 projeye 1,77 milyar avro hibe ödemesi gerçekleştirildiği görülmektedir (KPMG, 2010:28).

Çizelge 2.12. SAPARD Programı Ünelere Tahsis Edilen Bütçe (milyon avro)

ÜLKE	AYRILAN BÜTÇE		ÖDENEN HİBE	TOPLAM BÜTÇEYE ORANI	PROJE SAYISI
	BAŞLANGIÇ	FİNAL			
Çek Cumhuriyeti	117,35	122,49	122,60	7%	1.557
Estonya	64,56	68,06	67,74	4%	1.474
Macaristan	202,41	213,37	213,42	12%	2.616
Letonya	116,21	122,38	107,35	6%	1.702
Litvanya	157,66	167,22	167,12	9%	866
Polonya	910,71	945,65	944,96	53%	22.775
Slovakya	97,28	102,37	109,73	6%	903
Slovenya	39,15	41,43	41,39	2%	563
TOPLAM	1.705,31	1.782,96	1.774,30	100%	32.456

Kaynak : (KPMG,2010)

Not : İlgili kaynaktan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Proje sayılarına bakıldığında neredeyse toplam proje sayısının üçte ikisinin Polonya'da desteklendiği, buna paralel olarak toplam program bütçesinin yarısından fazlasının da bu ülke tarafından kullanıldığı göze çarpmaktadır.

2.5.2.3.(4). CARDS

CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization – Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar İçin Topluluk Yardımı) olarak adlandırılan mali destek programının dayanağını 2666 / 2000 sayılı Konsey Tüzüğü (OJ, 2000) teşkil etmektedir.

Programla, Güneydoğu Avrupa Ülkeleri arasında yer alan Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan ve Makedonya'ya, Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde istikrarlı bir şekilde topluluk yardımı sağlanması amaçlanmış, bu çerçevede, özellikle (OJ, 30.09.2018, <https://eur-lex.europa.eu>);

- Yeniden yapılanma,
- Bölgesel istikrar,

- Yerinden edilen ve göçmen kişilerin geri dönüş yardımı,
- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan ve azınlık hakları, sivil toplum, özgür basın yayın ve organize suçlarla mücadele,
- Sürdürülebilir piyasa odaklı ekonominin geliştirilmesi,
- Fakirliğin azaltılması, cinsiyet eşitliği, eğitim ve öğretim, çevre iyileştirme,
- Bölgesel, ulusal ve uluslararası işbirliği geliştirilmesi noktasında ilgili ülkelere yardımda bulunulmuştur.

Uygulandığı dönemde aday ülke durumunda olmasına rağmen Türkiye'nin faydalanamadığı program için 2002 – 2006 yılları için faydalanıcı ülkelerin kullanması için 4,65 milyar avro bütçe tahsis edilmiştir (EC, 2001).

Bütçenin 2,85 milyar avro tutarındaki kısmının yararlanıcı ülkelere ayrıldığı göze çarparken, birden fazla ülkede yürütülen bölgesel bileşen kapsamındaki projelere de 179 milyon avro tahsis edilmiştir. Ünelere ayrılan bütçenin yaklaşık üçte birinin Sırbistan tarafından kullanıldığı göze çarpmaktadır (AIGNER vd., 2013).

Çizelge 2.13. CARDS Programı Ünelere Tahsis Edilen Bütçe (milyon avro)

ÜLKE	2001	2002	2003	2004	2005	2006	YARDIM TUT.
Arnavutluk	33,50	42,90	38,50	62,00	40,20	42,50	259,60
Bosna Hersek	105,23	60,50	50,60	62,10	44,00	43,80	366,23
Hırvatistan	54,00	56,00	59,00	77,00	-	-	246,00
Kosova	155,50	162,54	62,28	72,60	72,50	46,50	571,92
Makedonya	65,40	34,50	33,50	51,00	37,50	32,50	254,40
Karadağ	16,30	12,00	12,00	16,76	23,12	20,71	100,89
Sırbistan	143,50	170,70	220,00	207,13	147,17	157,46	1.045,96
TOPLAM							2.845,00
Bölgesel Bileşen	14,00	45,00	35,00	-	43,00	42,00	179,00
GENEL TOPLAM							3.024,00

Kaynak : (AIGNER vd.,2013)

2.5.2.3.(5). Türkiye Katılım Öncesi Araç

AB devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı Helsinki'de düzenlenen, 12. Avrupa Konseyi'nde, Türkiye aday ülke olarak ilan edilmiş, Avrupa Stratejisi'ne uygun olarak diğer aday ülkeler gibi Türkiye'nin de, aynı kriterler temelinde yapılacak reformların desteklenmesi için katılım öncesi yardımları kapsayan stratejiden faydalanacağı kararlaştırılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Konsey, bu yaklaşım temelinde 17 Aralık 2001 tarihinde katılım öncesi yardıma ilişkin kabul ettiği tüzük kapsamında Türkiye'ye yıllık 177 milyon avro civarında yardım sağlanmasını önermiş, 2003 yılında kabul edilen Türkiye İçin Katılım Ortaklığı belgesinde (DPT, 2003); sağlanacak mali yardım miktarının komisyon tarafından belirlenmesinin faydalı olacağı belirtilerek, 2004 yılı için 250, 2005 yılı için 300, 2006 yılı için 500 milyon avro olmak üzere 1.050 milyon avro bütçe tahsis edilmiştir.

AB, katılım ortaklığı belgesinde yer alan öncelikler ve ulusal programdaki taahhütlerini gerçekleştirebilmesi ve topluluk programlarına katılıma hazırlanmasına destek olmak amacıyla, 2002 – 2006 yılları arasında Türkiye'ye, 164 projenin finansmanında kullanılmak üzere 1,3 milyar avro katılım öncesi fon sağlamıştır. Fonların % 30'luk kısmı kurumsal yapılanma, % 35'i AB müktesebatına uyum, % 35'lik kısmı ise ekonomik ve sosyal uyumun sağlanması için kullanılmıştır (AB Bakanlığı, 2012b).

Çizelge 2.14. Türkiye Katılım Öncesi Araç Fon Kullanımı (milyon avro)

YIL	2002	2003	2004	2005	2006	TOPLAM
BÜTÇE	126	144	250	300	500	1320
PROJE SAYISI	18	28	38	35	45	164

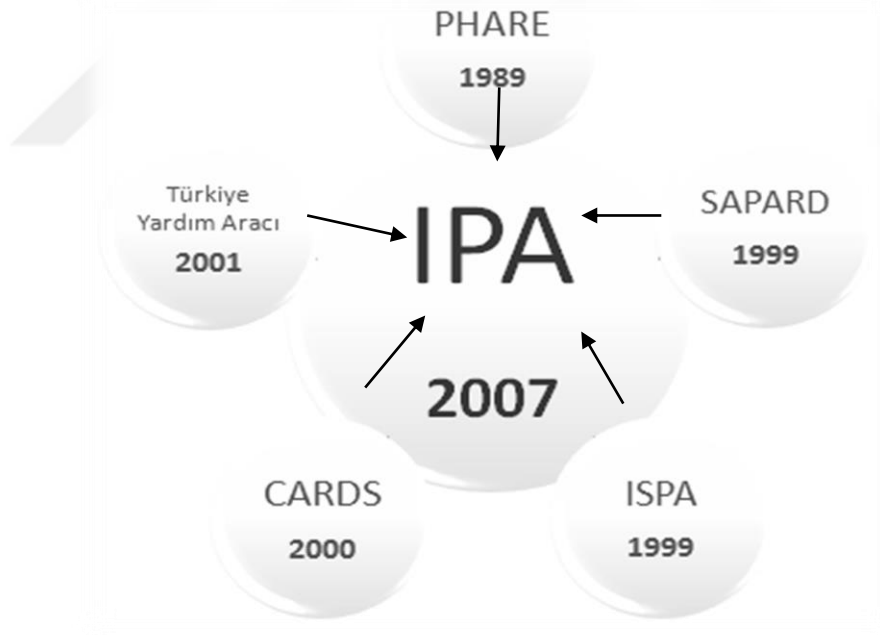
Kaynak : (AB Bakanlığı, 2012b)

Avrupa Komisyonu'nca, Türkiye'nin hukuk, özgürlük ve güvenlik başta olmak üzere Kopenhag siyasi kriterleri ile ekonomik ve sosyal uyum, toplulukla ilgili müktesebata yakınlaştırma, Avrupa'ya bütünleşme sürecinde sivil toplum diyalogunun desteklenmesi amacıyla, 16.11.2005 tarih C/2005/4397 sayılı Kararı ile 128,50 milyon Euro kapasite oluşturma, 149,45 milyon Euro yatırım olmak üzere 277,70 milyon Euro tutarında yardım öngörülmüştür. Eş Finansman modelinin benimsendiği projelere ayrıca Türkiye tarafından da 149,83 milyon Euro finansman sağlanması öngörülmüştür (EC, 09.02.2019, <http://ec.europa.eu>).

2.5.2.3.(6). IPA

AB, aday ülkelere sağladığı katılım öncesi yardımların çeşitliliği ve müktesebatın fazlalığı gibi sebeplerden dolayı 2007 – 2013 bütçe döneminde, Birliğin faaliyetlerinin düzenli ve tutarlı şekilde yürütülmesini sağlamak, mevcut olanaklarla daha etkili ve verimli sonuçlara ulaşmak ve katılım öncesi yardımlardaki çok başlılığı ortadan kaldırmak gibi amaçlarla, aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik yeni ve basitleştirilmiş bir dış yardım aracı oluşturmuştur (Karataş,2010).

17.06.2006 tarihli 1085/2006 Konsey Tüzüğü (OJ, 2006) ile oluşturulan ve kısaca IPA, (The Instrument for Pre-accession Assistance - IPA) olarak adlandırılan bu yeni katılım öncesi yardım aracı, daha önceki ISPA, SAPARD, PHARE ve CARDS programlarının birleşmesinden ibaret olup, finansal ve teknik yardımlarla birliğe aday ve potansiyel aday (genişleme) ülkelerde reformları desteklemek üzere, genişleme ülkelerinin pozitif olarak kalkınması ve ilerlemesi için kapasite inşa etmesine yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiştir.

Şekil 2.2. AB Katılım Öncesi Yardım Araçlarının Gelişim Süreci

Sürdürülebilir ekonomik iyileşme, enerji arzı, taşımacılık ile çevre ve iklim değişikliği gibi alanlarla ilgili amaçlara ulaşmada birliğe yardım etmesi hedeflenen IPA'nın, aşağıda sıralanan beş bileşeni bulunmaktadır (OJ, 2007);

- Geçiş Yardımı, Kurumsal Yapının İnşası,
- Sınır Ötesi İşbirliği,
- Bölgesel Kalkınma,
- İnsan Kaynaklarını Geliştirme
- Kırsal Kalkınma

IPA'nın temel amacı; programdan faydalanan aday ve potansiyel aday ülkelerin, Avrupa Birliğine üyelik sürecinde ihtiyaç ve önceliklerine uygun projelerin desteklenmesi suretiyle gerekli idari kapasitelerin oluşturulmasıdır (Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 20.04.2019, www.ab.gov.tr).

1085/2006 sayılı konsey tüzüğüne (OJ, 2006) uygulanması ile ilgili 718/2007 sayılı komisyon tüzüğüne (OJ, 2007) göre katılım öncesi yardım aracının (IPA) uygulanmasının genel çerçevesi çizilmiş olup, tüzük doğrultusunda yararlanıcı ülkelere bir takım sorumluluklar yüklenmiştir.

İlk olarak, yararlanıcı ülkenin IPA bileşenleri arasında tutarlılığı ve tamamlayıcılığı sağlayacak şekilde, her bileşen için yardım önceliklerinin önemi, içerdiği zorluklar ile ihtiyaçlarının genel bir değerlendirmesi, yardım için seçilen başlıca alanlar, beklenen sonuçlar ve müdahale alanlarının göstere niteliğinde mali dağılımlarını içinde barındıran yıllık planlar halinde uygulanmak üzere çok yıllık göstere niteliğinde planlama belgeleri (Multi-annual indicative planning documents – MIPD) hazırlaması gerekmektedir (OJ, 2007).

Yararlanıcı ülke, topluluk mali yardımının genel kuralları, yardımın yönetimi için ihtiyaç duyulan yetkili otorite ve organlar ve sorumlulukları, akreditasyon, izleme ile birlikte fonların kullanımı, geri alım, gözetim, denetim ve kontrole ilişkin kuralları içeren çerçeve anlaşma, gerekli hallerde bileşene özgü hükümleri kapsayan sektörel anlaşmalar ile finansman anlaşmalarını hazırlamalıdır (OJ, 2007).

Çizelge 2.15. 2007–2013 Yılları IPA Bütçesinin Ünelere Tahsisi (milyon avro)

ÜLKE	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM BÜTÇE
TÜRKİYE	497,20	538,70	566,40	653,70	779,90	856,32	902,95	4.795,17
Sırbistan	189,70	190,90	194,80	197,96	201,88	202,10	208,31	1.385,65
Hırvatistan	141,23	146,00	151,20	153,58	156,53	155,59	93,52	997,65
Bosna Hersek	62,10	74,80	89,11	105,38	107,43	107,87	108,84	655,52
Kosova	68,30	184,70	106,10	67,30	68,70	68,80	71,47	635,37
Makedonya	58,50	70,20	81,78	91,68	98,03	101,47	113,22	614,89
Arnavutluk	61,00	73,82	81,18	94,17	94,43	94,57	95,35	594,53
Karadağ	31,40	32,60	34,50	33,52	34,15	34,95	34,59	235,71
İzlanda					12,00	12,00	5,81	29,81
Toplam	1.109,43	1.311,72	1.305,07	1.397,30	1.553,04	1.633,66	1.634,06	9.944,28
Çoklu Ülke Prog.	129,57	137,74	188,87	146,63	193,15	212,70	177,29	1.185,94
Destek Masrafları	44,79	51,95	47,65	47,39	52,18	52,75	53,30	350,02
Genel Toplam	1.283,79	1.501,41	1.541,59	1.591,32	1.798,38	1.899,11	1.864,64	11.480,24

Kaynak : (EC, 2012)

2007 – 2013 yıllarını kapsayan IPA I döneminde, aday ülkeler Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya ile potansiyel aday ülkeler Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Karadağ, Sırbistan ile birlikte 2009 yılında AB'ye üyelik için başvuran ve bir yıl sonra katılım müzakerelerine başlayan İzlanda yaklaşık 11,5 milyar Euro tutarındaki yardım fonlarından faydalanmışlardır (EC, 2012).

Aday ülkeler tüm bileşenler için tahsis edilen fonlardan faydalanırlarken, potansiyel aday ülkeler yardım aracının sadece geçiş dönemi desteği ve kurumsal yapılanma ile sınır ötesi işbirliği bileşenlerinden faydalanabilmiştir (EC, 2012).

IPA'nın ilk uygulama döneminde, Türkiye'ye toplam bütçenin yaklaşık % 42'sine tekabül eden 4,79 milyar avro bütçe ayrıldığı görülmektedir (EC,2012). Ancak, gerek daha önce katılım öncesi yardımlardan faydalanan ülkelere sağlanan yardım miktarları, gerekse IPA'dan yararlanan ülkelerin nüfusları gibi bir takım kriterler dikkate alındığında, Türkiye'ye ayrılan bütçenin diğer ülkelere nazaran çok yetersiz kaldığı görülmektedir.

Çizelge 2.16. İPA Programı Türkiye Bileşen Bazında Bütçe Dağılımı (Milyon avro)

BİLEŞEN	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM
Geçiş Dönemi								
Desteği ve Kurumsal Yapılanma	256,70	256,13	239,55	217,81	231,27	227,50	238,50	1.667,46
Sınır Ötesi İşbirliği	2,10	2,87	3,05	3,09	5,13	2,17	2,22	20,63
Bölgesel Kalkınma	167,50	173,80	182,70	238,10	293,40	356,07	366,88	1.778,45
İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	50,20	52,90	55,60	63,40	77,60	83,18	91,17	474,05
Kırsal Kalkınma	20,70	53,00	85,50	131,30	172,50	187,38	204,18	854,56
TOPLAM:	497,20	538,70	566,40	653,70	779,90	856,30	902,95	4.795,15

Kaynak : (EC, 2012)

2014 – 2020 yıllarını kapsayan dönemde uygulanacak olan katılım öncesi mali yardım aracının hukuki altyapısı niteliğinde olan İPA II Tüzüğü (OJ, 2014), 11 Mart 2014 tarihinde Avrupa Birliği Resmi Gazetesinde yayınlanmıştır. İPA I döneminde yer alan bileşenlerin yerine politika alanlarını esas alan bir yaklaşım benimsenmiştir.

Politik reformların, ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesi, üye, aday ve üçüncü ülkeler (232/2014 sayılı Konsey Tüzüğünde belirtilen 16 ülke) arasında bölgesel bütünleşme ve işbirliğinin güçlendirilmesi, Birlik müktesebatına aday ülkelerin uyum kapasitelerinin güçlendirilmesi İPA II'nin özel amaçlarını oluşturmaktadır. İPA II'de desteklenmek üzere beş ana politika alanı belirlenmiştir (OJ, 2014):

- Birlik üyeliğine hazırlık reformları ve kurumsal kapasite inşası
- Sosyo-ekonomik ve bölgesel kalkınma
- İstihdam, sosyal politikalar, eğitim, cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesi
- Tarım ve kırsal kalkınma
- Yerel ve bölgesel işbirliği

Avrupa Komisyonu, İPA'nın 2014 – 2020 bütçe dönemini kapsayan ikinci uygulama döneminde fonların daha etkin ve verimli kullanımı amacıyla, İPA'nın ilk döneminde uygulanan bileşen yapısından farklı olarak fonların dağıtımını için aşağıda sıralanan 9 ana sektör belirlemiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2016):

- Demokrasi ve Yönetişim
- Adalet, İçişleri ve Temel Haklar
- Ulaştırma
- Çevre ve İklim
- Enerji
- Rekabet Edebilirlik ve Yenilik
- İstihdam, İnsan Kaynaklarının Gelişimi ve Sosyal Politikalar
- Tarım ve Kırsal Kalkınma
- Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği

Çizelge 2.17. İPA II. Programı Ülke Bütçe Tahsisatları (milyon avro)

ÜLKE	FON MİKTARI
TÜRKİYE	4.453,90
Karadağ	270,50
Kosova	645,50
Arnavutluk	649,50
Makedonya	664,20
Sırbistan	1.508,00
Çoklu Ülke Programı	2.958,70
TOPLAM	11.150,30

Kaynak : (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2016)

IPA II döneminde aday ülke statüsündeki İzlanda, Karadağ, Makedonya, Türkiye, Sırbistan (2015'te İzlanda üyelik başvurusundan vazgeçmiştir.) ile birlikte Arnavutluk (2014 yılında aday ülke statüsü kazanmıştır), Bosna Hersek ve Kosova yaklaşık 11,15 milyar Euro tutarındaki AB katılım öncesi mali yardım fonlarından faydalanacaklardır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2016).

IPA'nın ikinci uygulama döneminde, Türkiye'ye ayrılan bütçe 4,45 milyar avro olup, toplam bütçenin yaklaşık % 40'ına tekabül etmektedir. Tarım ve kırsal kalkınma bileşeninde, 912 milyon avro bütçe ayrılmıştır (EC, 2014).

Çizelge 2.18. IPA II. Programı Türkiye Sektör Bazında Bütçe Dağılımı (milyon avro)

TÜRKİYE	2014	2015	2016	2017	2018-2020	Toplam 2014-2020
a. BİRLİK ÜYELİĞİNE HAZIRLAYICI REFORMLAR	355,10	196,60	240,30	137,20	652,20	1.581,40
Demokrasi ve Yönetişim		540,20			416,30	956,50
Temel Haklar ve Hukukun Üstünlüğü		388,90			236,00	624,90
b. SOSYO-EKONOMİK VE BÖLGESEL KALKINMA	155,80	265,80	247,00	261,40	595,30	1.525,30
Çevre ve İklim Hareketleri		297,10			347,50	644,60
Ulaştırma		386,00			56,80	442,80
Enerji		59,00			34,40	93,50
Rekabetçilik ve Yenilikçilik		187,80			156,60	344,40
c. İSTİHDAM, SOSYAL POLİTİKALAR, EĞİTİM, CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN TEŞVİKİ VE İNSAN KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ	37,40	62,90	65,90	68,90	199,90	435,00
Eğitim, İstihdam, Sosyal Politikalar		235,10			199,90	435,00
d. TARIM VE KIRSAL KALKINMA	72,00	100,90	77,00	158,10	504,20	912,20
Tarım ve Kırsal Kalkınma		408,00			504,20	912,20
TOPLAM	620,40	626,40	630,80	636,40	1.940,00	4.453,90

Kaynak : (EC, 2014)

2.5.2.3.(7). IPARD

IPA I. Uygulama döneminde beşinci bileşen, II. Uygulama döneminde ise belirlenen beş politika alanından birisi olan IPARD (Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development), Avrupa Birliği tarafından aday ve potansiyel aday ülkelerin, birliğin ortak tarım, kırsal kalkınma ve diğer politikalarının yönetimi ve uygulanması için gerekli uyum çalışmalarına ve politika geliştirmelerine destek olmak amacıyla oluşturulmuştur (TKB, 2012).

Kırsal kalkınma alanında yapılacak yardımlarla, Topluluk standartlarının uygulaması ve pazar etkinliğinin geliştirilmesi, yerel kırsal kalkınma stratejilerinin uygulanması ve tarım - çevre tedbirleri kapsamındaki faaliyetlerine hazırlık ile kırsal ekonominin kalkındırılması olmak üzere 3 adet öncelik eksen belirlenmiştir (TKB, 2012).

Topluluk standartlarının uygulaması ve pazar etkinliğinin geliştirilmesi eksenine, tarımsal işletme yatırımlarının desteklenmesi, üretici gruplarının kurulmasının teşvik edilmesi, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımların desteklenmesi hedeflenmektedir (TKB, 2012).

Yerel kırsal kalkınma stratejilerinin uygulanması ve tarım - çevre tedbirleri kapsamındaki faaliyetlerine hazırlık kapsamında, çevre ve kırsal alanı geliştirmeye

yönelik projeler ile yerel kırsal kalkınma stratejilerinin oluşturulması ve uygulanması ile ilgili projeler desteklenecektir (TKB, 2012).

Kırsal altyapının iyileştirilmesi, kırsal ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ve eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi suretiyle kırsal ekonominin kalkındırılması amaçlanmaktadır (OJ, 2007).

Kırsal kalkınma bileşeni için, Türkiye ile birlikte Hırvatistan, Makedonya ve Karadağ'a bütçe tahsis edildiği, ülkelere tahsis edilen bütçeler incelendiğinde toplam bütçenin yaklaşık % 75'lik kısmının Türkiye'ye ayrıldığı göze çarpmaktadır (EC, 2012).

Çizelge 2.19. IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni Ülke Bütçe Tahsisleri (Milyon avro)

ÜLKE	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM
TÜRKİYE	20,70	53,00	85,50	131,30	172,50	187,38	204,18	854,56
Hırvatistan	25,50	25,60	25,80	26,00	26,50	25,82	27,70	182,92
Makedonya	2,10	6,70	10,20	12,50	16,00	17,99	20,16	85,65
Karadağ						3,26	7,29	10,54
TOPLAM	48,30	85,30	121,50	169,80	215,00	234,45	259,32	1.133,67

Kaynak : (EC, 2012)

IPARD, IPA içerisindeki diğer bileşenlerden farklı olarak, fonların tüm mali kontrolünü aday ülkeye tevdi etmekte yani Geliştirilmiş Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi getirmektedir. Bu sistem; ulusal akreditasyon ve akredite olan kuruluşun izlenmesi, Komisyon tarafından akredite olmuş IPARD Ajansına fon yönetiminin devri ve uygulamaların daha sonra denetlenmesi gibi ilave unsurları öngörmektedir (Can ve Esengün, 2007).

IPARD fonlarının kullanılabilmesi için kırsal kalkınma programının (IPARD) hazırlanması, hazırlanan bu programın komisyon tarafından onaylanması, desteklenecek projelerle ilgili başvuru, seçim, sözleşme ve ödeme gibi işlemleri yapacak olan ajansın kurulması ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi gibi bir takım kriterlerin yerine getirilmesi gerekmektedir (OJ, 2007).

2.6. Türkiye IPARD Programı

2.6.1. Programın Hazırlık Süreci

IPARD Programı, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından, kırsal kalkınma ile ilgili ulusal politika ve strateji belgeleri temelinde et, süt, meyve sebze ve su ürünleri sektörlerinde yapılan analizler, illerde yapılan anket çalışmaları, alan araştırmaları ve toplantılar sonucunda oluşan kurumsal birikimle hazırlanmıştır (TKB, 2012).

Program kapsamında desteklerden yararlanabilmesi amacıyla, tanıtım, eğitim, danışmanlık gibi faaliyetleri yürütmek, proje başvuru işlemlerini, ön incelemeleriyle yerinde kontrollerini, sözleşme ve ödeme işlemlerini yapmak üzere, 2007 yılının ilk yarısında, 5648 Sayılı Kanunla, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur (RG, 2007).

Avrupa Komisyonunca, 25 Şubat 2008 tarihinde onaylanan IPARD programı, ayrıca Yüksek Planlama Kurulunca 30 Aralık 2009 tarihinde onaylanmış olup, gerekli akreditasyon kriterlerinin yerine getirilmesi ve 29 Ağustos 2011 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından yetki devrinin yapılması sonrasında, 2007 - 2013 yıllarını kapsayan dönem için hazırlanan IPARD Programı'na ilişkin uygulamalar başlamıştır (IPYO, 03.02.2019, <https://ipard.tarim.gov.tr>).

2012 yılı sonuna kadar birinci faz olarak belirlenen 20 ilde sürdürülen program faaliyetleri, Avrupa Komisyonu'nun 25 Temmuz 2013 tarihinde vermiş olduğu yetki devri kararı ile ikinci faz illerinde dahil edilmesiyle birlikte 42 ile yaygınlaştırılmıştır (IPYO, 03.02.2019, <https://ipard.tarim.gov.tr>).

2.6.2. Programın Amacı ve Öncelikleri

IPARD Programının amaçları ve öncelikleri, IPA açısından stratejik bir belge olma özelliğini taşıyan, katılım öncesi yardımın stratejik hedeflerini çizen 30.04.2007 tarihli C(2007)1835 sayılı komisyon kararı eki Çok Yıllı Gösterge Niteliğinde Planlama Belgesi (MIPD- Multi-annual Indicative Planning Document) ile belirlenmiştir. Doküman, her bileşen için belirlenen başlıca öncelikler ve hedefler, beklenen sonuçlar, uygulanacak programlar ve ilgili mali göstergeler sunmaktadır. MIPD içeriğinde, Kırsal Kalkınma bileşeni için aşağıdaki çizelgede gösterilen temel politika hedefleri belirlenmiştir (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü [BÜMKO], 2007).

Çizelge 2.20. IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni Müdahale Alanları, Öncelikler ve Hedefler

ÖNCELİK EKSENİ	BAŞLICA MÜDAHALE ALANLARI	ÖNCELİKLER VE HEDEFLER
EKSEN-1	Bu eksen altındaki müdahaleler AB Ortak tarım politikası, gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı gibi politika alanlarına ilişkin topluluk standartlarının uygulanmasına ve tarım sektörünün sürdürülebilir adaptasyonuna katkı sağlamalıdır.	Hedeflenen yatırımlar vasıtasıyla tarım sektörünün modernizasyonu ve AB standartlarına yükseltilmesi
		Üretici gruplarının kurulması, Hedeflenen yatırımlar vasıtasıyla tarım ve balıkçılık ürünlerinin işleme ve pazarlamasının modernizasyonu ve AB standartlarına yükseltilmesi
EKSEN-2	Bu eksen altındaki müdahaleler LEADER ve tarım-çevre tedbirlerinin uygulanmasına yönelik hazırlık faaliyetleri şeklinde olmalıdır.	Kırsal yerler ve çevrenin korunması ve için tasarlanan faaliyetlerin uygulanmasına yönelik hazırlık, Yerel kamu-özel işbirliği yoluyla entegre kırsal kalkınma stratejileri ve yerel uygulamaları kavramaları için kırsal toplulukların hazırlanması.
		Kırsal altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi,
EKSEN-3	Bu alandaki müdahaleler, kırsal ekonominin kalkınmasını desteklerken, kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmalıdır.	Eğitimin iyileştirilmesi.

Kaynak : (BÜMKO, 2007)

Çok Yıllı Göstege Niteliğinde Planlama Belgesinde (MIPD), Türkiye'nin tarım ve kırsal kalkınma bakımından kısa ve uzun vadede, eksen 1 kapsamında tarım sektörünün yeniden yapılandırılması ve modernizasyonu, eksen 3 kapsamında ise kırsal bölgelerde alternatif istihdam olanaklarının yaratılmasına yoğunlaşması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (BÜMKO,2007).

Bu doğrultuda öncelikli olarak eksen 1 kapsamında; çiftliklerle birlikte gıda işleme ve pazarlama tesislerinin modernizasyonu, eksen 3 kapsamında; kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına yoğunlaşarak alternatif iş imkânları oluşturmak suretiyle kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, üzerinde önemle durulacak konular olarak sıralanmıştır (BÜMKO, 2007).

MIPD'nin ayrıntılı şekilde ele aldığı diğer hususta, veterinerlik, bitki sağlığı ve gıda sektörleri açısından iyi işleyen bir denetim sisteminin oluşturulması ve geliştirilmesi hususu olup, gıda üreten ve işleyen kurumların teknik açıdan ve sağlığa uygunluk koşulları bakımından iyileştirilmesinin sağlanması için idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir (BÜMKO, 2007).

Program kapsamında desteklenecek projelere sağlanacak yardımlar ile ulaşılması hedeflenen sonuçlar Çizelge 2.21'de gösterilmiştir.

Çizelge 2.21. IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni Kapsamında Ulaşılmak İstenen Hedefler

ÖNCELİK EKSENİ	BÜTÇE TAHSİSİ	ULAŞILMASI İSTENEN HEDEFLER
EKSEN-1	% 50 - % 80	Yeni kurulan üretici grupları üyeleri ve faydalanıcı çiftçilerin gelirlerinde artış
		Tarımsal işletmeler üzerinde üretim faktörlerinin daha iyi kullanımı
		AB standartlarına uyum açısından üretim şartlarının iyileştirilmesi
		Ürünlerin modern olarak işlenmesi ve pazarlanması yoluyla tarım ve balıkçılık ürünlerinde katma değer artışı
		AB kalite, sağlık, gıda güvenliği ve çevre standartlarına uyum suretiyle tarım ve balıkçılık ürünlerinde rekabet edebilirlik ve katma değer artışı
		Tek pazarda seçilen sektörlerdeki gıda işleme sanayisinin rekabetçiliğinin geliştirilmesi
EKSEN-2	Mevcut MIPD'de bütçe yok	Kaliteli tarım ürünlerinin işlenmesi ve/veya pazarlanmasının geliştirilmesi, üretici gruplarının kurulması yoluyla ortak piyasa düzeninin uygulanmasına daha iyi hazırlık
		Faydalanıcı alanlarda doğal kaynakların daha iyi korunması,
		Kırsal ve çevrenin korunması için tasarlanmış tarımsal üretim metotlarının uygulanması ile ilgili tecrübe kazanılması,
		Kırsal kalkınma stratejilerinin uygulanması ve geliştirilmesine yerel aktörlerin katılımının artırılması
EKSEN-3	% 20 - % 50	Yararlanıcı kırsal bölgelerinin rekabet edebilirliklerinin artırılması
		Yararlanıcı kırsal nüfusun yaşam kalitesinin artırılması
		Tarım ve tarım dışı faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi yoluyla yararlanıcı kırsal nüfusun gelirlerinde artış
		Tarım ve tarım dışı faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi yoluyla yeni istihdam imkânlarının oluşturulması
		Kırsal alanlarda daha erişilebilir eğitim olanakları

Kaynak : (BÜMKO, 2007)

Avrupa Komisyonu tarafından 2008 yılında, YPK tarafından 2009 yılında onaylanan IPARD programının (TKB, 2012), Çok Yıllı Gösterge Planlama Belgesi ile uyumlu ve belirlenen öncelikler dikkate alınarak 2007 – 2010 yıllarını kapsayan birinci, 2011 – 2013 yıllarını kapsayan ikinci aşama olmak üzere iki aşamalı uygulanması öngörülmüştür.

Program kapsamında, Eksen 1 altındaki müdahaleler tarım sektörünün modernizasyonu üzerine yoğunlaşmıştır. Süt ve et üretimi ve işlenmesi ile balıkçılık ürünlerinin işlenmesinin yanı sıra müktesebatla daha az ilişkili olmakla birlikte hasat ve hasat sonrası kayıpların önlenmesi açısından meyve sebze sektöründe soğuk hava tesislerinin topluluk standartlarına ulaştırılması ve yeniden yapılandırılması ile üretici örgütlerinin kurulması amaçlanmıştır (TKB, 2012).

Eksen 3 altındaki müdahalelerle, kırsalda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi çerçevesinde; yarı geçimlik işletmelere özgü çiftlik ve çiftlik dışı faaliyetler ile mikro işletmeler ve el sanatlarına yoğunlaşarak, kırsalda yeni gelir getirici iş ve istihdam imkânlarının oluşturulması amaçlanmaktadır (TKB, 2012).

Program uygulamasının ilk aşamasında ve genelinde bütçenin eksen ve tedbir tabanlı olarak aşağıda çizelge 2.22.'de gösterilen oranlarda kullanılması öngörülmüştür. (TKB, 2012)

Çizelge'den de anlaşılacağı üzere, tüm program döneminde bütçenin % 70'inin eksen-1, % 5,40'ının eksen-2, % 22,50'sinin eksen-3 tedbirleri kapsamında yer alan yatırımlara tahsis edilmesi, % 2'lik bir kısmının ise teknik destek tedbirine ayrılması öngörülmüştür.

Alt tedbir bazında ise en fazla bütçenin eksen-1 kapsamında yer alan tarım işletmelerine yönelik yatırımlara ayrılması planlanmıştır.

Çizelge 2.22. IPARD Programı Tedbir Bazlı Bütçe Öngörüsü

ÖNCELİK EKSENİ VE TEDBİR	AB KATKISI	
	Faz I	Tüm Program
EKSEN – 1	73,00%	70,10%
1-1 Tarım İşletmeleri	40,00%	40,00%
1-2 İşleme Pazarlama	28,00%	24,30%
1-3 Üretici Grupları	5,00%	5,80%
EKSEN – 2	0,00%	5,40%
2-1 Tarım-Çevre		2,10%
2-2 LEADER		3,30%
EKSEN – 3	25,00%	22,50%
3-1 Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi	25,00%	22,50%
4. Teknik Destek	2,00%	2,00%
TOPLAM	100%	100%

Kaynak : IPARD Programı (TKB, 2012)

2.6.3. IPA Kurumsal Yapısı

IPA kapsamındaki topluluk desteğinden aday ülkelerin faydalanabilmesi için gerekli mali kriterlerin yer aldığı 1085 / 2006 Sayılı IPA Konsey Tüzüğü (OJ, 2006) ve 718 / 2007 Sayılı IPA Uygulama Komisyon Tüzüğü (OJ, 2007) belirtilen görevler ayrılığı ilkesine uygun olarak gerekli idari yapıların ve kurumsal kapasitenin oluşturulması gerekmektedir. Türkiye’de ilgili müktesebata uygun olarak, sorumlu birim ve makamlar belirlenerek gerekli idari ve kurumsal kapasite oluşturulmuştur. İdari ve yönetsel değişikliklere bağlı olarak zamanla sorumlu yapı ve kurumlar ile yetkililerle ilgili değişiklikler gündeme gelmiştir.

Çizelge 2.23. IPARD Kapsamında Sorumlu Yapı ve Kurumlar

YAPI	KURUM / GÖREVLİ (*)
Ulusal IPA Koordinatörü (NIPAC)	Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı
Ulusal Fon	Hazine Müsteşarlığı içinde bütçe yetkisine haiz bir birim
Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO)	Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğüne bağlı bulunduğu Hazine ve Maliye Bakanlığı Bakan Yardımcısı
Yetkili Akreditasyon Görevlisi (CAO)	Hazine ve Maliye Bakanı
Denetim Otoritesi	Hazine Kontrolörleri Kurulu
IPARD Uygulama Birimi Yönetim Otoritesi	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM)
IPARD Uygulama Birimi IPARD Ajansı	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

(*) Yapı ve Kurumlar Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Güncellenmiştir.

2.6.3.1. Ulusal IPA Koordinatörü

Ulusal IPA Koordinatörü, IPA kapsamında sağlanan yardımın genel koordinesinden sorumlu, yararlanıcı ülkede hükümet veya devlet yönetiminde görev yapan üst düzey bir memurdur (OJ, 2007). Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye için Ulusal IPA Koordinatörü görevini yürütmek üzere görevlendirilmiştir.

2.6.3.2. Ulusal Fon

Ulusal fon, merkezi anlamda bütçe yetkinliğine sahip yararlanıcı ülkenin bakanlık düzeyinde oluşturulmuş bir organdır. Ulusal fon, IPA Tüzüğünde belirtildiği üzere yardımın mali yönetimine yönelik görevlerden sorumlu olup, ulusal yetkilendirme görevlisinin başkanlığında merkezi bir hazine birimi vazifesini yerine getirir (OJ, 2007). Ulusal Fon, Hazine Müsteşarlığı içinde bütçe yetkisine haiz bir birimdir.

2.6.3.3. Ulusal Yetkilendirme Görevlisi

Ulusal yetkilendirme görevlisi, ulusal fonun başkanı olup, yararlanıcı ülkede AB fonlarının mali yönetimi ile yapılan işlemlerin kanun ve kurallara uygunluğu, yönetim ve kontrol sistemlerinin etkin bir şekilde çalışması ile ilgili tüm görevlerden sorumludur (OJ, 2007).

Türkiye’de Ulusal Yetkilendirme Görevlisi olarak Hazine ve Maliye Bakanlığında, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün bağlı bulunduğu bakan yardımcısı görevlendirilmiştir.

2.6.3.4. Yetkili Akreditasyon Görevlisi

Yetkili akreditasyon görevlisi, ulusal yetkilendirme görevlisinin ve yardımın mali yönetiminden sorumlu ulusal fonun akreditasyonunu sağlama, dondurma ve geri almadan sorumlu, yararlanıcı ülkenin hükümet veya devlet idaresinde görev yapan üst düzey bir memurdur (OJ, 2007).

Türkiye’de, yetkili akreditasyon görevlisi olarak Hazine ve Maliye Bakanı görevlendirilmiştir.

2.6.3.5. Denetim Otoritesi

Denetim Otoritesi, yardımın koordinasyonu, mali ve idari yönetimi gibi yönetim ve kontrol sistemlerinde görevlendirilen her yapıdan bağımsız bir şekilde uluslararası denetim standartlarına uygun olarak sistemin ve faaliyetlerin etkili bir biçimde işlediğini kontrol etmekten ve raporlamaktan sorumlu kurumdur (OJ, 2007).

Türkiye’de, Hazine Kontrolörleri Kurulu, IPA kapsamında denetim otoritesi görevini yürütmektedir.

IPA kapsamındaki bütün yönetim ve kontrol sistemi içerisindeki faaliyetleri Denetim Otoritesinin denetleme izni ve yetkisi bulunmaktadır (TKB, 2012).

2.6.3.6. IPARD Uygulama Birimleri

Katılım öncesi yardımların uygulanması ile ilgili kuralları ve yapıları ortaya koyan Uygulama Tüzüğü’ne (OJ, 2007) göre; her bir IPA bileşeni veya programı için yardımın uygulanması ve yönetimi ile ilgili yapıların kurulması gerekmektedir. Kurulacak bu uygulama birimleri, sağlam mali yönetim prensipleri ile uyumlu ve programların uygulanması ve yönetiminden sorumlu olacak şekilde, faydalanıcı ülkenin yönetimi altında tek bir birimden oluşabileceği gibi, birden fazla birimin yada kurumun bir araya gelmesinden oluşan bir yapıda da olabilmektedir.

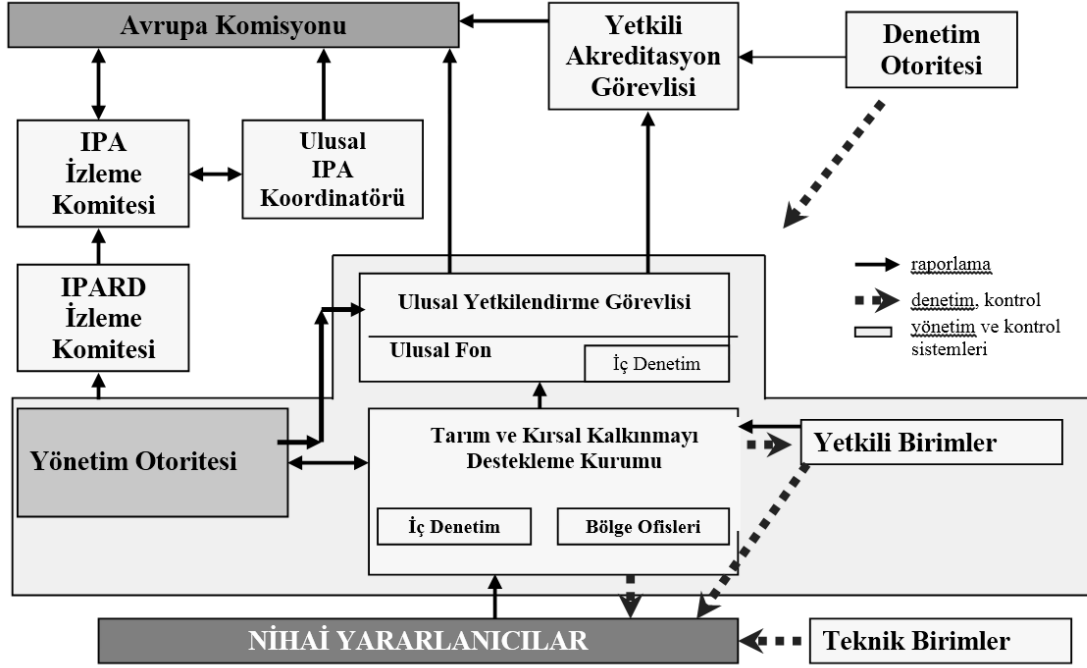
Kırsal kalkınma bileşeni olan IPARD programının yönetimi ve uygulaması noktasında iki yapı bir sistem benimsenmiştir.

Programın konsey tüzüğünde belirtilen yapıya uygun şekilde hazırlanması, etkin, etkili ve sorunsuz bir biçimde yönetilmesi, izlenmesi, tanıtımı ve raporlanmasından sorumlu yönetim otoritesi olarak Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı görevlendirilmiştir (TKB, 2012).

Yardımanın sağlam mali yönetim prensiplerine uygun bir şekilde yönetilmesi ve gerekli faaliyetlerin yürütülmesini sağlamaktan sorumlu uygulama birimi ve IPARD ajansı ise Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’dur (TKB, 2012).

2.6.3.7. IPARD Yönetim Yapısı

IPARD programının uygulanması ile ilgili, Avrupa Komisyonu, yönetim yapısında yer alan otorite, kurum ve komiteler ile faydalanıcıların birbirleri arasındaki raporlama, denetim, kontrol ve yönetim sistemlerini kapsayan ilişkiler, aşağıda Şekil 2.3’de sade ve anlaşılır bir şekilde yer almaktadır.

Şekil 2.3. IPARD Yönetim Yapısı (IPYO, 25.04.2019, <https://ipard.tarim.gov.tr>)

2.6.4. IPARD Ajansı (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu)

Avrupa Konseyi'nin, 17 Aralık 2004'te toplanan zirvede siyasi kriterleri makul düzeyde karşılayan Türkiye ile 3 Ekim 2005'te katılım müzakerelerine başlanması kararı ile birlikte Türkiye, katılım öncesi süreçte AB mali yardımlarından faydalanabilme imkânına kavuşmuştur.

Yüksek Planlama Kurulu'nun 30/11/2004 tarih ve 2004/92 sayılı kararı ile 2006 – 2010 yıllarını kapsayan Tarım Stratejisinde stratejik amaçlar ve temel ilkeler belirlenmiş, AB Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikalarına uyum ve tarım ve kırsal kalkınmada bütüncül yaklaşım ve katılımcılığın benimsenmesi temel ilkeler arasında sayılmıştır (Yüksek Planlama Kurulu [YPK], 2004).

Yüksek Planlama Kurulu tarafından hazırlanan 2006 Yılı Programında, ulusal düzeyde kırsal kalkınma ile ilgili tutarlı bir politika çerçevesinin oluşturulması, bu politikanın uygulamaya konulması için merkezi ve yerel kurumsal kapasitenin güçlendirilerek etkin bir işbirliği ve koordinasyon sağlanması politika öncelikleri ve tedbirler arasında gösterilmiş, AB mali yardımları dahil olmak üzere ulusal ve uluslararası kaynaklarla finansmanı sağlanan faaliyetler dikkate alınarak kırsal kalkınma planının hazırlanması ve kırsal kalkınma planının uygulanmasına yönelik kurumsal kapasitenin oluşturulması kapsamında kırsal kalkınma uygulama ve ödeme kuruluşu ile ilgili Bakanlıklar arasındaki koordinasyonun önemine yer verilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB], 2006).

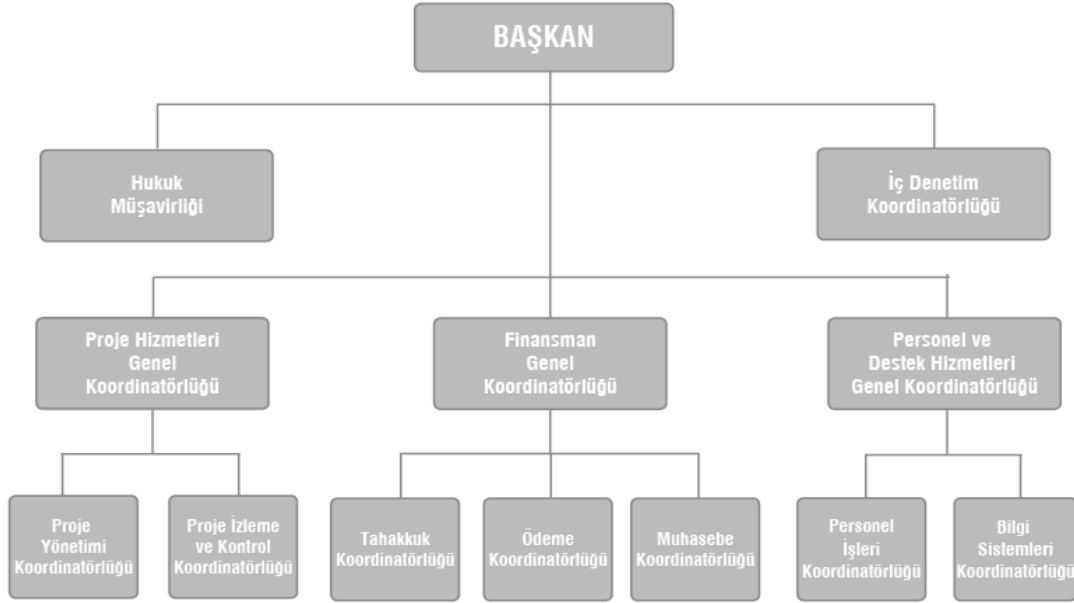
YPK kararında belirtilen hedefler dikkate alınarak hazırlanan 2007 – 2013 yıllarını kapsayan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde (GTHB, 2014a); AB tarafından kırsal kalkınma kapsamında katılım öncesi sağlanacak mali yardımlara ilişkin yönetim, uygulama ve denetim faaliyetlerini yürütecek yapıların, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan SAPARD tecrübeleri ışığında oluşturulması kapsamında idari ve

mali özerkliğe sahip uygulama ve ödeme birimlerinin kurulması ve akreditasyon işlemlerini yerine getirmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (DPT, 2006a).

Kalkınma plan, program stratejilerinde belirtilen temel hedefler ve prensipler göz önünde bulundurularak, 2007 yılında yürürlüğe giren 5648 Sayılı Kanunla, Avrupa Birliği ve Uluslararası Kuruluşlardan sağlanacak kaynaklarla kırsal kalkınma programlarının uygulama ve ödeme işlemleri gibi faaliyetlerini yürütmek üzere Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur (TKDK, 2017).

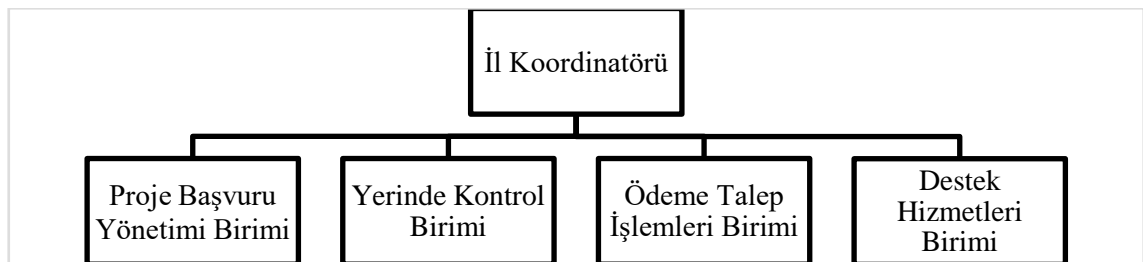
TKDK, Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi (Decentralised Implementation System - DIS) çerçevesinde hibe fonlarını dağıtmak amacıyla, gerekli idari ve kurumsal kapasiteyi oluşturma yolunda önemli adımlar atmıştır. 2011 Ağustos ayında IPARD fonlarının kullanımına ilişkin yetki devrinin alınmış olmasıyla birlikte başvuru çağrı ilanlarına çıkılması, projelerin seçimi, sözleşmelerin imzalanması ile ödeme ve raporlama işlemlerinin yürütülmesine dair tüm yetki Avrupa Komisyonu tarafından TKDK'ya devredilmiştir (TKDK, 2017).

Kurumun merkez teşkilatı, Proje Hizmetleri ve Finansman Genel Koordinatörlükleri şeklinde iki ana hizmet birimi, Hukuk Müşavirliği ve İç Denetim Koordinatörlüğünü içeren danışma ve denetim birimleri ile yardımcı hizmetlerin yürütüldüğü Personel ve Destek Hizmetleri Genel Koordinatörlüğü ile genel koordinatörlüklere bağlı proje yönetimi, proje izleme ve kontrol, tahakkuk, ödeme, muhasebe, personel işleri ve bilgi sistemleri koordinatörlükleri adında yedi merkez koordinatörlükten oluşmaktadır (TKDK, 2017).

Şekil 2.4. TKDK Merkez Teşkilat Şeması (TKDK, 30.12.2018, www.tkd.gov.tr)

Taşra teşkilatını oluşturan İl Koordinatörlükleri ise il koordinatörü ile birlikte aşağıdaki birimlerden oluşmaktadır.

Şekil 2.5. TKDK Taşra Teşkilat Şeması (RG, 30.12.2018, www.resmigazete.gov.tr)

Kurumda hizmetler sözleşmeli statüde istihdam edilen personel eliyle yürütülmektedir. Çoğunluğu uzman statüsünde çalışan personel olmak üzere kurumda yaklaşık 2.550 personel görev yapmaktadır. Destek personeli ve sürekli işçi dışındaki tüm personelin en az lisans düzeyinde eğitim derecesine ve belirli bir seviyede yabancı dil bilgisine sahip oldukları görülmektedir (TKDK, 15.05.2019, www.tkd.gov.tr).

2.6.5. IPARD Programının Kapsamı

IPARD programının çerçevesini 718/2007 sayılı komisyon tüzüğü oluşturmaktadır. Tüzüğün (OJ, 2007), dördüncü bölümünde kırsal kalkınma bileşeni IPARD kapsamında destek sağlanacak alanlar, uygun harcamalar, topluluk katkısının oranı, tedbirler için spesifik uygunluk kriterleri, mali yönetim ve ilkeler ile izleme ve değerlendirme yapıları için genel bir çerçeve çizilmektedir.

IPARD Programı kapsamındaki yatırımlar 20 binin altında nüfusa sahip kırsal alan olarak tanımlanan yerleşimlerde gerçekleştirilmektedir. Yatırım yerlerinin bu kapsamda uygunluğunun kontrolü için kırsal alanlar listesi veri tabanı oluşturulmuş olup, yatırımın kırsal alanda yer alıp almadığı bu veritabanı üzerinden kontrol edilmektedir. Ancak, “İşleme ve Pazarlama Tedbiri” ve “Topluluk Standartlarına Uyumlaştırmak ve Yeniden Yapılandırmak İçin Tarımsal İşletmelere Yatırım Tedbiri” kapsamında gerçekleştirilen yatırımların kırsal alanda yapılması zorunluluğu bulunmamaktadır (TKB, 2012).

Tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlarda yatırım yerinin dağlık alanda olup olmaması ile başvuru sahibinin genç çiftçi olup olmaması durumunda hibe oranları değişiklik göstermektedir.

Programa göre, başvuru paketi sunulduğunda başvuru sahibinin gerçek kişi statüsünde olması durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde ise tüzel kişiliğin yetkili kişisi hibe desteğine hak kazanıldığı tarihte 40 yaşın altında ise genç çiftçi kapsamında değerlendirilmektedir.

Yatırımın uygulanacağı yer bakımından, deniz seviyesinden yüksekliği 1000 metrenin üstünde olan ya da yüksekliği 500 metreden fazla 1000 metreden az olmakla birlikte arazinin eğimi % 17 ve üzeri olan yerler dağlık alanlar olarak tanımlanmaktadır. Dağlık alanlara ilişkin oluşturulan dağlık alan veritabanından yatırım yerlerinin dağlık alan olup olmadığının kontrolü sağlanmaktadır.

Başvuru sahibinin (gerçek kişi olması durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde ise tüzel kişiliğin yetkilisi) 65 yaş üzerinde olmaması genel koşuldur.

Faydalanıcılar, IPARD süresince her bir tedbir için en fazla dört adet başvuru yapabilmektedir.

2.6.5.1. Destek Alanları

IPARD programı ile çevrenin korunması, halk sağlığı, hayvan refahı, hayvan ve bitki sağlığı ve iş güvenliği alanlarında topluluk tarafından belirlenen standartların uygulanması yoluyla pazar etkinliğinin artırılması, yerel kırsal kalkınma stratejileri ve tarım çevre tedbirlerinin uygulanmasına hazırlık ve kırsal ekonominin geliştirilmesi alanlarında katkı sağlanması hedeflenmektedir (OJ, 2007).

Çok Yıllı Gösterge Niteliğinde Planlama Belgesi'nde (MIPD), kırsal kalkınma bileşeni için belirlenen hedeflere ulaşma doğrultusunda hazırlanan IPARD programının tedbir, alt tedbir ve sektör temelli olarak destek sağlanacak alanlar belirlenmiş bu alanlar Ek-1'de detaylı şekilde görülmektedir. IPARD programının uygulanması aşamasında, 2007 – 2010 yıllarını kapsayan ilk aşama ile 2011 – 2013 yıllarını kapsayan ikinci aşama olmak üzere iki aşamalı bir süreç benimsenmiştir (TKB, 2012).

Programın ilk aşamasında, ulusal akreditasyon süreci ve Komisyondan yetki devrinin alınmasını takiben, 20 ilden oluşan birinci uygulama dönemi illerinde, Eksen-1 ve Eksen-3 tedbirleri için proje alımına başlanması, ikinci uygulama döneminde 22 ilin dahil edilmesi ile birlikte Eksen-2 tedbirlerinin de programın ikinci aşamasında destek kapsamına alınarak tüm eksenlerde ve illerin tümünde programın uygulanması

planlanmıştır. IPARD programı kapsamında seçilen illerin tümü 101,103, 202 ve 302 tedbirleri için uygun olarak görülmüştür (TKB, 2012).

2.6.5.2. Topluluk Katkısı ve Yardım Oranları

Program kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetlerin finansmanına Avrupa Topluluğu veya Türkiye Cumhuriyeti bütçesinden sağlanan her türlü kamu katkısı, kamu harcaması olarak tanımlanmakta olup, kamu harcamaları oranının ilke olarak yatırım toplam uygun harcama tutarının %50'sini aşmaması gerekmektedir (OJ, 2007).

Ancak tarımsal işletmelere yönelik yatırımlarda faydalanıcının genç çiftçi olması ve yatırım yerinin dağlık alanlarda olması gibi özel durumlarda kamu harcaması yada kamu katkısı oranı % 65'i, yatırımın ulusal bir stratejiye dayanması durumunda % 75'i, önemli bir net gelir üretmeyen altyapı yatırımları ve teknik destek faaliyetleri olması durumunda % 100'ü bulmaktadır (OJ, 2007).

Program çerçevesinde yapılan yatırımlar için kamu tarafından sağlanan katkı, hibe şeklinde olup, geri ödemesiz olarak kullanılmaktadır. Avrupa Topluluğu tarafından kamu harcamalarına sağlanacak topluluk katkısının ilkesel olarak toplam uygun harcamaların % 75'ini aşmaması gerekmektedir (OJ, 2007).

Ancak, öncelik eksenini 2 kapsamındaki çevre ve kırsal alanı geliştirmeye yönelik faaliyetler ile yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması tedbirlerinde bu oran % 80, istisnai olarak komisyon tarafından belirlenen doğal felaketlerin olduğu yerlerde yürütülen yatırım projelerinde % 85, teknik destek içeren projelerde % 100 olarak uygulanmaktadır (OJ, 2007).

2.6.5.3. IPARD Uygulama İlleri

IPARD programı uygulama illerinin seçimine dayanak teşkil etmesi amacıyla dönük olarak, GSYH değerleri, göç değerleri, illerin tarım potansiyeli ile kırsal alanların potansiyeli açısından güçlü ve zayıf yönleri gibi bir takım kriterlerine göre değerlendirme yapılarak IPARD kapsamında desteklenecek iller belirlenmiştir (TKB, 2012).

Kriterler esas alınarak yapılan değerlendirmeler sonucunda ulusal akreditasyon ve yetki devri kararını takiben başlayan programın uygulanmasının ilk aşamasında desteklenmek üzere 20 il (Afyon, Amasya, Balıkesir, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Hatay, Isparta, Kars, Konya, Kahramanmaraş, Malatya, Ordu, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Trabzon, Tokat, Van ve Yozgat) seçilmiştir (TKB, 2012).

İkinci ulusal akreditasyon sürecinin sonuçlanması ve Avrupa Komisyonu tarafından yetki devri verilmesiyle başlayan programın ikinci aşamasında ise 22 il (Ağrı, Aksaray, Ankara, Ardahan, Aydın, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Elazığ, Erzincan, Giresun, Karaman, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Mardin, Mersin, Muş, Nevşehir ve Uşak) seçilmiş olup, ikinci uygulama dönemi illerinin de dahil olmasıyla birlikte, 42 ilin (Ek-3) tümünün IPARD programından faydalanmaları sağlanmıştır (TKB, 2012).

Belirlenen illerin, 20.000 ve daha az nüfusa sahip ilçe, belde, köy gibi tüm yerleşim yerlerinin merkez ve çevresi kırsal alan olarak esas alınmış, bu yerleşim yerlerinde tüm tedbirlerden faydalanma imkânı sağlanmıştır. 20 binin üzerinde nüfusa sahip yerleşim yerlerinde sadece "İşleme ve Pazarlama" ile "Topluluk Standartlarına Uyumlaştırmak ve Yeniden Yapılandırmak İçin Tarımsal İşletmelere Yatırım" kapsamındaki projeler desteklerden faydalanabilmektedir (TKB, 2012).

2.6.5.4. Uygun Harcamalar

IPARD programı kapsamında uygun yatırımlar tedbir ve alt tedbirlere göre detaylandırılmış olmakla birlikte genel olarak yatırımla ilgili olmak koşuluyla aşağıdaki harcamalar hibe desteğine konu olmaktadır (TKB, 2012):

- İlgili tedbir ile alakalı üretime yönelik tesislerin (ahır, fabrika, imalathane vb.) ve ek binaların inşası, modernizasyonu ve genişletilmesi

- Ürünlerin depolanması ve işlenmesine yönelik binaların ve makine garajlarının inşası
- Üretim ve faaliyetler için gerekli her türlü makine ekipmanların alınması
- Bahçe ve tarla ekipmanlarının alınması
- Sulama sistemlerinin alınması
- Seraların inşası ve yenilenmesi
- Traktör ve ekipmanının alınması
- Ürün taşıma ve hayvan nakliye ekipmanlarının alınması
- Yazılım dahil bilişim teknolojileri alınması

2.6.5.5. Başvuru ve Yatırım Süreci

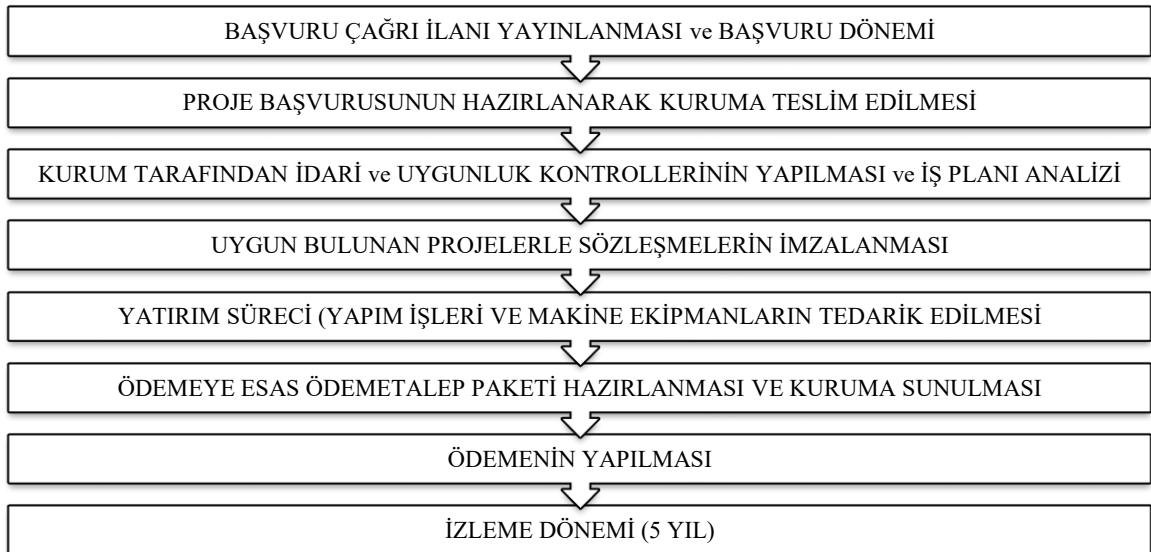
Program kapsamında başvuru çağrı ilanına dayalı olarak, belirlenen süre içerisinde projenin hazırlanarak Kuruma sunulmasını içeren bir başvuru sistemi benimsenmiştir. Başvuru çağrı ilanlarında genel olarak, başvuru ve yatırım süreleri, desteklenecek tedbirler ve bütçeler, yatırımın uygulanacağı ve başvurunun yapılacağı il bilgileri yer almaktadır.

Başvuru çağrı ilanlarının yayınlanması ile eş zamanlı olarak, Kurum Merkezi tarafından hazırlanan, yatırımcıların başvuru paketlerini hazırlamaları aşamasında yol gösterecek olan başvuru çağrı rehberleri ve diğer dokümanlar İl Koordinatörlüklerinde yatırımcıların bilgilerine sunulmak üzere hazır bulundurulmakta, aynı zamanda dokümanların dijital baskıları Kurum internet adresinde yayınlanmaktadır.

Başvuru sahipleri, bu dokümanlarda belirtilen şekilde başvuru paketlerini bizzat hazırlayarak yada danışmanlara hazırlatarak İl Koordinatörlüklerine sunmaktadırlar. Alınan başvuruların, yapılan idari ve uygunluk kontrolleri olumlu, iş planı analizleri yeterli bulunup desteklenmek üzere seçilen projelerle sözleşme imzalanmaktadır.

Sözleşmenin imzalanması ile birlikte, başvuru sahibi faydalanıcı olarak adlandırılarak yatırıma başlanmaktadır. Yatırımın sözleşmede belirtilen kısmının yapılması ile birlikte faydalanıcı tarafından hibe desteğinin ödenmesi için Kuruma ödeme talep paketi hazırlanarak müracaat edilmektedir.

Yapılan incelemeler sonrasında uygun bulunan harcamaların karşılığı hibe miktarı faydalanıcının hesabına aktarılmaktadır. Sözleşmede belirtilen tüm kısımların tamamlanması ile birlikte nihai hibe ödemesinin faydalanıcının hesabına yapıldığı tarihten itibaren beş yıl sürecek izleme dönemi başlamakta, bu süre zarfında faydalanıcı yatırımı ile ilgili esaslı bir değişiklik yapamadığı gibi, yatırımını satmamakta ve kiraya vermemektedir.

Şekil 2.6. TKDK Proje İşlem Süreci (Kaynak : Başvuru Çağrı Rehberleri)

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın dayandığı veriler ile bunların kaynaklarına ilişkin bilgiler, çalışmanın evreni ve örnekleme ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

3.1. Veriler ve Veri Kaynakları

Bu araştırmada toplanan veriler genel olarak ikincil veri kaynaklarından oluşmaktadır. Söz konusu veriler, IPARD programı çerçevesinde Türkiye geneli ve Kahramanmaraş özelinde desteklenen yatırımlarla ilgili olarak Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve IPARD Yönetim Otoritesi ile TKDK Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğünden temin edilmiştir.

Bu kurumlar tarafından yayınlanan proje başvuruları, sözleşmeler, ödemeler ve benzeri türden veriler içeren çizelge, rapor, liste ve grafik türü belgeler araştırma için toplanan temel verileri oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan geriye kalan veriler ise çok farklı kaynaklardan gelmektedir. Bunlar;

- Konuya ilişkin daha önce yayınlanmış olan kitap, makale, tez, konferans ve kongre bildirileri,
- AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan özellikle katılım öncesi mali yardım araçları ile ilgili komisyon ve konsey tüzükleri ile parlamento kararları gibi yasal mevzuat, sonuç raporları ve istatistiksel veriler,
- Ulusal kırsal kalkınma strateji ve plan belgeleri ile IPARD programı ve programın uygulanması çerçevesinde hazırlanan dokümanlar,
- Ulusal düzeyde yürütülmüş ve yürütülmekte olan kırsal kalkınma projeleri ile ilgili olarak resmi kurum, kuruluşlarla birlikte Dünya Bankası, IFAD, JICA vb. kuruluşlar tarafından yayınlanan programlara ilişkin raporlardır.

3.2. Verilerin İşlenmesi

Avrupa Birliği tarafından aday ve potansiyel ülkelere kırsal kalkınma alanında sağlanan katılım öncesi mali yardımların Türkiye'nin kırsal kalkınması açısından etkilerinin Kahramanmaraş özelinde değerlendirildiği bu çalışmada ilk önce, IPARD programı I. uygulama dönemi kapsamında, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ile IPARD programı yönetim otoritesi tarafından Türkiye genelinde desteklenen tüm projelere ilişkin yayınlanan veriler bilgisayar ortamında derlenerek araştırmada kullanılacak şekilde işlemeye tabi tutulmuştur.

Daha sonra, IPARD programı kapsamında Kahramanmaraş ilinde desteklenen ve faaliyete geçen projelere ilişkin Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğünden elde edilen bilgi ve belgeler bilgisayar ortamında derlenmiştir.

Belgelerden elde edilen veriler, IBM SPSS Statistic (Versiyon 22) ve Microsoft Excel programı ortamına geçirilmiştir. Bu, verilerin araştırma sorularını yanıtlamaya olanak verebilmeleri için daha fazla işlenmelerini gerektirmiştir.

3.3. Evren, Çalışma Evreni ve Evren Birimi

Araştırmalarda iki tür evrenden söz etmek mümkündür. Birincisi, tanımlanması mümkün olmasına rağmen ulaşılmaması genel olarak imkansız olarak düşünülen çalışmanın genellenmek istendiği genel evren, diğeri ise genel evren üzerinde araştırma yapılabilmesini mümkün kılacak şekilde belirlenmiş ve ulaşılabılır olan hedef evren yada çalışma evrenidir (Karasar, 2012).

Çalışmada, genel evren, IPARD Programı I. Uygulama döneminde, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından Türkiye genelinde desteklenen tüm projelerdir.

Ancak, Türkiye genelinde desteklenen tüm projelere ait araştırmada kullanılacak verilere ulaşma imkanı olmadığından, Kahramanmaraş İlinde desteklenmek üzere sözleşme imzalanmış 222 adet projenin tümü çalışma evreni olarak belirlenmiştir.

IPARD Programı I. uygulama döneminde Kahramanmaraş İlinde desteklenen projelere ilişkin İl Koordinatörlüğü tarafından sağlanan veriler çalışmanın çerçevesini oluşturmakta olup, çalışma evreni içerisinde Kahramanmaraş İlinde imzalanan sözleşmelerden her biri evren birimi olarak ele alınmaktadır.

3.4. Örneklem ve Örneklem Seçimi

Araştırmalar, çoğun belli bir evrene genellenmesi yoluyla evrenden bir takım yöntemlerle rastgele seçilen küçük örnekler üzerinde yapılmaktadır. Örnek olay türünden araştırmalarda ise araştırılan örnek olay (toplum, okul, şehir, ülke vb.) tanıtarak seçilme sebebi açıklanır (Karasar, 2007).

Örneklem, belli kurallar gözetilerek belirli bir evrenden seçilen ve içinden seçilmiş olduğu evreni temsil edebilme yeteneğine sahip küçük kümelerdir (Karasar, 2012).

Bütünün tamamından ziyade bütünü temsil edebilecek düzeyde parçaların alınması yoluyla evrenin özelliklerinin belirlenmesine ise örnekleme yöntemi denilir (Seyidoğlu, 2003).

Ancak, her araştırmanın mutlaka örneklem üzerinde yapılması zorunlu değildir. Hakkında bilgi edinilmek istenen bütün şartlar elverdiği ölçüde bütünün tüm birimleri üzerinden de incelenebilir. Genellikle az sayıda birimden oluşan üzerinde çalışma yapılacak olan çalışma evreninin tüm birimlerinin sayılmasına tamsayım denilir (Karasar, 2012).

3.4.1. Örneklem Türü ve Büyüklüğü

Örnek olay türündeki çalışma, IPARD Programı I. uygulama döneminde Kahramanmaraş ilinde desteklenmek üzere seçilerek sözleşme imzalanmış tüm yatırımları kapsamakta olup, imzalanan 222 adet sözleşmeye ait verilere ulaşma imkanı olduğu için çalışmada tam sayım yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma evreni aynı zamanda örnekleme oluşturmaktadır.

IPARD Programı I. uygulama döneminde Kahramanmaraş ilinde desteklenmek üzere seçilmiş ve sözleşme imzalanmış her bir proje örneklem birimini temsil etmektedir.

4. BULGULAR

Çalışmaya ait bulguların yer aldığı bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır.

İlk kısımda, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve IPARD Programı yönetim otoritesi tarafından yayınlanan Türkiye geneli program verileri ele alınmıştır.

İkinci kısımda ise, çalışma evreni olarak belirlenen, Kahramanmaraş İlinde IPARD I programı kapsamında imzalanan 222 sözleşmeye ait Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü tarafından sağlanan veriler üzerinden kırsal kalkınma alanında yapılan yatırımların genel yapısı, ekonomik görünümü, tedbirlere göre yatırımların, yatırım destek oranlarının, yatırım tutarlarının, yatırım durumlarının frekans dağılımları ve istihdam göstergeleri üzerinde durulmuştur.

SPSS veri analiz yöntemleri kullanılarak elde edilen verilerin analizleri gerçekleştirilirken, yıllar, ilçeler, tedbir ve alt tedbir bazında desteklenen projeler geniş bir açıdan ele alınmıştır.

Çalışmanın Türkiye genelini ilgilendiren ve kaynak belirtilmeyen çizelge ve şekiller, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından yayınlanan stratejik plandan (TKDK, 2017), Kahramanmaraş İli özelini ilgilendiren ve kaynak belirtilmeyen çizelge ve şekiller ise Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü tarafından IPARD I programına ilişkin olarak hazırlanan IPARD I dönemi faaliyet raporundan (TKDK Kahramanmaraş, 2018) elde edilen verilerden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.1. Türkiye Geneli IPARD I Programı Uygulamaları

IPARD I programı kapsamında, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından il koordinatörlüğü bulunan ve proje başvurusu kabul edilen 42 ilde, tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar kapsamında “süt besiciliği ile kırmızı ve kanatlı eti olmak üzere et besiciliğine”, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar kapsamında “et, süt, meyve-sebze ve su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına” kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi kapsamında küçük ölçekli üretim yapan çiftçilere yönelik olarak “arıcılık, seracılık, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, yerel ürünler ve el sanatları ile kırsal turizm ve kültür balıkçılığına yönelik yatırımlara destek verilmiştir” (TKDK, 2017).

Program kapsamında, tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar ve kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik yatırımlar tedbirlerinden yatırımcılar tarafından hazırlanan projeler ile teknik destek tedbirinde yönetim otoritesi tarafından hazırlanan projelerin desteklenmesi mümkün olmuştur.

Programın uygulandığı süre içerisinde üretici gruplarının kurulmasına destek, çevre ve kırsal peyzaja yönelik faaliyetlerin uygulanmasına hazırlık ve yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması tedbirlerinde proje çağrısına çıkılmadığı görülmüştür.

İlk olarak, 2011 yılı Temmuz ayında olmak üzere program süresince onbeş proje çağrısına çıkılmış olup, onbeşinci ve son çağrıya ise 2015 yılı Ekim ayında çıkılan program kapsamında desteklenen projelerin son ödemeleri 2016 yılı sonunda yapılarak program tamamlanmıştır.

IPARD I Programı süresince, başvuruları alınan 16.612 adet projeden, uygun görülen ve toplam yatırım tutarı 6,66 milyar TL (TKDK, 2017) , toplam destek tutarı 3,71 milyar TL olan 11.174 adet proje ile sözleşme imzalanmıştır (TKDK, 2019a).

Sözleşme imzalanan projelerden uygulama süresi içerisinde prosedürlere uygun bir şekilde tamamlanan 10.693 projeye, toplam 3,15 milyar TL. tutarında hibe ödenmiştir (TKDK, 2017).

4.1.1. Başvuru ve Sözleşme Bilgileri

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından ilk başvuru çağrı ilanı 01.07.2011 tarihinde yayınlanarak, proje başvuru süreci başlatılmıştır. IPARD I programının uygulandığı dönemde Kurum tarafından toplam on beş başvuru çağrısına çıkmıştır.

İlk on iki çağrı döneminde, çağrı ilanlarının tüm tedbir ve alt tedbirleri kapsadığı, bütün alt tedbirler için destek bütçesi ayrıldığı görülmektedir. On üçüncü çağrı ilanının, süt ve et üreten işletmeler, on dördüncü çağrı ilanının ise et üreten işletmelere yatırım ile birlikte Eksen-3 tedbirine yönelik faaliyetleri kapsamadığı tespit edilmiş olup, on beşinci ve son çağrı ilanının sadece süt üreten işletmelere yatırım ile kültür balıkçılığının geliştirilmesi alt tedbiri hariç olmak üzere, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbirine destek içerdiği görülmektedir.

Çizelge 4.1. IPARD I Dönemi Alt Tedbire Göre Çağrı İlanı Bilgileri

Alt Tedbir Adı ve Bütçe Kalemleri	ÇAĞRI DÖNEMİ														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	Kırmızı et	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
	Kanatlı eti	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Süt işleme tesisleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
	Süt toplayan üretici örgütleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Kırmızı et kesimhaneleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
	Kırmızı et işleme tesisleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
	Kanatlı eti kesimhaneleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
	Kanatlı eti işleme tesisleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Yerel Ürünlerin ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Kırsal Turizm	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		

Kaynak : TKDK Çağrı İlanları.

Çağrı ilanları incelendiğinde; birinci ve ikinci çağrı ilanı kapsamında, birinci uygulama dönemi (faz) illeri arasında yer alan Erzurum, Ordu ve Van illeri dışındaki 17 ilde, üçüncü çağrıdan itibaren dokuzuncu çağrı ilanına kadar birinci uygulama dönemi (faz) kapsamındaki tüm illerde başvuru alındığı görülmektedir. 23 Ocak 2013 tarihinde yayınlanan dokuzuncu çağrı ilanından itibaren ikinci faz illerinin de dahil edilmesi ile birlikte 42 ilin tümünün başvuru çağrı ilanına dahil edildiği anlaşılmaktadır.

Program kapsamında yer alan tüm illerin bütün tedbirler kapsamındaki yatırım konuları için uygun iller olduğu ve IPARD illerinin tümünde, bütün alt tedbir konularında proje uygulamak için oldukça yüksek bir alaka olduğu programda belirtilmesine karşın, ikinci uygulama dönemi illerinin dahil olduğu dokuzuncu çağrı döneminden önce yayınlanan başvuru çağrı ilanlarında, her alt tedbire her ilde destek sağlanmadığı görülmüştür.

Dokuzuncu çağrı döneminden itibaren program dahilindeki tüm illerde bütün tedbir ve alt tedbir kapsamındaki yatırımlar destek kapsamına dahil edilmiştir. Tedbir ve alt tedbirlerin tüm illerde desteklenmeye başladığı bu dönemde gerek başvuru sayılarında gerekse toplam yatırım ve destek tutarlarında kayda değer bir artışın göze çarptığı görülmektedir.

Çağrı ilanlarının yayınlanma tarihlerine bakıldığında 2011 ve 2012 yıllarında dörder kez çağrı ilanına çıkılırken, 2013 yılında üç, 2014 ve 2015 yılında ise iki kez ilana çıkmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında çıkılan sekiz çağrı ilanı kapsamında toplam 1.119 başvuru alınırken, dokuzuncu çağrıdan sonra toplam 15.457 proje başvurusu alınmıştır. Bu durumun, tanıtım faaliyetleri ile birlikte programın tanınırlığının artması, tüm tedbir ve alt tedbirlerin tüm illerde desteklenmeye ve özellikle ikinci faz illerde proje alınmaya başlanması ile birlikte başvuru sayısının artmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 4.2. IPARD I Dönemi Çağrı İlanı İstatistikleri

Çağrı Dönemi	Çağrı İlanı Tarihi	İl Sayısı	Çağrı İlanı Destek Bütçesi (Avro)	Alınan Başvuru Sayısı
1	01.07.2011	17	91.388.001	41
2	04.07.2011	17	100.894.560	207
3	17.10.2011	20	106.020.000	150
4	19.12.2011	20	74.774.800	137
5	01.03.2012	20	164.737.344	111
6	15.05.2012	20	124.430.542	127
7	24.08.2012	20	120.267.485	105
8	23.11.2012	20	295.134.385	241
9	23.01.2013	42	236.482.591	1.627
10	19.04.2013	42	195.910.609	635
11	26.08.2013	42	512.713.338	5.845
12	15.01.2014	42	488.772.128	2.492
13	10.11.2014	42	187.826.012	3.650
14	17.04.2015	42	121.000.000	735
15	08.10.2015	42	37.500.000	473

Kaynak : TKDK Çağrı İlanları.

Sekizinci çağrıya kadar olan süreçte her alt tedbir için ayrı toplam destek bütçesi belirlenmişken, sekizinci çağrıdan itibaren tedbir bazında, on birinci çağrıdan itibaren ise öncelik ekseninde bazında toplam bütçe tahsis yapıldığı görülmektedir. İlk çağrı dönemlerinde bazı alt tedbirler için bütçede öngörülen miktarda başvuru alınmadığından böyle bir değişikliğe gidildiği düşünülmektedir.

4.1.2. Genel Program Göstergeleri

Avrupa Komisyonu tarafından 2013 yılı için revize edilen katılım öncesi mali yardım aracı (IPA) çok yıllık gösterge finansal çerçeve kapsamında, Türkiye'ye kırsal kalkınma bileşeni için 2007 – 2013 yılları arasında toplam 854,56 milyon avro bütçe tahsis edilmiştir (EC, 2012).

Çizelge 4.3. Kırsal Kalkınma Bileşeni Kapsamında Türkiye'ye Tahsis Edilen Bütçe (milyon avro)

BİLEŞEN	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM
Kırsal Kalkınma	20,70	53,00	85,50	131,30	172,50	187,38	204,18	854,56

Kaynak : (EC, 2012)

IPARD I (2007 – 2013) döneminde, AB tarafından tahsis edilen 854,56 milyon avro bütçeden aktarılan 789 milyon avro ile Türkiye Cumhuriyeti merkezi bütçesinden 263 milyon avro olmak üzere program hedefleri doğrultusunda faydalanıcılara hibe olarak kullandırılmak üzere toplam 1 milyar 52 milyon avro kaynak tahsis edilmiş, 31.12.2016 tarihi itibarıyla tamamlanan program kapsamında yürütülen yaklaşık 11.000 projeye toplam 1 milyar 45 milyon avro hibe ödemesi yapılmıştır (IPYO, 25.10.2018, <https://ipard.tarim.gov.tr>).

AB tarafından tahsis edilen bütçenin neredeyse tamamının (% 99,32) kullanıldığı program kapsamında yapılan yatırımlar sayesinde 57.000 kişiye istihdam sağlanmış, yatırımcılar 1,2 milyar TL vergi muafiyetinden faydalanmışlardır (TKDK, 18.04.2019, www.tarimorman.gov.tr).

Çizelge 4.4. IPARD I Dönemi Tedbir Bazında Tahsis Edilen ve Yapılan Ödemeler

Kod	Tedbir Adı	Tahsis Edilen (milyon avro)		Ödenen Tutar (milyon avro)		ORAN
		KAMU	AB	KAMU	AB	
101	Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	692,04	519,03	687,70	515,80	99,38%
103	Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	170,73	128,05	170,62	127,97	99,94%
302	Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	189,07	141,80	186,46	139,84	98,62%
501	Teknik Destek	0,94	0,75	0,78	0,62	82,73%
TOPLAM		1.052,78	789,63	1.045,56	784,23	99,32%

Kaynak : (IPYO, 25.10.2018, <https://ipard.tarim.gov.tr>).

4.1.3. Tedbirlere Göre Desteklenen Yatırımlar

Programın uygulama dönemi boyunca, tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar tedbirinden 2.220, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar tedbirinden toplam 444, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbirinden 8.002, teknik destek tedbirinden ise 27 adet olmak üzere toplam yatırım tutarı 6,6 milyar TL. olan 10.693 adet projeye yaklaşık 3,15 milyar TL. tutarında hibe ödemesi yapılmıştır (TKDK, 2017).

Çizelge 4.5. IPARD I Programı Tedbirlere Göre Desteklenen Yatırımlar

Tedbir	Ödeme Yapılan Proje Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
101	2.220	4.075.636.359	2.200.504.093	2.071.006.076
103	444	1.272.093.390	533.011.075	515.496.515
302	8.002	1.313.706.424	578.747.458	558.483.623
501	27	2.893.804	2.893.804	2.714.579
TOPLAM	10.693	6.664.329.977	3.315.156.430	3.147.700.793

Kaynak : (TKDK,2017)

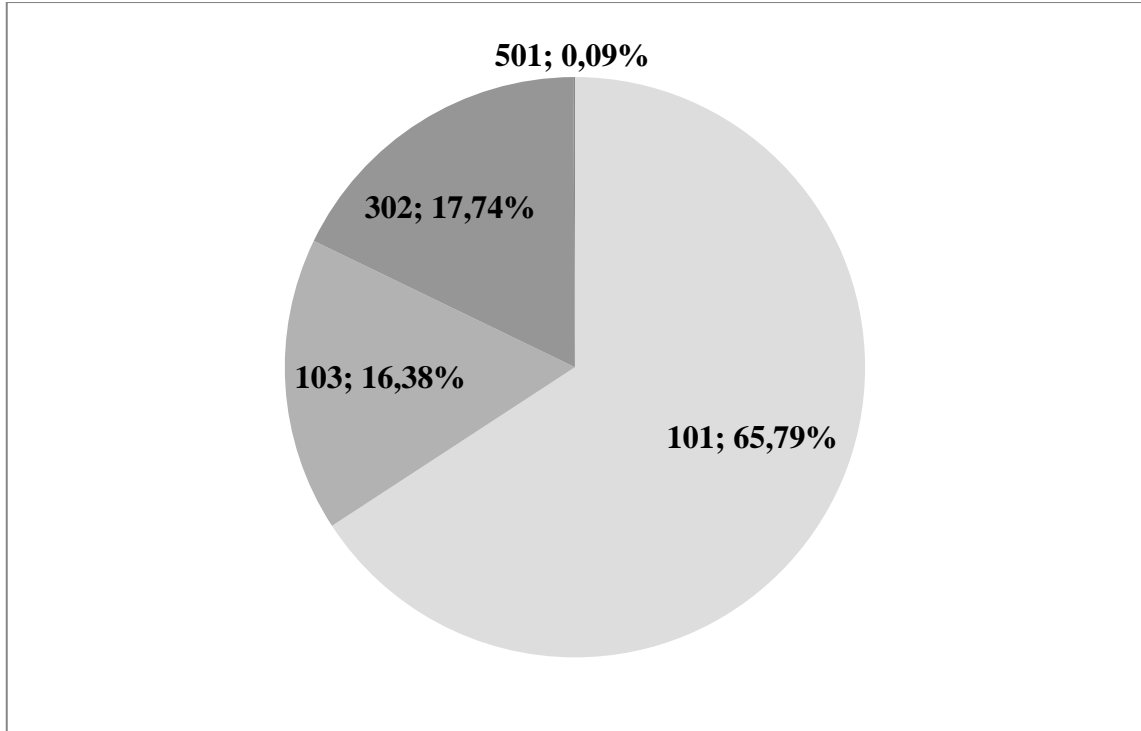
Program bütçesinin başlangıçtaki tahsis öngörülerine göre, toplam bütçenin % 40'ının kullanılmasının öngörüldüğü tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve

topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar tedbirinde bütçe kullanımı % 65,79 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar tedbiri için program aşamasında bütçenin % 24'lük kısmının kullanılması öngörülmüştür. Program tamamlandığında ise öngörülenin biraz altında kalarak, % 16,38 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbirinde toplam bütçenin % 22'sinin kullanılması öngörülürken bu oran % 17,74 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Genel olarak bakıldığında, program sonunda tedbir bazında ortaya çıkan bütçe harcamalarının, başlangıçta programda öngörülen bütçe tahsislerine göre 101 tedbirinde çok üstünde diğer tedbirlerde ise biraz altında gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 4.1. IPARD Tedbirlere Göre Bütçe Kullanım Oranları (Kaynak: TKDK, 2017)

4.1.3.1. Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar

IPARD kapsamında, tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar tedbiri kapsamında süt ve et (kırmızı et ve kanatlı eti) sektörleri öncelikli sektörler olarak belirlenmiştir.

Tedbir kapsamında yapılan desteklerle, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik açıdan verimliliklerinin artırılması, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, AB standartlarının yerine getirilmesi, iyi tarım uygulamaları ile birlikte kırsal yerleşimlerdeki bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve az gelişmiş alanlardan gelişmiş alanlara olan göçün azalmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Süt ve et üreten tarımsal işletmeler kapsamında, süt ineği, koyun, keçi, sığır, tavuk ve hindi yetiştiren küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin desteklediği tedbir kapsamında, desteklenecek işletmelerde aranan kapasite ve uygun harcama tutarı aralıkları çizelge 4.6.'da gösterilmiştir.

Bu tedbir kapsamında, IPARD programının uygulama süresince her bir faydalanıcı için toplam uygun yatırım miktarı en az 15.000 avro, en fazla 1.000.000 avro ile sınırlandırılmıştır.

Çizelge 4.6. IPARD Programı 101 Tedbiri Kapasite ve Uygun Harcama Sınırları

YATIRIM KONUSU	KAPASİTE / ÖZEL ŞARTLAR			UYGUN HARCAMA TUTARI (Avro)		
	Konusu	Alt Sınır	Üst Sınır	Birim	En Az	En Fazla
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	Süt İneği	10	120	Adet	15.000	1.000.000
	Koyun / Keçi	50	500	Adet		
Et Üreten Tarımsal İşletmeler	Sığır	30	250	Adet	20.000	1.000.000
	Koyun / Keçi	100	500	Adet		
	Broyler (Et Tavuğu)	5000	50000	Adet/Dön.		
Hindi	1000	8000	Adet/Dön.			

Kaynak : TKDK Çağrı Rehberleri.

Kamu katkısı (hibe oranı) % 50 olarak belirlenmiş olup, başvuru sahibinin genç çiftçi olması durumunda hibe oranı % 55, yatırım yerinin dağlık alanda olması halinde hibe oranı % 60, başvuru sahibinin genç çiftçi ve yatırım yerinin dağlık alanda olması halinde ise destek oranı % 65 olarak uygulanmaktadır.

IPARD I programı kapsamında yapılan toplam hibe ödemesinin % 40,19'u süt üreten tarımsal işletme yatırımlarına, % 16,38'i kanatlı eti üreten işletmelere, % 9,22'si ise kırmızı et üreten işletmelere olmak üzere % 65,79'u tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlara yapılmıştır.

Program döneminde süt üreten tarımsal işletmeler (süt sığırcılığı) kapsamında 1.107, kırmızı et üreten tarımsal işletmeler (besicilik) kapsamında 382, kanatlı eti üreten işletmeler kapsamında 731 olmak üzere toplam yatırım tutarı 4,14 milyar Türk Lirası olan 2.220 adet projeye 2,07 milyar Türk Lirası hibe ödemesi gerçekleştirilmiştir (TKDK, 2017).

Çizelge 4.7. IPARD I Programı Tarımsal İşletmelere Yönelik Yatırımlar

Alt Tedbir	Sektör	Ödeme Yapılan Proje Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
101-1	Süt Üretimi	1.107	2.485.463.489	1.346.293.223	1.265.035.180
101-2	Kırmızı Et	382	608.434.430	310.690.640	290.300.216
	Kanatlı Eti	731	981.738.440	543.520.230	515.670.680
TOPLAM		2.220	4.075.636.359	2.200.504.093	2.071.006.076

Kaynak : (TKDK, 2017)

4.1.3.2. Üretici Gruplarının Kurulmasına Destek

Tedbir kapsamında, pazar taleplerine uygun şekilde üretim koşullarının geliştirilerek, ürünlerin nitelik ve nicelik yönünden topluluk standartlarına yükseltilmesi ve ekonomik sürdürülebilirlik, etkinlik ve gelir açısından işletmelerin desteklenmesi hedef olarak belirlenerek, tarımsal pazarlarda üretici gruplarının rollerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi amaçlanmıştır (TKB, 2012).

Meyve, sebze, çiçek, tıbbi bitkilerle ilgili olmak üzere bitkisel üretim, süt, kırmızı et ve kanatlı eti, yumurta, bal ve balık sektörleri ile ilgili olmak üzere hayvancılık alanlarında faaliyet göstermek kaydıyla en az 16 üyesi (meyve sebze sektöründe en az 50 üye) bulunan ve en az köy seviyesinde kurulmuş olan üretici örgütlerinin destekleneceği tedbir kapsamında, üretici örgütünün kuruluş ve yönetim masraflarını karşılamaya yönelik olarak sağlanacak destek oranı % 100 olarak belirlenmiştir.

IPARD Programının I. uygulama döneminde bu tedbir kapsamında herhangi bir proje yada yatırımın desteklenmesi mümkün olmamıştır.

4.1.3.3. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar

Bu tedbir kapsamında, süt ve süt ürünleri, et ve et ürünleri, balıkçılık ve meyve sebze işleme sektörleri öncelikli sektörler olarak belirlenmiştir. Gıda işleme sanayisinin desteklenmesi suretiyle, sektörün topluluk standartlarına ulaştırılması, performans ve rekabet koşullarının güçlendirilmesi, kırsal alanlarda bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve geri kalmış bölgelerdeki nüfus azalmasının önlenmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır (TKB, 2012).

Süt işleme, süt toplama, kırmızı ve beyaz et üzerine işleme, parçalama ve kesimhane yatırımları ile meyve, sebze ve su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımların desteklendiği tedbir kapsamında, desteklenecek işletmelerin sahip olması gereken kapasite koşulları ile en az ve en fazla uygun harcama tutarları çizelge 4.8.'de gösterilmiştir.

Çizelge 4.8. IPARD Programı 103 Tedbiri Kapasite ve Uygun Harcama Sınırları

YATIRIM KONUSU	KAPASİTE/ÖZEL ŞARTLAR			UYGUN HARCAMA TUTARI (Avro)		
	Konusu	Alt Sınır	Üst Sınır	Birim	En Az	En Fazla
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Süt İşleme	10	70	Ton/Gün	50.000	3.000.000
	Süt Toplama	0	70	Ton/Gün	25.000	1.000.000
Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Et İşleme ve Parçalama	0,50	5,00	Ton/Gün		
	Kesimhane – Sığır	36	500	Adet/Gün		
	Kesimhane - Koyun/Keçi	290	4.000	Adet/Gün	30.000	3.000.000
	Kesimhane – Sığır + Koyun/Keçi	30-50	250-2.000	Adet/Gün		
	Kesimhane - Tavuk	1.000	5.000	Adet/Saat		
	Kesimhane - Hindi	100	1.000	Adet/Saat		
Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	Soğuk Hava Deposu		10.000	m3	50.000	1.250.000
Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Paketlenmesi	Su Ürünleri/Balık Yağı/Yumuşakça/Çift Kabuklu/Kabuklu	100	2.000	Ton/Yıl	50.000	1.500.000

Kaynak : TKDK Çağrı Rehberleri.

IPARD programının uygulama süresince her bir faydalanıcı için toplam uygun yatırım miktarı en fazla 3.000.000 avro ile sınırlandırılmış olup, hibe oranı % 50 olarak belirlenmiştir.

Türkiye genelinde, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımlar kapsamında çoğunluğu meyve ve sebzelerin işlenmesi ve pazarlanması (141 adet) alt tedbirinden olmak üzere, toplam yatırım tutarı 1 milyar 272 milyon TL tutarında 444 yatırım sözleşmesi imzalanmış, bu yatırımlara yaklaşık 515 milyon TL hibe ödemesi yapılmıştır (TKDK, 2017).

Çizelge 4.9. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesine Yönelik Yatırımlar

Alt Tedbir	Sektör	Ödeme Yapılan Proje Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
103-1	Süt Ve Süt Ürünleri İşleme	120	370.703.878	154.841.852	157.119.794
	Süt Toplama Merkezi	51	23.446.755	10.565.667	9.914.890
103-2	Kırmızı Et	92	355.453.158	143.399.225	139.034.396
	Kanatlı Eti	21	65.701.845	27.242.320	23.824.097
103-3	Meyve ve Sebze İşleme	141	398.512.074	172.305.737	163.101.925
103-4	Su Ürünleri İşleme	19	58.275.680	24.656.274	22.501.413
TOPLAM		444	1.272.093.390	533.011.075	515.496.515

Kaynak : (TKDK, 2017)

Program uygulama döneminde yapılan toplam hibe ödemesinin, % 5,30'u süt, % 5,18'i et, % 5,18'u meyve sebze, % 0,71'i ise su ürünleri işleme sektörü yatırımlarına olmak üzere % 16,38'i tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımlara yapılmıştır.

4.1.3.4. Çevre ve Kırsal Peyzaja Yönelik Faaliyetlerin Uygulanmasına Hazırlık

Çevre ve kırsal peyzajın geliştirilmesi ile ilgili faaliyetlerin pilot düzeyde uygulanması ve programın ikinci aşamasında başlanması planlanmış, ancak programın uygulama döneminde herhangi bir projenin desteklenmesi mümkün olmamıştır.

Erozyon kontrolü alt tedbirini ile ekilebilir arazinin kalıcı meraya dönüştürülmesi, zarar görmüş meralarda otlatma süresinin azaltılması ve toprak yüzeyinin idaresi ve ekilebilir alanlarda geliştirilmiş rotasyon konularında bireysel çiftçiler, tarım kooperatifleri, tarımsal işletmeler ve sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi amaçlanmıştır (TKB, 2012).

Su kaynaklarının korunması alt tedbirini ile su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması, biyolojik çeşitliliğin korunması ile nitrat ve fosfor kirliliğinin azaltılması amaçlanmıştır (TKB, 2012).

Biyolojik çeşitlilik alt tedbirini kapsamında, biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması amaçlanmıştır (TKB, 2012).

4.1.3.5. Yerel Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması Ve Uygulanması

Bu tedbir çerçevesinde aşağıda sıralanan dört alt tedbir belirlenmiş olup, hazırlanacak projeler kapsamında yapılacak uygun harcamaların tamamı hibe desteği kapsamında değerlendirilmiştir (TKB, 2012):

- Yetenek kazandırma, harekete geçirme ve yerel kalkınma stratejilerinin hazırlanmasına destek
- Yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması
- Yerel Eylem Gruplarının faaliyet giderleri
- İşbirliği projelerinin uygulanması

IPARD Programı I. uygulama dönemi boyunca bu tedbir kapsamında herhangi bir projenin desteklenmesi mümkün olmamıştır.

4.1.3.6. Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi

Diğer tedbirlere oranla kırsal alanlarda yaşayan küçük çiftçilere daha fazla hitap ettiği düşünülen tedbir kapsamında, kırsalda yeni ekonomik faaliyetler oluşturulması, gelir ve iş imkânlarının dar olmasından kaynaklı göçe bağlı nüfus azalmasının önlenmesi, iş ve istihdam olanaklarının ve yaşam kalitesinin artırılması amaçlarına yönelik olarak dört alt tedbir belirlenmiştir (TKB, 2012):

- Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine destek verilmesi
- Yerel ürünler ve mikro işletmelerin ekonomik gelişimine destek verilmesi
- Kırsal turizmin gelişimine destek verilmesi
- Kültür balıkçılığının gelişimine destek verilmesi

Ekonomik çeşitlendirme kapsamında, ilk aşamada arıcılık, süs bitkileri ile tıbbi ve aromatik bitkiler olmak üzere üç üretim biçimi belirlenmiş, mikro ve küçük ölçekli tarımsal işletmelerin bu desteklerden faydalanması amaçlanmıştır.

Bu alt tedbir ile en az 50 en fazla 500 adet kovana sahip arıcılık, kapalı alan büyüklüğü 10 dekarı aşmayan seralar, açık alan büyüklüğü 20 dekarı aşmayan tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği kapsamında geliştirilen projeler desteklenmiştir.

Yerel ürünler ve mikro işletmelerin ekonomik gelişimine destek verilmesi alt tedbiri kapsamında, Türk Patent Enstitüsü tarafından verilen Coğrafi İşaret Sertifikalı ürünler öncelikli olmak üzere, geleneksel ve yöreye özgü ürünler ve el sanatlarını içeren yerel mikro ölçekli işletmelerce geliştirilen projelere destek sağlanması amaçlanmıştır.

Kırsal turizm alt tedbiri kapsamında, mikro girişimciler veya çiftçiler tarafından yapılacak olan en fazla 25 odaya sahip olmak üzere konaklama, yeme içme, çiftlik turizmi tesisleri ve turistik amaçlı rekreasyonel faaliyetleri (sportif aktiviteler, doğa gezisi, tarihi geziler gibi) içerisinde barındıran tesislerin kurulmasının desteklenmesi amaçlanmıştır.

Kültür balıkçılığının gelişimine destek verilmesi alt tedbiri ile mikro ve küçük ölçekli çiftliklerin genişletilmesi, topluluk standartlarına ulaştırılması ve iyi balıkçılık uygulamaları kapsamında yıllık üretim kapasitesi en fazla 200 tona sahip olacak şekilde alabalık, sazan, çeşitli yayın balığı türleri, kerevit, kurbağa, su yosunu, sudak, tatlısu levreği, turna, tilapia, mersin balığı, yılan balığı yetiştiriciliği üzerine geliştirilen projelerin desteklenmesi amaçlanmıştır.

IPARD süresince her bir faydalanıcı bu tedbir kapsamında en fazla toplam uygun harcama tutarı 400.000 avroya karşılık gelen hibe desteğinden faydalanabilecektir.

Toplam uygun harcama tutarı 5.000 avronun altındaki yatırımların desteklenmediği tedbir kapsamında uygulanacak destek oranı % 50 olarak belirlenmiştir.

Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi kapsamında, program süresince toplam 8.002 adet sözleşme imzalanmıştır. Bu tedbir kapsamında en fazla sözleşme, arıcılık ve seracılığa yönelik yatırımları içeren çiftlik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi alt tedbirinden imzalanmış, aynı zamanda tedbir kapsamındaki bütçenin yaklaşık yarısı da bu alt tedbir projelerine kullanılmıştır (TKDK,2017).

Çizelge 4.10. Kırsal Ekonomik Faaliyetlere Yönelik Yatırımlar

Alt Tedbir	Sektör	Ödeme Yapılan Proje Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
302-1	Arıcılık ve Bitkisel Üretim	7.292	600.428.382	279.558.935	276.672.946
302-2	Yerel Gıda Ürünleri ve El Sanatları	329	303.649.765	127.448.583	121.767.243
302-3	Kırsal Turizm	360	393.462.796	165.057.423	154.021.105
302-4	Kültür Balıkçılığı	21	16.165.481	6.682.517	6.022.329
TOPLAM		8.002	1.313.706.424	578.747.458	558.483.623

Kaynak : (TKDK, 2017)

Toplam ödenen hibenin, % 8,79'u arıcılık ve bitkisel üretim, % 3,87'si yerel gıda ürünleri ve el sanatları, % 4,89'u kırsal turizm, % 0,19'u ise kültür balıkçılığı kapsamında desteklenen projelere olmak üzere % 17,74'ü kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbiri kapsamındaki projelere yapılmıştır.

4.1.3.7. Teknik Destek

Teknik destek tedbiri kapsamında, IPARD programının uygulanabilmesi için gerekli görülen hazırlık, izleme, değerlendirme, bilgilendirme ve kontrol faaliyetleri desteklenmektedir. Bu aktivitelerle, toplantılar, bilgilendirme ve tanıtım kampanyaları düzenlenmesi, çeviri hizmetleri, ziyaret ve seminerler gerçekleştirilmesi, bir sonraki evrede tahmin edilen başvuruların etkinliğini sağlamaya yönelik tedbirlerin güncellenmesi için hazırlıklar yapılması, programın değerlendirilmesi için geçici bilanço hazırlanması ve gelecekte uygulanması planlanan ulusal kırsal kalkınma ağının geliştirilmesine destek sağlanması amaçlanmıştır. Teknik destek tedbirinin faydalanıcısı IPARD programı yönetim otoritesidir (TKB, 2012).

Tedbir kapsamında 27 adet sözleşme imzalanmış, bu projelere 2,71 milyon Türk Lirası hibe ödemesi yapılmıştır (TKDK,2017).

Çizelge 4.11. Teknik Destek Tedbiri Kapsamında İmzalanan Sözleşmeler

Alt Tedbir	Sektör	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
501	Teknik Destek	27	2.893.804	2.893.804	2.714.579
TOPLAM		27	2.893.804	2.893.804	2.714.579

Kaynak : (TKDK, 2017)

4.1.4. IPARD II Programı

IPARD I uygulama döneminin tamamlanması ile birlikte 2014 – 2020 yıllarını kapsayan IPARD II Programı uygulamaya konularak, 18 Aralık 2015 tarihi itibarıyla ilk çağrı ilanına çıkmıştır.

IPARD II ile birlikte, daha önce desteklenmeyen bazı sektörlerde program kapsamına dahil edilmiştir. İlk dönem program destekleri arasında yer almayan manda yetiştiriciliği, yumurta tavukçuluğu, kaz ve hindi yetiştiriciliği, mantar ve misel yetiştiriciliği, güneş, rüzgar, biyokütle ve jeotermal enerjiyi kapsayan yenilenebilir enerji üretimi, makine parkları gibi sektörler destek kapsamına alınırken, genellikle tarım, hayvancılık, turizm ve imalat sektörlerine yönelik desteklerle adından söz ettiren program yenilenebilir enerji projelerinin desteklenmesi ile enerji sektöründe de adımları duymaya başlamıştır (TKDK, 2017).

IPARD I programında desteklenen sektörler dışında, yerel eylem grupları ile çevre dostu tedbirlerde destek kapsamına alınmış olup, kırsal altyapı yatırımları tedbiri ile ilk kez kamu tüzel kişilerinin de desteklenmesi mümkün olmuştur (TKDK,2017).

Hibe oranlarında da yatırımcıların lehine bir takım düzenlemeler yapılarak, tarımsal işletmelerin fiziki yatırımlarına yönelik yatırımlarda % 50 – 65 arasında olan hibe oranları % 60 - % 70 aralığına, çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme (bitkisel üretim, arıcılık, kırsal turizm, kültür balıkçılığı, makine parkları ve yenilenebilir enerji) sektöründe ise % 50 olan hibe oranı % 65'e yükseltilmiştir.

AB tarafından hazırlanan gösterge strateji belgesinde (EC,2014) 2014 – 2020 yılları arasında tarım ve kırsal kalkınma alanında 912 milyon avro bütçe tahsisatı yapıldığı görülmekte iken çok yıllık finansman anlaşmasında yedi yıllık toplam bütçe 801 milyon avro olarak belirlenmiştir.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından hazırlanan öngörülere göre IPARD I ve II programı kapsamında 2023 yılına kadar 20.000 projenin desteklenmesi hedeflenmektedir. Desteklenmesi öngörülen projelerin toplam yatırım tutarı büyüklüğünün 15 milyar TL., yatırımcılara ödenecek hibe miktarının ise 8 milyar TL.'yi bulması beklenmektedir. Yatırımcıların faydalanacağı vergi muafiyet katkısının ise 2,5 milyar TL. civarında gerçekleşmesi öngörülmektedir.

IPARD I ve II Programı kapsamında, 2023 yılında ulaşılması hedeflenen istihdam sayısı 100 bin kişi olarak belirlenmiştir (TKDK, 18.04.2019, www.tarimorman.gov.tr).

4.2. Kahramanmaraş İli IPARD I Programı Uygulamaları

IPARD programının I. uygulama döneminde akredite olan iller arasında yer alan Kahramanmaraş, aynı zamanda ilk çağrı dönemiyle birlikte proje çağrısına çıkılan iller arasında yer almıştır.

4.2.1. Başvuru Bilgileri

İlk çağrı dönemi hariç olmak üzere her çağrı döneminde proje başvurusu alınan Kahramanmaraş'ta 15 çağrı boyunca toplam 337 adet proje başvurusu alındığı görülmektedir.

Çizelge 4.12. IPARD Çağrı İlanlarına Göre Kahramanmaraş İli Desteklenen Sektörler

Alt Tedbir Adı ve Bütçe Kalemleri	ÇAĞRI DÖNEMİ														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	Kırmızı et	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
	Kanatlı eti									X	X	X	X		
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Süt işleme tesisleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
	Süt toplayan üretici örgütleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Kırmızı et kesimhaneleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
	Kırmızı et işleme tesisleri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
	Kanatlı eti kesimhaneleri									X	X	X	X	X	
	Kanatlı eti işleme tesisleri									X	X	X	X	X	
Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması							X	X	X	X	X	X	X		
Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Yerel Ürünlerin ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Kırsal Turizm	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Kültür Bahçılığının Geliştirilmesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		

Kaynak : TKDK Çağrı İlanları.

Çizelge 4.12.'de görüldüğü üzere, Kahramanmaraş İlinde, ilk altı çağrı döneminde meyve ve sebze işleme, ilk yedi çağrı döneminde ise kanatlı eti işleme ve kesimhane sektörlerinden proje başvurusu kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

Dokuzuncu çağrı ile birlikte, çağrı ilanında belirtilen tüm sektörler için tüm IPARD illerinde proje başvurusu kabul edildiğinden, Kahramanmaraş ilinde de ilanda belirtilen sektörlerin desteklenmesi mümkün olmuştur.

4.2.2. Sözleşme Bilgileri

Kahramanmaraş İlinde, IPARD I Programının uygulama süresince toplam 337 proje başvurusu alınmıştır. Türkiye verilerine paralel olarak Kahramanmaraş'ta da özellikle dokuzuncu çağrı ilanı ile birlikte proje sayıları, yatırım ve destek tutarlarında belirgin bir artışın göze çarptığı görülmektedir.

IPARD I Program döneminde, Kahramanmaraş'ta toplam yatırım tutarı yaklaşık 230 milyon, toplam destek tutarı 111 milyon TL.'yi bulan 222 adet yatırım sözleşmesi imzalanmıştır.

Çizelge 4.13. Kahramanmaraş İli Çağrı Bazlı IPARD Sözleşme Bilgileri

Çağrı Dönemi	İlan Tarihi	Başvuru Sayısı	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı
2	04.07.2011	11	2	1.742.369	614.465
3	17.10.2011	11	7	14.240.026	6.095.169
4	19.12.2011	5	1	1.077.273	624.565
5	01.03.2012	5	3	2.445.534	1.169.951
6	15.05.2012	7	2	3.857.782	1.778.189
7	24.08.2012	5	3	6.057.626	2.808.150
8	23.11.2012	4	3	3.211.522	1.213.387
9	23.01.2013	52	27	17.823.006	5.122.407
10	19.04.2013	19	12	2.217.658	1.205.093
11	26.08.2013	73	58	31.392.880	16.046.056
12	15.01.2014	44	40	63.670.017	31.795.880
13	10.11.2014	68	40	30.333.246	13.912.746
14	17.04.2015	21	17	40.318.529	22.059.740
15	08.10.2015	12	7	12.301.341	6.889.582
TOPLAM		337	222	230.688.810	111.335.381

Kaynak : TKDK Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü IPARD I Verileri, 2018.

IPARD I Programı kapsamında Kahramanmaraş İlinde sözleşme imzalayan 222 yatırımcıdan 7'si, yatırım aşamasında sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmediğinden ve yatırımdan vazgeçtiklerinden dolayı hibe ödemesinden faydalanamamışlardır.

Çizelge 4.14. Kahramanmaraş İli Çağrı Bazlı IPARD Güncel Sözleşme Bilgileri

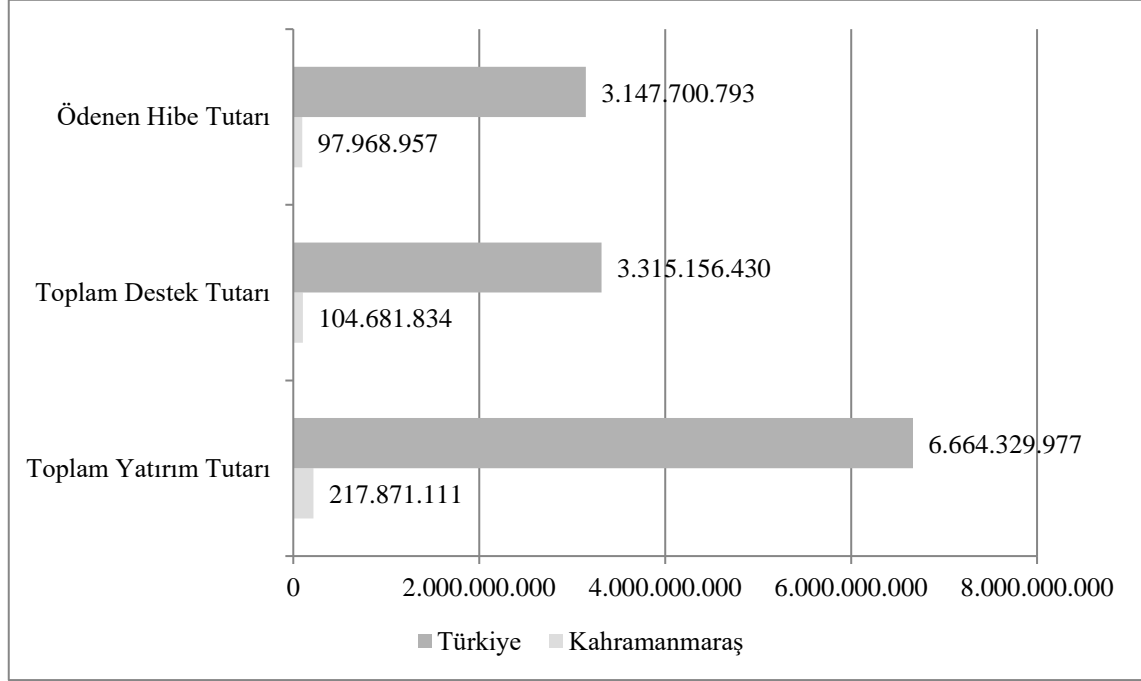
Çağrı Dönemi	Sözleşme Sayısı	Sözleşme Fesih Sayısı	Güncel Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
2	2	0	2	1.742.369	614.465	605.749
3	7	0	7	14.240.026	6.095.169	5.817.664
4	1	1	0	0	0	0
5	3	1	2	2.393.682	1.157.841	1.144.431
6	2	0	2	3.857.782	1.778.189	1.614.101
7	3	0	3	6.057.626	2.808.150	2.770.921
8	3	0	3	3.211.522	1.213.387	1.194.861
9	27	0	27	17.823.006	5.122.407	5.056.577
10	12	0	12	2.217.658	1.205.093	1.204.091
11	58	0	58	31.392.880	16.046.056	15.563.262
12	40	3	37	56.885.049	28.404.521	25.974.587
13	40	0	40	30.333.246	13.912.746	12.853.850
14	17	0	17	40.318.529	22.059.740	19.998.918
15	7	2	5	7.397.735	4.264.070	4.169.944
222	7	7	215	217.871.111	104.681.834	97.968.957

Kaynak : TKDK Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü IPARD I Verileri, 2018.

Toplam 222 sözleşme içerisinde fesih edilen sözleşme oranının yaklaşık % 3 düzeyinde olması, yatırımcıların desteklerden faydalanma konusunda sözleşme hükümlerine bağlılıklarını göstermeleri bakımından önemlidir.

Türkiye genelinde IPARD programının uygulandığı 42 il ile karşılaştırıldığında, Kahramanmaraş, toplam ve ortalama yatırım tutarı bakımından 42 il arasında 9., toplam destek ve ödenen hibe tutarları bakımından ise 10. Sırada yer aldığı görülmektedir.

Kahramanmaraş İlinde desteklenen projelerin toplam yatırım, destek ve hibe tutarları, Türkiye genelinde desteklenen projelerin toplam yatırım tutarının % 3,22'si, toplam destek tutarı ve hibe ödemesinin ise % 3,11'ine karşılık gelmektedir. IPARD desteklerinden 42 ilin faydalandığı göz önüne alındığında, Kahramanmaraş'ın toplam yatırım, destek ve hibe ödemesi bakımından ortalamanın üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.2. IPARD I Dönemi Yatırım, Destek ve Hibe Tutarlarının Karşılaştırması

4.2.3. Yatırım Yapılan Yerlerin Genel Yapısı

IPARD programına göre 20 binin altında nüfusa sahip yerleşim yerleri kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Yatırım yapılan yerleşim yerlerinin 202 (%94,0)'si kırsal, 13 (% 6,0)'ü kırsal alan dışında bulunmaktadır.

Programın uygulamaya başlandığı dönemde 101 ve 302 tedbirlerinde desteklenecek projelerin kırsal alan listesinde yer alan yerlerde yapılması zorunluluğu var iken, 103 tedbirinde kırsal alan kısıtlaması yapılmamıştır. Sekizinci çağrı döneminden itibaren 101 tedbirinde de yatırımın kırsal alanda yapılması zorunluluğu kaldırılmıştır.

Çizelge 4.15. Tedbirlere Göre Yatırım Yerinin Türü

Tebdir Adı	Yatırım Yerinin Türü		Toplam
	Kırsal Alan	Kentsel Alan	
Tarımsal İşletmelere Yatırım	58	3	61
	95,1%	4,9%	100,0%
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	5	10	15
	33,3%	66,7%	100,0%
Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	139	0	139
	100,0%	0,0%	100,0%
Toplam	202	13	215
	94,0%	6,0%	100,0%

Yatırım yerlerinin nüfus bilgileri incelendiğinde, yatırım yerlerinden 55 (%25,6)'inin nüfusunun 500'ün altında, 37 (%17,2)'sinin 500 ile 1000, 99 (%46)'unun 1000 ile 5000, 24 (%11,2)'ünün ise 5.000 ile 20.000 arasında olduğu görülmektedir. Çizelge 4.16'dan da anlaşılacağı üzere nüfus kriteri açısından yatırım yapılan tüm yerleşim yerlerinin kırsal alan tanımına uygun olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.16. Yatırım Yapılan Yerleşim Yerlerinin Nüfusları

Yerleşim Yeri Nüfusu	Frekans	Oran
500 Altı	55	25,6
500 - 1000 Arası	37	17,2
1000 - 5000 Arası	99	46,0
5000 - 20000 Arası	24	11,2
Toplam	215	100,0

Yatırım yapılan yerleşim yerlerinin Kahramanmaraş İl merkezine uzaklığına bakıldığında, 23 (% 10,7)'ünün 20 km'den daha az, 55 (%25,6)'inin 20 ile 50 km, 53 (% 24,7)'ünün 50 ile 100 km, 48 (%22,3)'inin 100 ile 150 km arasında, 36 (%16,7)'sinin ise 150 km'den daha uzak mesafede olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.17. Yatırım Yapılan Yerleşim Yerlerinin İl Merkezine Uzaklığı

İl Merkezine Uzaklık	Frekans	Oran
20 Km Altı	23	10,7
20 - 50 Km Arası	55	25,6
50 - 100 Km Arası	53	24,7
100 - 150 Km Arası	48	22,3
150 Km Üzeri	36	16,7
Toplam	215	100,0

Yatırım yapılan yerleşim yerlerinin bağlı bulunan İlçe merkezine uzaklığına bakıldığında ise, 144 (% 67)'ünün 20 km'den daha az, 49 (%22,8)'unun 20 ile 50 km, 22 (% 10,2)'sinin ise 50 ile 100 km arasında mesafede olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.18. Yatırım Yapılan Yerleşim Yerlerinin İlçe Merkezine Uzaklığı

İlçe Merkezine Uzaklık	Frekans	Oran
20 Km Altı	144	67,0
20 - 50 Km Arası	49	22,8
50 - 100 Km Arası	22	10,2
Toplam	215	100,0

Yatırımların uygulama yerlerinin mülkiyetlik durumuna bakıldığında, yatırım yerlerinin yaklaşık dörtte üçünün mülkiyetinin başvuru sahibine ait olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.19. Yatırım Uygulama Yeri Mülkiyet Bilgileri

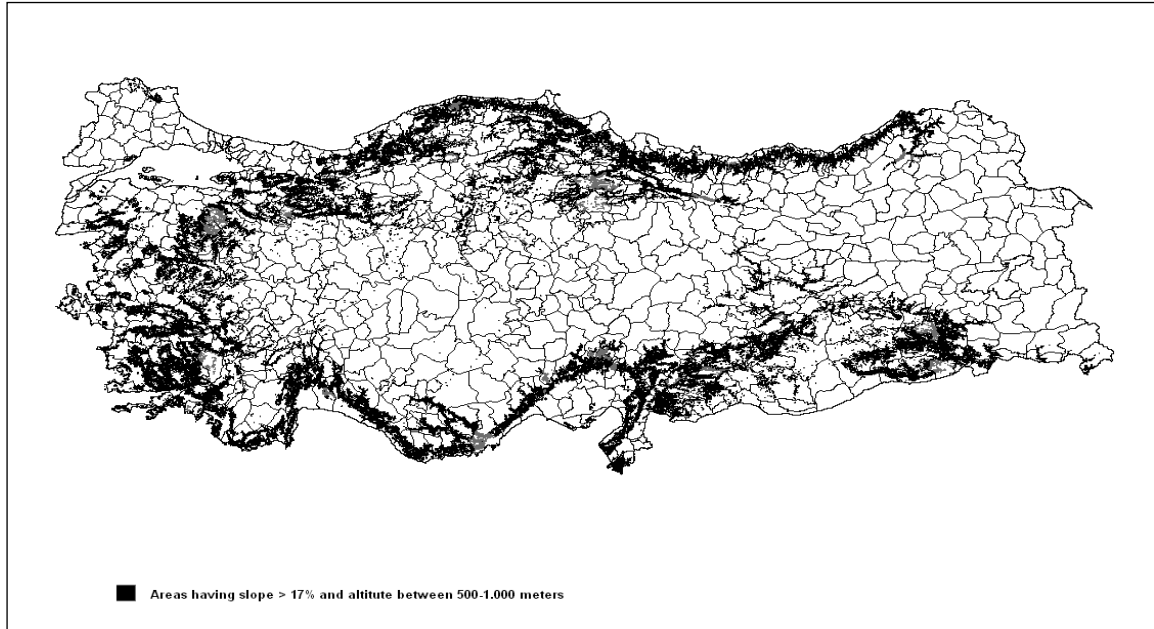
Yatırım Yeri Mülkiyeti	Frekans	Oran
Başvuru Sahibine Ait	164	76,3
Diğer (Kira, Tahsis)	51	23,7
Toplam	215	100,0

Yatırımların yapıldığı yerleşim yerlerinin 175 (% 81,4)'i dağlık alanda, 40 (% 18,6)'ı ise dağlık alan dışında olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.20. Yatırım Uygulama Yeri Dağlık Alan Bilgileri

Yatırım Yeri	Frekans	Oran
Dağlık Alanda	175	81,4
Dağlık Alan Dışında	40	18,6
Toplam	215	100,0

Dağlık alan haritasında da görüldüğü üzere, Kahramanmaraş İlinin dağlık bir yapıya sahip olmasının bu durumda etkili olduğu görülmektedir. Zor koşullara sahip dağlık alanlarda uygulanan projelerin desteklenmesi program önceliklerine uygunluk açısından önemlidir.

Şekil 4.3. Türkiye Dağlık Alanlar Haritası (Kaynak: IPARD Programı (TKB, 2012))

4.2.4. Yatırımcıların Genel Yapısı

Yatırımcıların cinsiyet durumuna bakıldığında 196 (% 91,2)'sının erkek, 19 (%8,8)'unun ise kadın olduğu göze çarpmaktadır.

Program önceliklerine uygun olarak kadınlar tarafından sunulan projelerin desteklenmesi noktasında öncelikler sağlanmasına rağmen kadın yatırımcı sayısının azlığı dikkat çekmektedir.

Bu durumun, program bütçesinin yeterli olması nedeniyle, proje seçim kriterleri kapsamında yapılan puanlamaya ihtiyaç duyulmamasından ve kırsal alanlarda sosyal yapıdan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çizelge 4.21. Yatırımcı Cinsiyet Bilgileri

Cinsiyet	Frekans	Oran
Kadın	19	8,8
Erkek	196	91,2
Toplam	215	100,0

Yatırımcıların hukuki statülerine bakıldığında 145 (% 67,4)'inin gerçek kişi, 70 (%32,6)'inin ise tüzel kişi olarak başvuruda buldukları görülmektedir. Çizelge 4.22'de de görüldüğü üzere yatırımcıların yaklaşık üçte ikisi gerçek kişilerden, üçte biri ise tüzel kişiliklerden oluşmaktadır.

Çizelge 4.22. Yatırımcı Hukuki Statü Bilgileri

Hukuki Statüsü	Frekans	Oran
Gerçek Kişi	145	67,4
Tüzel Kişi	70	32,6
Toplam	215	100,0

Yatırımcıların (tüzel kişilikte yetkili kişiler) sözleşme imzalandığı tarihteki yaşları dikkate alındığında, 21 (% 9,8)'inin 18 – 29 yaş, 72 (% 33,5)'sinin 30 – 39 yaş, 61 (% 28,4)'inin 40 – 49 yaş, 61 (% 28,4)'inin ise 50 – 65 yaş arasında olduğu görülmektedir. Çizelge 4.23'den de anlaşılacağı üzere her yaş grubundan kişinin proje başvurusunda bulunduğu görülmektedir.

Çizelge 4.23. Sözleşme Tarihi İtibariyle Yatırımcı Yaş Bilgileri

Yaş	Frekans	Oran
18 - 29 Yaş Arası	21	9,8
30 - 39 Yaş Arası	72	33,5
40 - 49 Yaş Arası	61	28,4
50 - 65 Yaş Arası	61	28,4
Toplam	215	100,0

Program kapsamında kolaylıklar sağlanan 40 yaş altı genç çiftçilerin toplam yatırımcı sayısının % 43,3'ünü oluşturduğu görülmektedir. 101 tedbiri tarımsal işletmelere yatırım kapsamında hazırlanan projelere hibe destek oranına ek olarak % 5 oranında fazla hibe verilmesi, başvuru yapan yatırımcılardan % 67,2'sinin genç çiftçi olmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 4.24. Tedbirlere Göre Genç Çiftçi Yatırımcı Bilgileri

Tedbir	40 Yaş Altı Genç Çiftçi	40 Yaş Üstü	Toplam
Tarımsal İşletmelere Yatırım	41	20	61
	67,2%	32,8%	100,0%
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	9	6	15
	60,0%	40,0%	100,0%
Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	43	96	139
	30,9%	69,1%	100,0%
Toplam	93	122	215
	43,3%	56,7%	100,0%

Yatırımcılar ikamet ettikleri yerleşim yerlerine göre incelendiğinde, 117 (% 54,4)'sinin yatırımın yapıldığı kırsal alanda, 24 (% 11,2)'ünün ise yatırımın yapıldığı kırsal alandan farklı bir kırsal alanda ikamet ettiği görülmektedir.

Kırsal alan dışında kent olarak nitelendirilen yerleşim yerlerinde ikamet edenlerin sayısı 67 (% 31,2), farklı ilde ikamet edenlerin sayısı ise 7 (% 3,3) düzeyindedir. Yatırımcıların yaklaşık üçte ikisinin kırsal yerleşim yerlerinde ikamet ediyor olması program amaçlarına hizmet etmesi bakımından önemlidir.

Çizelge 4.25. İkamet Edilen Yere Göre Yatırımcı Bilgileri

İkamet Yeri	Frekans	Oran
Yatırım Yapıldığı Kırsal Alanda İkamet	117	54,4
Yatırımın Yapıldığı Kırsal Alandan Farklı Kırsalda İkamet	24	11,2
Yatırımın Yapıldığı İlde Kentsel Alanda İkamet	67	31,2
Farklı Bir İlde İkamet	7	3,3
Toplam	215	100,0

4.2.5. Yatırımların Ekonomik Görünümü

4.2.5.1. Tedbirlere Göre Yatırımların Frekans Dağılımı

Tedbir bazında imzalanan sözleşme sayıları incelendiğinde, 61 (% 28,4)'inin tarımsal işletmelere yatırımlar, 15 (% 7)'inin Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması, 139 (% 64,7) 'unun ise Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi tedbiri kapsamında imzalandığı görülmektedir.

Çizelge 4.26. Tedbirlere Göre Sözleşme İmzalanan Proje Sayıları

Tedbir	Frekans	Oran
Tarımsal İşletmelere Yatırım	61	28,4
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	15	7,0
Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	139	64,7
Toplam	215	100,0

Yatırımların, arıcılık, bakliyat paketleme, balıkçılık, kanatlı eti üretimi (broiler), büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, el sanatları, kesimhane, süt işleme tesisleri, dondurma, tarhana ve zeytinyağı üretimi, soğu hava deposu, konaklama ve yeme içme tesisleri vb. çeşitli alanları kapsayan tarım, hayvancılık, turizm ve imalat sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Çizelge 4.27. Sektörlere Göre Sözleşme İmzalanan Proje Sayıları

Sektör	Frekans	Oran
Arıcılık	7	3,3
Bakliyat Paketleme	1	0,5
Balıkçılık	3	1,4
Broyler (Kanatlı Eti Üretim)	6	2,8
Büyükbaş Hayvancılık	48	22,3
Küçükbaş Hayvancılık	7	3,3
Çırçır	1	0,5
El Sanatları (Dokuma)	1	0,5
Kırmızı Et Kesimhane	1	0,5
Soğuk Hava Deposu	4	1,9
Dondurma Üretimi	6	2,8
Süt Ürünleri	5	2,3
Tarhana	2	0,9
Zeytinyağı Üretim	4	1,9
Konaklama	25	11,6
Konaklama – Yeme içme	4	1,9
Yeme İçme Tesisi	1	0,5
Tıbbi Aromatik Bitki Yetiştiriciliği	89	41,4
Toplam	215	100,0

Çizelge 4.27. verileri, tedbir ve alt tedbirler kapsamında sağlanan desteklerin, programın amaç ve önceliklerine uygun olacak şekilde çok çeşitli sektörlerle yatırım yapma olanağı sağladığını, ayrıca kırsal alanlarda yeni iş imkânları yaratılması ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi amacına ulaşıldığını gösteren destekleyici veriler sunulması bakımından önemlidir.

4.2.5.2. Yatırım Destek Oranlarının Frekans Dağılımı

IPARD programı I. Uygulama döneminde tedbir ve alt tedbir bazında farklı destek oranları uygulanmıştır. 103 ve 302 tedbirlerinde hibe oranının % 50 olmasının da etkisiyle 161 (% 74,9) proje % 50 destek oranından faydalanmıştır. 101 tedbirinden 54 (% 26,1) yatırım ise % 50 - % 65 oranlarında hibe desteğinden faydalanmışlardır.

Çizelge 4.28. Yatırım Destek Oranları Bilgileri

Destek Oranı	Frekans	Oran
50%	161	74,9
55%	6	2,8
60%	14	6,5
65%	34	15,8
Toplam	215	100,0

4.2.5.3. Yatırım ve Hibe Tutarlarının Frekans Dağılımı

Program kapsamında, tedbir ve alt tedbire göre değişiklik göstermek suretiyle yatırım uygun harcama tutarı 5.000 avrodan 3.000.000 avroya kadar olan projeler desteklenmiştir. Kahramanmaraş İlinde desteklenen projelerin uygun harcama tutarları 17.500 TL. ile 8 milyon TL. arasında ödenen hibe tutarları ise 8.750 TL. ile 4 milyon TL. arasında değişiklik göstermektedir.

Toplam yatırım tutarlarına bakıldığında, desteklenen 215 yatırımdan yaklaşık üçte birinin yatırım tutarının 100 bin Türk Lirasının altında, hemen hemen yarısının ise 500 bin Türk Lirasının altında olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.29. Toplam Yatırım Tutarları

Yatırım Tutarı	Frekans	Oran
100 Bin TL. Altı	67	31,2
100 - 250 Bin TL Arası	31	14,4
250 - 500 Bin TL. Arası	8	3,7
500 Bin - 1 Milyon TL. Arası	25	11,6
1 - 2 Milyon TL. Arası	47	21,9
2 - 4 Milyon TL. Arası	32	14,9
4 Milyon TL. Üzeri	5	2,3
Toplam	215	100,0

Ödenen hibelere bakıldığında, toplam yatırım tutarlarına paralel olarak, proje sahiplerinin yaklaşık yarısının 250 bin Türk Lirası altında hibe ödemesinden faydalandığı görülmektedir.

Çizelge 5.33.'te de görüldüğü gibi, bu değerler programın, gerek düşük bütçeli, gerekse yüksek bütçeli mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin çeşitli büyüklükte mali kaynak gerektiren ihtiyaçlarını karşılayacak alt yapıya sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Çizelge 4.30. Toplam Hibe Ödemeleri

	Frekans	Oran
50 Bin TL. Altı	74	34,4
50 - 100 Bin TL. Arası	25	11,6
100 - 250 Bin Arası	7	3,3
250 - 500 Bin TL. Arası	35	16,3
500 Bin - 1 Milyon TL. Arası	44	20,5
1 - 2 Milyon TL. Arası	27	12,6
2 Milyon TL. Üzeri	3	1,4
Toplam	215	100,0

4.2.5.4. Yatırım Faaliyet Durumunun Frekans Dağılımı

IPARD programı I. Uygulama döneminde Kahramanmaraş İlinde 222 adet sözleşme imzalanmış, 7 yatırımcının talepleri doğrultusunda, sözleşme imzalandıktan sonra uygulama öncesi dönemde sözleşmeleri feshedilmiştir.

Yatırım sürecini tamamlayarak hibe ödemeleri yapılan 215 yatırımcıdan 209 (% 97,2)'unu faaliyetlerini sürdürmekte iken, 6 (% 2,8)'sı ile sözleşme şartlarına aykırı durum ve davranışların ortaya çıkması nedeniyle sözleşme feshedilerek yapılan ödemelerin geri alım süreci başlatılmıştır. Fesih oranının % 2,8 gibi çok düşük seviyelerde olması yapılan yatırımların yerinde olduğunu ve yatırımcıların sözleşme şartlarını yerine getirdiğini göstermektedir.

Çizelge 4.31. Yatırımların Faaliyette Olma Durumu

Yatırım Durumu	Frekans	Oran
Faaliyette	209	97,2
Uygulama Sonrası Dönemde Sözleşme Feshi	6	2,8
Toplam	215	100,0

4.2.5.5. İstihdam Göstergeleri

Program kapsamında desteklenen projelerin tamamlanarak faaliyete geçmesi ile birlikte, 291'i kadın, 1.721 kişiye iş imkânı sağlanmıştır. En fazla istihdamın işleme sektörü kapsamında faaliyete geçen işletmelerde olduğu görülmektedir. Tarımsal işletmelere yatırım kapsamında faaliyete geçen tesislerde 95'i dolaylı olmak üzere 339, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi kapsamında 216'sı dolaylı olmak üzere 599 kişiye yeni iş imkânı sağlanmıştır.

Program ve kırsal kalkınma politikalarının hedefleri arasında yer alan kırsal alanlarda yeni iş alanları ve istihdam oluşturma amacına ulaşıldığını göstermesi açısından istihdam verileri önemlidir.

Çizelge 4.32. Program İstihdam Verileri

Tedbir Adı	Doğrudan İstihdam	Dolaylı İstihdam	Toplam
Tarımsal İşletmelere Yatırım	339	95	434
	78,1%	21,9%	100,0%
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	646	42	688
	93,9%	6,1%	100,0%
Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	383	216	599
	63,9%	36,1%	100,0%
Toplam	1368	353	1721
	79,5%	20,5%	100,0%

4.2.6. Yıllara Göre Desteklenen Projeler

Kahramanmaraş İlindeki IPARD uygulama verilerine yıllar itibariyle bakıldığında yatırım ve destek miktarı açısından en fazla sözleşmenin 2014 yılında imzalandığı, en fazla hibe ödemesinin ise 2016 yılında yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 4.33. Kahramanmaraş İli Yıllara Göre IPARD Sözleşme Bilgileri

Yıl	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
2010	0	0	0	0
2011	9	15.982.396	6.709.635	0
2012	10	15.520.613	6.957.566	4.374.961
2013	97	51.433.543	22.373.556	16.237.391
2014	77	87.218.295	42.317.267	23.107.540
2015	22	47.716.264	26.323.810	23.905.547
2016	0	0	0	30.343.518
TOPLAM	215	217.871.111	104.681.834	97.968.957

Toplam yatırım ve destek tutarları açısından 2014 yılında oluşan bu yüksek rakamlar, özellikle 2013 ve 2014 yılında alınan başvurulara ait sözleşmelerin 2014 yılında imzalanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Hibe ödemelerinin en yüksek rakamlara çıktığı 2016 yılında, programın kapanış yılı olması ve yatırımların tamamlanması zorunluluğu gibi nedenlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

4.2.7. İlçelere Göre Desteklenen Projeler

Kahramanmaraş İlinde ilçelere göre program verileri incelendiğinde, en fazla sözleşme imzalanan ilçenin 47 adet ile Elbistan olduğu göze çarparken, Elbistan ilçesinden sonra 40 sözleşme ile Onikişubat İlçesi gelmektedir. Toplam yatırım ve destek tutarı açısından bakıldığında ise yaklaşık 61,30 milyon TL yatırım, 29,25 milyon TL destek tutarı ile Onikişubat İlçesi başta yer alırken, yaklaşık 39,79 milyon TL yatırım ve 21,91 milyon TL destek tutarı ile Elbistan İlçesi onu takip etmektedir. İlçeler bazında proje desteklerinden en az faydalanan ilçenin Ekinözü İlçesi olduğu dikkati çekmektedir.

Çizelge 4.34. Kahramanmaraş İli İlçe Bazlı IPARD Sözleşme Bilgileri

İlçe	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Afşin	24	20.941.633	10.709.617	9.608.911
Andırın	27	6.328.173	2.963.058	2.822.438
Çağlayancerit	5	3.245.355	1.371.304	1.314.201
Dulkadiroğlu	19	25.872.815	8.998.786	8.602.372
Ekinözü	1	87.260	33.246	33.246
Elbistan	47	39.787.491	21.910.613	21.161.849
Göksun	9	10.288.927	5.131.220	4.796.340
Nurhak	2	2.845.857	1.657.790	1.601.480
Onikişubat	40	61.296.370	29.245.643	26.620.197
Pazarcık	15	15.307.694	7.906.795	7.790.017
Türkoğlu	26	31.869.536	14.753.763	13.617.907
TOPLAM	215	217.871.111	104.681.834	97.968.957

Ödenen hibe tutarlarına göre değerlendirildiğinde ise, Onikişubat ilçesi 26,62 milyon Türk Lirası ilk sırada yer alırken, Onikişubat ilçesini 21,16 milyon Türk Lirası ile Elbistan, 13,62 milyon Türk Lirası ile Türkoğlu İlçesi izlemektedir. Yatırım ve destek tutarında olduğu gibi ödenen hibe miktarı açısından da Ekinözü ilçesi en az hibe ödemesi yapılan ilçe olarak göze çarpmaktadır.

4.2.8. Tedbir Bazında Desteklenen Projeler

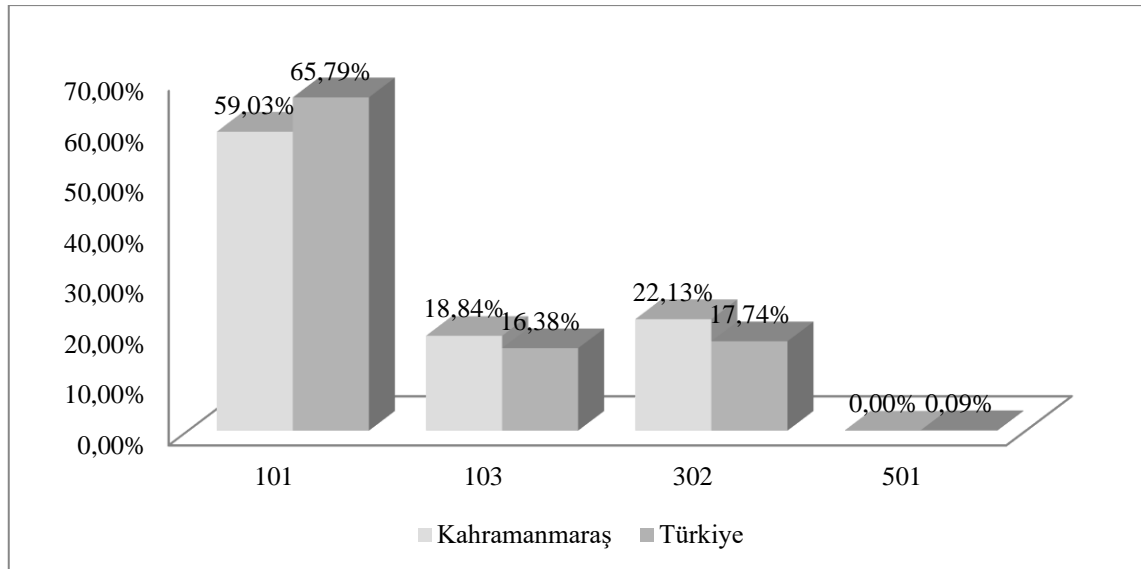
IPARD Programı I. Uygulama dönemi boyunca Kahramanmaraş ilinde tedbir bazında sayısal olarak en fazla sözleşmenin Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi sektöründe gerçekleştirilen yatırımlarla imzalandığı görülürken, toplam yatırım ve destek tutarları açısından bakıldığında ise tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar başı çektiği görülmektedir.

Çizelge 4.35. Kahramanmaraş İli Tedbir Bazlı IPARD Sözleşme Bilgileri

Tedbir Adı	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
101	61	115.598.839	61.244.732	57.833.638
103	15	52.518.977	20.605.014	18.453.021
302	139	49.753.294	22.832.088	21.682.298
TOPLAM	215	217.871.111	104.681.834	97.968.957

Kahramanmaraş'ta IPARD programı I. uygulama dönemi içerisinde toplam yatırım tutarının % 53,06, toplam destek tutarının % 58,51, toplam hibe ödemesinin % 59,03'lük kısmına karşılık gelen oranlarda, 101 tedbiri çerçevesinde tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar en fazla payı almıştır.

Kahramanmaraş'ta tedbirler bazında desteklenen projelere yapılan hibe ödemelerinin toplam hibe ödemelerine oranının, Türkiye geneli hibe ödemeleri oranına yakın bir düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 4.4. Tedbirlere Göre Türkiye ve Kahramanmaraş Hibe Ödeme Oranları

Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar tedbirinde sadece 16 sözleşme imzalanmış olmakla birlikte bu tedbirden desteklenen

yatırımların yüksek bütçeye sahip olması ortalama yatırım ve destek tutarı açısından bu tedbiri ilk sıraya çıkarmıştır.

4.2.8.1. 101 Tedbiri Kapsamında Desteklenen Projeler

Tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar (101) tedbirinde alt sektörler göre desteklenen yatırımlar değerlendirildiğinde gerek sayısal olarak imzalanan sözleşme sayısı gerekse toplam yatırım ve destek tutarı açısından süt üreten işletmelere yatırımlar başı çekmektedir.

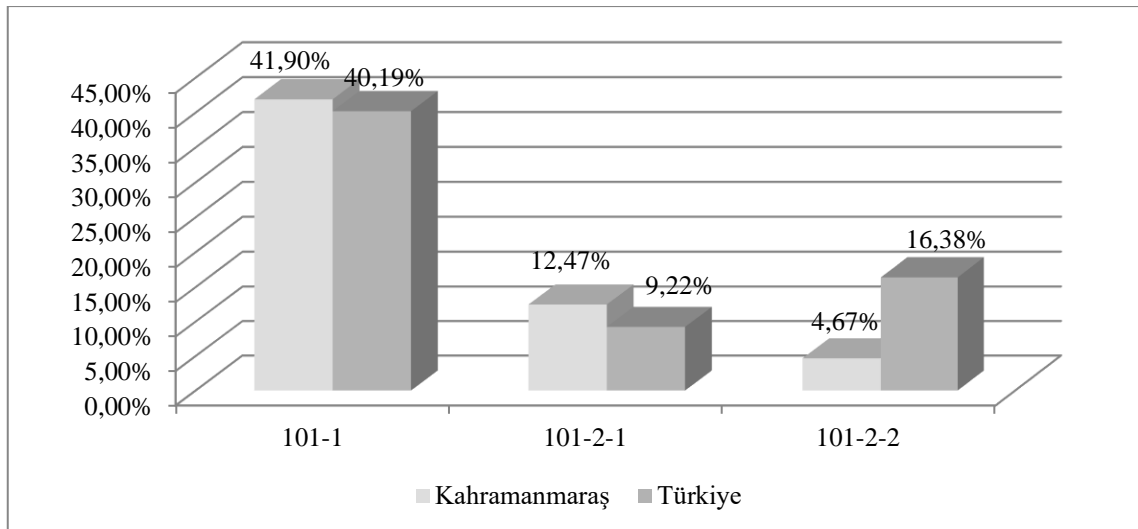
Çizelge 4.36. Kahramanmaraş İli 101 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

Alt Tedbir	Sektör	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	Süt Üretimi	39	82.851.187	43.761.995	41.046.310
Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	Kırmızı Et	16	24.307.153	12.737.400	12.212.085
	Beyaz Et	6	8.440.499	4.745.338	4.575.243
TOPLAM		61	115.598.839	61.244.732	57.833.638

Ortalama yatırım tutarı, süt üreten tarımsal işletmelerde 2 milyon 100 bin, kırmızı et üreten tarımsal işletmelerde 1 milyon 500 bin, beyaz et üreten tarımsal işletmelerde ise 1 milyon 400 bin TL. düzeyinde gerçekleşmiştir.

IPARD I programı kapsamında Kahramanmaraş'ta yapılan toplam hibe ödemesinin % 41,90'ı süt üreten tarımsal işletme yatırımlarına, % 12,47'si kırmızı et üreten işletmelere, % 4,67'si ise kanatlı eti üreten işletmelere olmak üzere % 59,03'ü tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlara yapılmıştır.

Türkiye geneli program verileri ile karşılaştırıldığında, süt üreten tarımsal işletmelere yatırımlara yapılan hibe ödemelerinin Türkiye geneli hibe ödemeleri oranlarıyla hemen hemen aynı düzeyde olduğu (% 41,90 – 40,19) görülürken, kanatlı eti üreten yatırımlara yapılan hibe ödemesi oranının (% 4,67), Türkiye geneli verilerine göre (% 16,38) çok düşük oranda, kırmızı et üreten yatırımlara yapılan hibe ödemesi oranının (% 12,47) ise Türkiye geneli verilerinin (% 9,22) biraz üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Kanatlı eti üreten işletmelere yapılan hibe ödemeleri ise genel verilerin çok altında gerçekleşmiştir.

Şekil 4.5. 101 Tedbiri Türkiye ve Kahramanmaraş Hibe Ödeme Oranları

IPARD programı I. uygulama döneminde Kahramanmaraş'ta en fazla yatırım ve destek tutarı ile hibe ödemesi süt üreten işletmelere yatırımlar alt tedbirinde gerçekleştirilmiştir. Süt üreten işletmelere yatırımlar alt tedbiri kapsamında Kahramanmaraş İlinde yatırım 39 süt sığırcılığı yetiştiriciliğini amaçlayan proje desteklenmiş, bu projelere 41,05 milyon TL. hibe ödemesi gerçekleştirilmiştir.

Yapılan hibe ödemesinin yarısından fazlasının İlin kuzeyinde yer alan Elbistan ve Afşin ilçelerinde gerçekleştirilen yatırımlara yapıldığı görülmekte olup, yatırımların bu bölgeye yapılmasında bölgenin büyük bir ova üzerinde yer alması ve bölge ekonomisinin tarım ve hayvancılık ağırlıklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

İlçeler bazında 11 adet yatırım sözleşme imzalanan Elbistan İlçesi yatırım, destek ve hibe ödemesi bakımından ilk sırada yer alırken, Çağlayancerit ve Ekinözü ilçeleri haricinde tüm ilçelerden en az bir yatırıma destek sağlanmıştır. Elbistan ilçesi ile birlikte Türkoğlu, Onikişubat ve Afşin ilçelerinde süt üretimine yönelik tarımsal işletmelerle ilgili yatırımların yoğunlaştığı görülmektedir.

Çizelge 4.37. Kahramanmaraş İli 101-1 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Afşin	5	14.874.436	7.757.734	6.941.924
Andırın	2	1.672.227	719.020	639.612
Dulkadiroğlu	1	2.930.665	1.420.547	1.294.619
Elbistan	11	27.475.819	15.259.507	14.731.631
Göksun	3	5.135.587	2.880.044	2.658.426
Nurhak	1	2.828.107	1.649.040	1.592.730
Onikişubat	5	10.605.184	5.718.701	5.472.889
Pazarcık	4	5.736.399	2.980.218	2.901.293
Türkoğlu	7	11.592.763	5.377.185	4.813.185
TOPLAM	39	82.851.187	43.761.995	41.046.310

Et üreten işletmelere yatırım alt tedbiri kapsamında kırmızı et sektöründe Kahramanmaraş ilinde yatırım tutarı toplamı 24,31 milyon, destek tutarı toplamı 12,74 milyon TL. olan 16 proje desteklenmiş, bu projelere 12,21 milyon Türk Lirası hibe ödemesi gerçekleştirilmiştir. İlçeler bazında 5 adet yatırım sözleşme imzalanan Elbistan İlçesi yatırım, destek ve hibe ödemesi açısından süt üreten işletmelere yatırımlar alt tedbirinde olduğu gibi ilk sırada yer almıştır.

Çizelge 4.38. Kahramanmaraş İli 101-2 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri (Kırmızı Et)

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Çağlayancerit	2	1.854.066	713.603	713.386
Dulkadiroğlu	3	4.896.472	2.742.010	2.567.809
Elbistan	5	9.659.811	5.428.951	5.240.826
Onikişubat	3	3.750.227	1.742.736	1.661.379
Türkoğlu	3	4.146.577	2.110.099	2.028.685
TOPLAM	16	24.307.153	12.737.400	12.212.085

Beyaz et sektöründe ise, Kahramanmaraş ilinde yatırım tutarı toplamı 8,44 milyon, destek tutarı toplamı 4,74 milyon TL. olan 6 proje desteklenmiş, bu projelere 4,57 milyon Türk Lirası hibe ödemesi gerçekleştirilmiştir. Beyaz et üreten işletmelere yatırımların işleme sektörüne yakınlığı nedeniyle Türkoğlu ve Pazarcık İlçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Çizelge 4.39. Kahramanmaraş İli 101-2 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri (Beyaz Et)

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Pazarcık	3	3.975.504	2.425.714	2.388.747
Türkoğlu	3	4.464.994	2.319.624	2.186.496
TOPLAM	6	8.440.499	4.745.338	4.575.243

Tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar (101) tedbirinde desteklenen yatırımlar ile yaklaşık 3.000 süt sığırı, 4.000 besi olmak üzere 7.000 hayvan büyükbaş ahır, 1400 süt koyunu/keçisi, 300 besi olmak üzere 1.700 hayvan kapasiteli küçükbaş ahır ile dönem başına yaklaşık 260.000 broiler kapasiteli tavuk çiftliği Kahramanmaraş ekonomisine kazandırılmıştır. Bu tesislerde 42'si kadın olmak üzere toplam 350 kişiye doğrudan, 100 kişiye dolaylı istihdam olanağı sağlanmıştır.

4.2.8.2. 103 Tedbiri Kapsamında Desteklenen Projeler

Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar (103) tedbiri kapsamında Kahramanmaraş'ta toplam yatırım tutarı 52,52 milyon, toplam destek tutarı 20,61 milyon Türk Lirası olan 15 adet yatırım sözleşmesi imzalanmıştır. Süt ve süt ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımlar alt tedbirinin gerek imzalanan sözleşme sayısı bakımından gerekse yatırım, destek ve hibe ödemesi toplamı bakımından başı çaktığı görülmektedir.

Çizelge 4.40. Kahramanmaraş İli 103 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

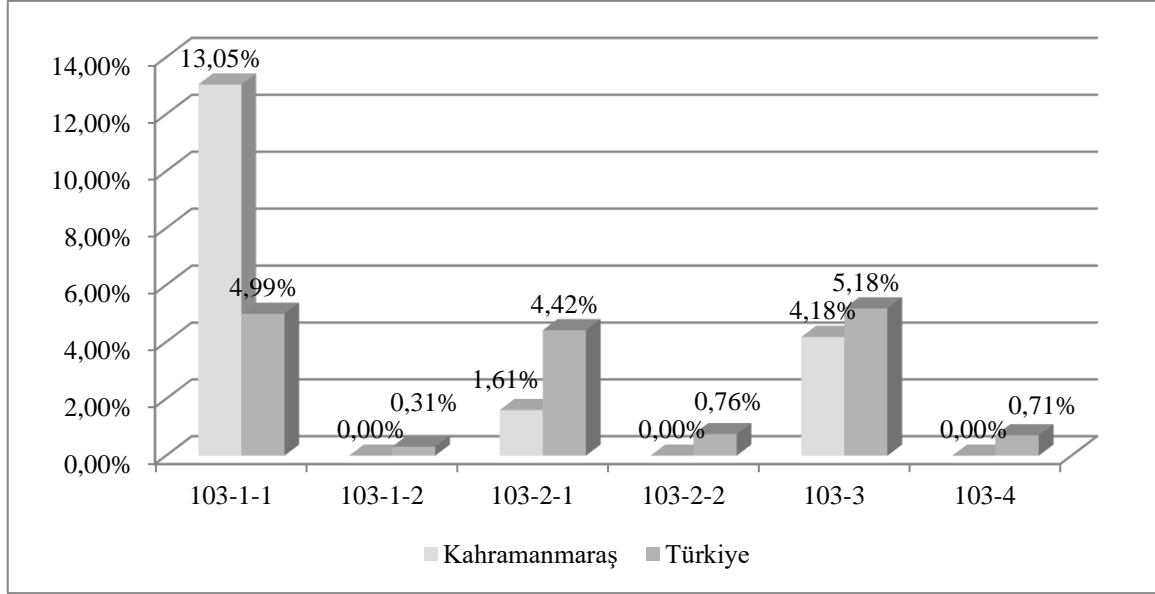
Alt Tedbir	Sektör	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
103-1	Süt ve Süt Ürünleri İşleme	10	39.575.157	14.641.950	12.782.539
	Süt Toplama Merkezi	0	0	0	0
103-2	Kırmızı Et	1	3.327.661	1.585.501	1.574.526
	Beyaz Et	0	0	0	0
103-3	Meyve ve Sebze İşleme	4	9.616.159	4.377.563	4.095.955
103-4	Su Ürünleri İşleme	0	0	0	0
TOPLAM		15	52.518.977	20.605.014	18.453.021

Ortalama yatırım tutarı, süt ve süt ürünleri işleme üzerine yatırımlarda yaklaşık 4 milyon, kırmızı et işleme yatırımlarında 3 milyon 300 bin, meyve sebze işleme yatırımlarında ise 2 milyon 400 bin TL. olarak görülmektedir.

Süt işleme sektöründe özellikle dondurmacılık üzerine yapılan yatırımlar dikkat çekmekte olup, meyve ve sebze işleme sektöründe ise soğuk hava deposu yatırımları öne çıkmaktadır.

Kahramanmaraş'ta yapılan toplam hibe ödemesinin % 13,05'i süt işleme, % 1,61'i et işleme, % 4,18'i ise meyve sebze işleme alt tedbiri olmak üzere % 18,84'ü tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlara yapılmıştır.

Türkiye geneli program verileri ile karşılaştırıldığında, süt işleme yatırımlarına yapılan hibe ödemelerinin Türkiye geneli hibe ödemeleri oranlarının çok üzerinde (% 13,05 – 4,99), meyve ve sebze işleme sektöründe ortalamalara yakın (% 4,18 – 5,18) olduğu görülürken, diğer alt tedbir ve sektörlerde ise genel verilerin altında kaldığı görülmektedir.

Şekil 4.6. 103 Tedbiri Türkiye ve Kahramanmaraş Hibe Ödeme Oranları

Süt ve süt ürünlerinin işlenmesi alt tedbiri kapsamında, Kahramanmaraş İlinde dondurma üretimi, peynir üretimi, mandıra vb. yatırımları içeren 10 proje desteklenmiş, bu projelere 12,78 milyon TL. hibe ödemesi gerçekleştirilmiştir. Bu alt tedbir kapsamında desteklenen yatırımların, sanayi alanında gelişmiş olan ilçelerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Çizelge 4.41. Kahramanmaraş İli 103-1 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Dulkadiroğlu	4	15.879.697	3.791.767	3.714.985
Onikişubat	4	16.948.282	7.851.307	6.345.777
Türkoğlu	2	6.747.178	2.998.876	2.721.777
TOPLAM	10	39.575.157	14.641.950	12.782.539

Et ve et ürünlerinin işlenmesi alt tedbiri kapsamında, Kahramanmaraş İlinde, Onikişubat ilçesinde bir kırmızı et kesimhanesi yatırımı desteklenmiştir.

Çizelge 4.42. Kahramanmaraş İli 103-2 Alt Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Onikişubat	1	3.327.661	1.585.501	1.574.526
TOPLAM	1	3.327.661	1.585.501	1.574.526

Meyve ve sebze ürünlerinin işlenmesi alt tedbiri kapsamında, Afşin, Göksun ve Pazarcık ilçelerinde 4 adet soğuk hava deposu yatırımı desteklenmiş, bu yatırımlara 4,10 milyon TL. hibe ödemesi yapılmıştır.

Çizelge 4.43. Kahramanmaraş İli 103-3 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Afşin	1	3.470.299	1.713.793	1.434.497
Göksun	2	3.110.092	1.278.891	1.277.341
Pazarcık	1	3.035.769	1.384.879	1.384.117
TOPLAM	4	9.616.159	4.377.563	4.095.955

Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar kapsamında desteklenen projelerle günlük yaklaşık 56 ton süt işleme kapasitesine sahip dondurma, peynir, yağ, yoğurt ve ayran üretimi yapan süt işleme tesisi, günlük 200 adet küçükbaş 90 adet büyükbaş kapasiteye sahip kırmızı et kesimhanesi ile yaklaşık 30.000 m³ kapalı alana sahip soğuk hava deposu, Kahramanmaraş ekonomisine kazandırılmış, bu yatırımlar sayesinde 123'ü kadın olmak üzere 669 kişiye doğrudan 44 kişiye dolaylı olarak istihdam sağlanmıştır.

4.2.8.3. 302 Tedbiri Kapsamında Desteklenen Projeler

Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbirinde yer alan tüm alt tedbirlerden sözleşme imzalandığı göze çarparken, en fazla sözleşmenin arıcılık ve bitkisel üretime yönelik projelerle imzalandığı, toplam yatırım, destek ve ödenen hibe tutarları açısından bakıldığında en fazla kırsal turizm alt tedbiri kapsamında sözleşme imzalanan projelerin desteklediği görülmektedir.

İmzalanan sözleşme sayısı bakımından değerlendirildiğinde ise İlde en fazla sayıda sözleşmenin bu tedbirden imzalandığı göze çarpmaktadır.

Çizelge 4.44. Kahramanmaraş İli 302 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

Alt Tedbir	Sektör	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
302-1	Arıcılık ve Bitkisel Üretim	96	8.384.931	3.925.516	3.863.747
302-2	Yerel Ürün ve El Sanatları	10	7.718.817	3.129.417	3.052.698
302-3	Kırsal Turizm	30	31.212.107	14.634.873	13.629.671
302-4	Kültür Balıkçılığı	3	2.437.439	1.142.282	1.136.182
TOPLAM		139	49.753.294	22.832.088	21.682.298

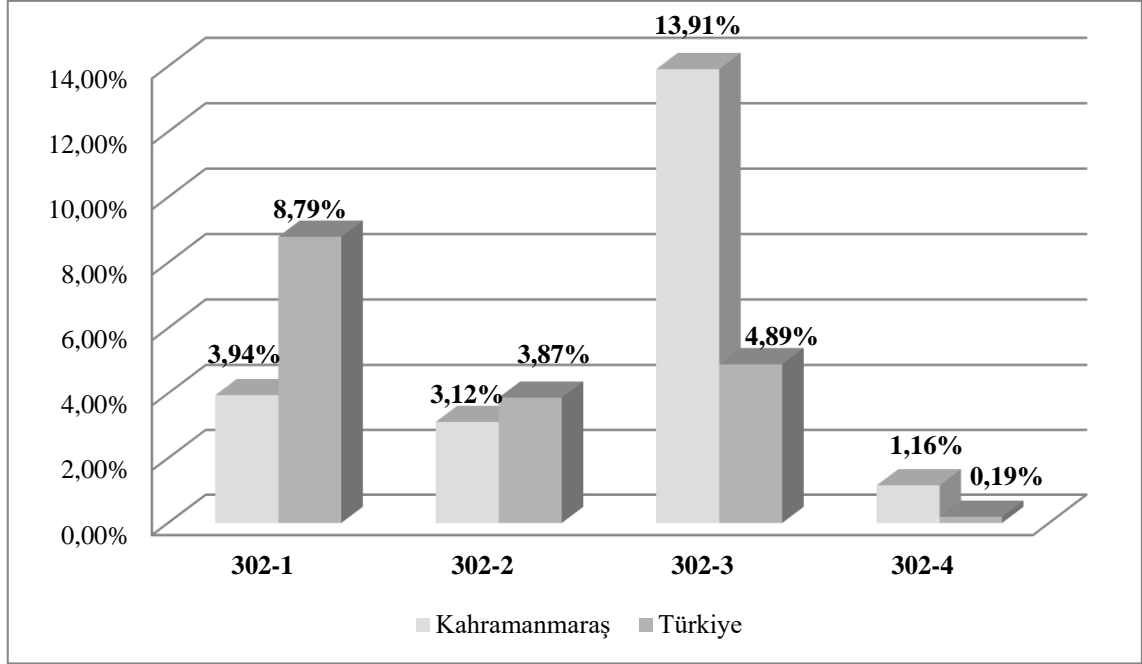
Arıcılık ve bitkisel üretime yönelik projelerde yaklaşık 87 bin TL. civarında oluşan ortalama yatırım tutarı, yerel ürünler ve el sanatları ile ilgili yatırımlarda 770 bin, kırsal turizm projelerinde 1 milyon, kültür balıkçılığı ile ilgili yatırımlarda ise 810 bin TL. olarak gerçekleşmiştir.

Dört alt tedbirden oluşmasına rağmen sektörel destekleme anlamında en fazla çeşitliliğe sahip tedbir olarak karşımıza çıkan kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi kapsamında, özellikle 302-1 ve 302-2 alt tedbirlerinden arıcılık ve bitkisel üretime yönelik projelerin yanı sıra yerel ve yöresel anlamda gerek gıda gerekse gıda olmayan ürünleri kapsayan çok fazla sayıda ürünün üretim ve işleme ve pazarlanmasına imkan sağlayacak projelerin desteklenmesinin amaçlandığı görülmüştür.

Tedbir kapsamında imzalanan sözleşmelerin yatırım, destek ve hibe tutarı toplamı oranları, IPARD programı Kahramanmaraş İli toplam yatırım, destek ve hibe tutarının yaklaşık % 21 - 22'sine karşılık gelmektedir. Özellikle kırsal turizm sektöründe ortalama yatırım tutarı 1 milyon Türk Lirasını bulan 30 adet projenin desteklenmesi dikkat çekmektedir.

Türkiye geneli program verileri ile karşılaştırıldığında, Kahramanmaraş İlinde özellikle kırsal turizm alanında yapılan yatırımlara yapılan hibe ödemelerinin Türkiye geneli hibe ödemeleri oranlarının çok üzerinde (% 13,91 – 4,89) olduğu ve İlin bu alt tedbir kapsamında en fazla destekten faydalanan illerin başında geldiği göze çarpmaktadır.

Yerel gıda tarım ürünleri ve el sanatları alanında ortalamalara yakın (% 3,12 – 3,87), çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi ile kültür balıkçılığı sektörlerinde ise İl verilerinin, Türkiye geneline ait verilerin altında kaldığı görülmektedir.

Şekil 4.7. 302 Tedbiri Türkiye ve Kahramanmaraş Hibe Ödeme Oranları

Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi (arıcılık ve bitkisel üretim) alt tedbiri kapsamında arıcılık ve bal üretimini, Ek-6'da belirtilen tıbbi ve aromatik bitkilerin ekilmesi, toplanması ve işlenmesi ve pazarlanmasını amaçlayan, kesme çiçek ve süs bitkisi yetiştiriciliği ile mikro ve küçük ölçekte çiftlik düzeyinde bu tür bitkilerin işleme ve paketlenmesine yönelik tesisleri kapsayan projeler desteklenmiştir.

Tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği kapsamında destek alabilmek için projeye konu bitkinin Ek-6'da mutlak surette bulunması ön koşulu vardır.

Arıcılık ile birlikte kırmızı biber, sarımsak, aspir, çörek otu vb. çeşitli tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği ile ilgili 96 adet proje ile sözleşme imzalanmış, bu projeler kapsamında 3,86 milyon Türk Lirası hibe ödemesi yapılmıştır.

Bu alt tedbir kapsamında desteklenen projelerin kapsamını, genellikle bitkilerin ekim ve hasat döneminde çiftçilerin ihtiyaç duyduğu pulluk, römork, diskaro, kültivatör, rotovatör, merdane, kazma, ot, silaj, ekim, balya, ilaçlama ve çapa makineleri vb. tarım alet ve makinelerinin oluşturduğu görülmektedir.

Çizelge 4.45. Kahramanmaraş İli 302-1 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Afşin	17	1.649.247	766.183	761.183
Andırın	22	1.691.800	803.973	803.973
Çağlayancerit	1	63.350	31.250	31.250
Dulkadiroğlu	9	799.106	376.172	376.172
Ekinözü	1	87.260	33.246	33.246
Elbistan	31	2.651.861	1.222.155	1.189.391
Göksun	2	147.899	70.095	65.746
Nurhak	1	17.750	8.750	8.750
Onikişubat	2	246.411	109.956	90.425
Pazarcık	5	521.271	249.724	249.599
Türkoğlu	5	508.976	254.013	254.013
TOPLAM	96	8.384.931	3.925.516	3.863.747

Toplam 68 çiftçinin de traktör hibe desteğinden faydalandığı bu alt tedbir kapsamında, çok sayıda makine ekipman için destek sağlanmıştır.

Yöresel ürünler ve el sanatları alt tedbiri kapsamında, proje konusunun Ek-4'de uygun yöresel tarım ve gıda ürünleri listesi ya da, Ek-5'de el sanatları listesinde belirtilen ürün yada el sanatları arasında bulunması şart koşulmuştur. ,

Dulkadiroğlu, Onikişubat, Pazarcık ve Türkoğlu ilçelerinde, bu şartlara uygun olarak müracaat eden zeytinyağı, çırçır, bakliyat paketleme, tarhana ve ipek eşarp üretimi sektörlerinde 10 adet yatırımla sözleşme imzalanmıştır.

Çizelge 4.46. Kahramanmaraş İli 302-2 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Dulkadiroğlu	2	1.366.874	668.290	648.788
Onikişubat	1	1.413.634	598.100	579.819
Pazarcık	2	2.038.750	866.260	866.260
Türkoğlu	5	2.899.559	996.766	957.832
TOPLAM	10	7.718.817	3.129.417	3.052.698

Kırsal turizm alt tedbiri kapsamında Kahramanmaraş İlinde, 30 proje ile sözleşme imzalanmış, otel, apart otel, köy evleri, lokanta vb. yatırım içeren bu sözleşmeler çerçevesinde tamamlanan yatırımlara 13,63 milyon Türk Lirası hibe ödemesi yapılmıştır. En fazla yatırımın Onikişubat ilçesinde yoğunlaştığı gözlenmekte olup, bu durum İlçenin termal bölgeleri olan Ilıca ve Döngel mahallelerinde gerçekleştirilen apart otel yatırımlarından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 4.47. Kahramanmaraş İli 302-3 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Afşin	1	947.651	471.908	471.308
Andırın	3	2.964.146	1.440.065	1.378.853
Çağlayancerit	2	1.327.939	626.450	569.565
Göksun	2	1.895.350	902.190	794.828
Onikişubat	21	22.567.532	10.497.060	9.759.199
Türkoğlu	1	1.509.489	697.200	655.919
TOPLAM	30	31.212.107	14.634.873	13.629.671

Kültür balıkçılığının geliştirilmesi alt tedbirinde, Onikişubat ilçesinden alabalık ve yayın balığı üretimi ile ilgili 3 adet yatırım sözleşmesi imzalanmış, bu projelere 1,14 milyon hibe ödemesi yapılmıştır.

Çizelge 4.48. Kahramanmaraş İli 302-4 Tedbiri IPARD Sözleşme Bilgileri

İLÇE	Sözleşme Sayısı	Toplam Yatırım Miktarı	Toplam Destek Tutarı	Ödenen Hibe Tutarı
Onikişubat	3	2.437.439	1.142.282	1.136.182
TOPLAM	3	2.437.439	1.142.282	1.136.182

Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbiri kapsamında tamamı kırsal alanlarda olmak üzere 696 oda 1.392 yatak kapasiteli konaklama tesisi, yıllık 1.470 ton işleme kapasitesine sahip zeytinyağı üretim tesisi, 477 ton üretim kapasitesine sahip tarhana üretim tesisi, 745 ton üretim kapasitesine sahip su ürünleri üretim tesisi, yıllık 32 ton üretime sahip arıcılık işletmeleri ile çok sayıda tıbbi ve aromatik bitki yetiştiren işletme desteklenmiş, bu yatırımlar sayesinde 126'sı kadın olmak üzere 387 kişiye doğrudan 217 kişiye dolaylı istihdam sağlanmıştır.

Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarının en önemli amaçları arasında, kırsal ekonomi için üretim ve istihdam temelli faaliyetlerin birlikte düşünülmesi gelmektedir. IPARD Programı 302 tedbiri kapsamında destek verilen alanların bu amacı karşılamaya dönük olarak planlandığı göze çarpmaktadır.

Temel amaç olarak, kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık gibi geleneksel ekonomik faaliyetler dışında da iş imkânlarının geliştirilmesi, kırsalda bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve nüfusun azalmasının önlenmesinin belirlendiği kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbiri kapsamında desteklenen projelerle amaca uygun olarak yeni iş imkânları oluşturularak, istihdam sağlandığı görülmüştür.

Tedbir kapsamında yapılan desteklerin, kırsal alanlarda tarım dışı faaliyetlerin geliştirilmesi ve istihdam oluşturulması noktasında önemli sonuçlar ortaya koyduğu görülürken, özellikle sektör, bütçe, ürün ve alan bazlı kısıtlamaların gözden geçirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye’de kırsal alanlara yönelik kalkınma çabaları Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar devam etmektedir. Özellikle kırsal alanlardan kentlere göç hareketlerinin hızlandığı 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren planlı döneme geçişinde etkisi ile birlikte kırsal alanlara yönelik politikalarda değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde, bir taraftan kırsal alanlarda alt yapı eksikliklerinin giderilmesine yönelik çalışmalar yürütülürken diğer taraftan kırsal alanlarda refah seviyesini artırmaya yönelik tarım dışı yeni ekonomik faaliyetlerin ve iş imkânlarının geliştirilmesini amaçlayan köy kalkınma modelleri ve entegre kırsal kalkınma projeleri uygulanmaya çalışılmıştır.

Avrupa Birliğine adaylık süreci ile birlikte 21. yüzyılın başından itibaren uyum sürecinin etkisiyle diğer politikalarda olduğu gibi kırsal kalkınma politikalarında da belirgin bir dönüşüm süreci başlamış, bunun sonucu olarak kırsal kalkınma, temel politika ve strateji belgelerinde üzerinde önemle durulan bir alan olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Kırsala götürülen hizmetleri bu dönemde Devletin kırsal altyapı faaliyetleri ve destekleme hizmetleri şeklinde ayrı ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır. Kırsal altyapı faaliyetleri kapsamında, İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Devletin çeşitli kurum kuruluşları tarafından yürütülen Köydes, Beldes ve Sukap gibi projeler ile köylerin su, yol, kanalizasyon gibi temel altyapı hizmetleri yerine getirilmeye çalışılırken diğer taraftan da kırsalda yaşayan insanlar için yaşam koşullarını iyileştirici ve cazip kılıcı, iş ve gelir imkânları sağlamaya yönelik kalkınma temelli projeler yürütülmüştür.

Bu dönemde kırsal kalkınma eksenli oluşturulan politika ve stratejilerde, kırsal alanlarda yaşam standartlarının geliştirilmesi, tarıma dayalı sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi, kırsalda turizm, yöresel ürünler, el sanatları, dokumacılık ve hayvancılık gibi alanlarda girişimcilerin desteklenmesi suretiyle katma değer yaratılarak gelirin artırılması ile işsizliğin ve yoksulluğun azaltılması ortak amaçlar olarak sıralanmıştır.

Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde tarım ve kırsal kalkınma alanında birliğe hızlı ve sorunsuz olarak bütünleşmesini ve uyumunu sağlamaya yardımcı olmak üzere uygulamaya konulan kırsal kalkınma için katılım öncesi yardım aracı (IPARD) programı bu ortak amaçlar üzerine inşa edilmiş, Türkiye’nin strateji ve politika belgelerinde üzerinde önemle durulan yeni ve modern kırsal kalkınma programı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Programda her tedbir ve alt tedbir için oluşturulan spesifik amaçlara ulaşmaya yönelik izleme, sayısal hedef ve özel göstergeler belirlenmiştir. Eldeki veriler ışığında, programda belirlenen ilgili hedef ve göstergelere ne derece ulaşıldığına dair Türkiye geneli ile ilgili net analizler yapma imkânı bulunmamasıyla birlikte, IPARD Programı I. uygulama dönemi kapsamında AB tarafından tahsis edilen fonların hemen hemen tamamına yakınının yatırımlara dönüştüğü görülmektedir.

Kahramanmaraş İli özelinde IPARD programı I. uygulama dönemi uygulamalarının sonuçlarının değerlendirildiği çalışmada, IPARD Programı kapsamında faaliyete geçen yatırımların, Türkiye’nin kırsal kalkınma politikalarında belirtilen amaçlar arasında yer alan kırsal alanlarda yeni iş alanları ve istihdam oluşturulması açısından etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

IPARD Programı kapsamında Kahramanmaraş’ta, büyükbaş ve küçükbaş et ve süt ile kanatlı eti üreten işletmeler, kırmızı et kesimhane, dondurma başta olmak üzere süt işleme tesisleri, meyve sebze işleme tesisleri kapsamında soğuk hava depoları, otel, apart otel, köy evi, lokanta ve yeme içme tesislerinden oluşan kırsal turizm tesisleri, arıcılık, aspir, sarımsak, çörek otu, kırmızı vb. bitkilerin üretimini amaçlayan tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği projeleri, alabalık ve yayın balığı üretim tesisleri gibi tarım, hizmet, turizm ve imalat sektörü kapsamına giren bir çok sektörden projelerin hayata geçmesi için gerekli bina, makine ekipman ve mefruşat alımlarına hibe desteği sağlanmıştır.

Gerek politika belgelerinde ortaya konulan amaçlara gerekse IPARD programın amaç ve önceliklerine uygun olacak şekilde, program kapsamında sağlanan desteklerle

kırsal alanlarda çok çeşitli sektörlerde faaliyete geçen yatırımların varlığı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi amacına ulaşıldığını göstermektedir.

Kahramanmaraş İlinde desteklenerek faaliyete geçen yatırımlar sayesinde yaklaşık 1.700 kişiye doğrudan ve dolaylı olarak iş imkanı sağlanmıştır. Bu veriler, program ve politika belgelerinde ortaya konulan kırsal alanlarda istihdam oluşturma amacına ulaşıldığını göstermektedir.

İstihdam verileri açısından en verimli sektör olarak karşımıza çıkan işleme sektöründe yapılan yatırımların kırsal alanda yapılma zorunluluğu olmadığından yaklaşık üçte ikisinin kırsal alanlar dışında gerçekleştirildiği görülmekle birlikte, gerek kırsal alanlarda yapılan et ve süt üreten işletmelerinin pazar olanaklarının geliştirilmesi, gerekse kırsal alanlarda et ve süt üreten yatırımların teşvik edilmesi açısından kırsal alan dışında gerçekleştirilse dahi et ve süt işleme sektörüne yapılan yatırımlar, kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlerin canlandırılması açısından önemli bir vazife görmektedir.

Yapılan yatırımlarla faaliyete geçen işletmelerin içsel faydaları dışında dışsal faydaları da dikkate değerdir. Yapılan yatırımlar üretim ve istihdam açısından olduğu kadar çevreye olan olumlu etkileri açısından da önemlidir. Kırsal bir alana yapılan bir yatırım, çevre yerleşimlerde yaşayan insanların üretim faaliyetlerinde gözle görülür değişimler meydana getirmektedir. Yayla, dağ, termal yada bunlara benzer şekilde turizm amaçlı bir konaklama tesisinde kalan misafirler çevre köylerde doğal yöntemlerle tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan insanların ürünlerini satabilmeleri için önemli bir müşteri kitlesi olmaktadır.

Buna benzer şekilde bir hayvancılık tesisinde yetiştirilen hayvanların yem ihtiyacının karşılanabilmesi noktasında çevrede tarımla uğraşan insanların daha çeşitli ürün yetiştirmeleri açısından teşvik edici bir etkiye sahip olmakta ve çarpan etkisi olmaktadır.

Program kapsamında üretim ve işleme sektörlerinde tamamlanan yatırımların, gübrenin depolanması, çevrenin korunması ve iş güvenliği konusunda AB standartlarına, çevre izin belgesi, imar ve yapı kullanma yönetmeliğine uygun bir şekilde, çalışma izni ve gıda sicil belgesi ve üretim izni belgesi gibi gereklilikleri yerine getirdiği görülmekte olup, desteklerin temel amaçları arasında gösterilen işletmelerin topluluk standartlarına ulaştırılması ve yeni teknolojilerle performanslarının ve rekabet edebilirliklerinin artırılmasına ulaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Ayrıca, kırsal turizm kapsamında desteklenen yatırımların kırsal alanlarda önemli istihdam ve ekonomik faaliyetlerde canlılık sağlamanın yanı sıra, tesislerin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen turizm işletme belgesine sahip olması belli standartları karşıladığını göstermesi açısından dikkate değerdir.

Program ile sadece hibe desteğinden faydalanan girişimciler değil proje konusu yapım işi kapsamında yüklenici ve inşaat malzemesi tedarikçileri, tarım alet ve makine ekipman sektöründe faaliyet gösteren işletmelerle birlikte, proje ve iş planı hazırlama konusunda danışmanlık hizmeti veren işletmeler, yatırım kapsamında yer alan yapım işlerinin mimari çizim, statik, mekanik ve elektrik projelerini hazırlayan teknik elemanlar doğrudan yada dolaylı bir şekilde bu desteklerden faydalanmışlardır.

Bununla birlikte, kırsal kalkınma hedeflerine ulaşma noktasında programın etkinliğini azalttığı düşünülen bir takım yargılara da ulaşılmıştır.

Özellikle kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbiri kapsamında belirli alanlarda yatırımlara destek sağlanmakta, ayrıca sektör, bütçe, ürün ve alan bazlı kısıtlamalar (Örneğin; kırsal turizm kapsamında yapılan konaklama tesislerinde oda, yatak sınırlaması, tıbbi ve aromatik bitki ürün kısıtlaması vb.) bulunmaktadır.

Kırsal kalkınma amaçlarına uygun olarak sadece proje bütçesi kriteri aranacak şekilde, ister tarıma dayalı ister farklı faaliyet alanıyla ilgili olsun kırsalın doğasına ve çevresine zarar verilmemek kaydıyla kırsalda istihdam ve yeni iş olanakları oluşturacak şekilde tüm yatırımların desteklenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi tedbirinde desteklenecek projelere yol gösterici olacak şekilde kırsal alanların doğal, çevresel,

ekolojik, kültürel ve tarımsal açıdan potansiyelini ortaya koyacak şekilde potansiyel kırsal alan yatırım haritaları ile bu haritalara göre stratejiler oluşturulması ve oluşturulacak bu stratejilere uygun alanlara yapılacak yatırımları teşvik edici ve destekleyici kolaylıklar sağlanması programın etkinliğini artıracaktır.

Tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar kapsamında yatırımcıların yaklaşık üçte ikisinin genç çiftçi kapsamında yer aldığı dikkat çekmektedir. İlgili tedbir kapsamında genç çiftçiler tarafından yapılan başvurulara proje uygun harcama tutarının % 5'i oranında ek hibe ödemesinin bu durumda rolü olduğu düşünülmektedir.

Kırsal alanda nüfus azalmasının önüne geçilebilmesi açısından genç nüfusun desteklenmesi son derece önemli olup, diğer tedbirlerde de genç çiftçi başvuran sayısının artırılması bakımından, genç çiftçilere yönelik olarak pozitif düzenlemeler yapılmasının faydalı olacaktır.

Tedbir ve alt tedbir bazında yatırımların ortalama maliyet tutarları incelendiğinde, özellikle tarımsal işletmelere yönelik desteklenen yatırımların ortalama 1,5 – 2 milyon TL. tutarında ciddi sermaye gerektiren projelerden oluştuğunu göstermekte, buradan kırsal alanlarda dar maddi imkânlarla sahip çiftçilerin faydalanamadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Program kapsamında yatırım tutarı en az 15.000 avro olan yatırımların destekleneceği ortada iken düşük bütçeli yatırımlarla ilgili proje başvurusu alınmamasının tanıtım faaliyetlerinde hedef kitleye desteklerin doğru anlatılamaması ile doğrudan ilgisinin olduğu düşünülmektedir.

Kırsal alanlarda yaşayan insanların işin doğası gereği düşük gelire ve refah seviyesine sahip olması nedeniyle finansal açıdan yatırım yapabilme imkânları kısıtlıdır. Program kapsamında her ne kadar 5.000 avro'dan 3.000.000 avroya kadar projelerin desteklenmesi mümkün ise de dar gelirli yoksul kesim için en düşük yatırım tutarı bile mali açıdan karşılanması zor bir tutar olabilmektedir.

Bu çerçevede kırsal alanda yaşayan, ekonomik açıdan proje geliştirme imkânı ve mali durumları kısıtlı olan vatandaşların finansman sorununun Devletin diğer sosyal politikaları kapsamında karşılanması ile kırsalda mikro ölçekli projelerin geliştirilmesinin program amaçlarına uygun olarak kırsal fakirliği azaltacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de yetmişli yıllardan itibaren gerek ulusal bütçe imkânları ile gerekse uluslararası kuruluşların finansman desteği ile kırsal kalkınma programları geliştirilmekte ve uygulanmaktadır.

Özellikle, IPARD programının hazırlık sürecinden itibaren Türkiye'de kırsal kalkınma anlamında gerek ulusal gerekse uluslararası kuruluşların kredi ve hibe şeklindeki mali destekleri ile yürütülen program ve projelerin bütçeleri ve toplam destek miktarları incelendiğinde kırsal kalkınma yatırımlarına sağlanan ulusal bütçeden ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan toplam desteğin yaklaşık yarısının IPARD programları kapsamında Avrupa Birliği tarafından sağlanan hibe fonlarından oluştuğu görülmektedir (Ek-2).

Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarında bütünlüğün sağlanması noktasında, büyük ölçekli bölgesel kalkınma ve kırsal altyapı projeleri dışındaki kırsal alanların kalkınması amacına yönelik yürütülen IPARD, KKYDP, IFAD ve Dünya Bankası destekli kırsal kalkınma projelerinin tek merkezden yürütülmesinin kaynakların etkin, etkili ve verimli kullanılması bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç itibarıyla, IPARD programının, Türkiye'de yürütülen kırsal kalkınma projelerinin finansmanında önemli bir araç olduğu ve yürütülen program ile kırsal alanlarda yeni iş ve istihdam imkânları oluşturulması noktasında kırsal kalkınma politikalarında ortaya konulan amaçlara ulaşıldığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

- AB Bakanlığı, 2012a. “2013 Sonrası Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası”, <https://www.ab.gov.tr/files/TarimBalikcilikBsk/otpreformu.pdf> (19.10.2018).
- AB Türkiye Delegasyonu, 2016, “İlham Veren Öyküler, Avrupa Birliği ve Türkiye Mali İşbirliği”, Avrupa Birliği.
- AÇIKALIN, O. ve SALTİK, A.,2007, “Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler”, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi 2007 (1), ss. 5-27.
- AIGNER, D., O'CONNOR, S., & KACAPOR-DZIHIC, Z. (2013). “The European Union’s CARDS Programme for Western Balkans”, https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation/2013/final_evaluation_report_ares.pdf (01.01.2019)
- AKIN, S., 2008, “Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Mali Yardımlar Değişimler ve Türkiye’nin Uyum Çalışmaları”, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 155s, (Yayımlanmamış).
- AKŞAHİN, S., 2008, “Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumunu”, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Ab Uzmanlık Tezi, Ankara, 144s, (Yayımlanmamış).
- BAKIRCI, M., 2006, “AB Yeni Dönem Kırsal Kalkınma Politikası, Türkiye'nin Uyumunu ve Yaratacağı Etkiler”, Türk Coğrafya Dergisi (47), ss. 45-74.
- _____, 2007, “Türkiye’de Kırsal Kalkınma Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 416s.
- _____, 2009, “Avrupa Birliği Üyelik Öncesi Destek Fonu’nun (IPA), Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD), Türkiye’nin Durumu ve Muhtemel Etkileri”, Doğu Coğrafya Dergisi, 14 (21), ss. 53-78.
- BİLİCİ, İ., 2010, “Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve IPARD Süreci”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 111s, (Yayımlanmamış).
- BÜMKO (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), 2007, “Commission Decision C(2007) 1835 of 30/04/2007 on a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2007-2009 for Turkey”, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2907,ipa7enpdf.pdf?0> (10.02.2019)
- CAN, E., ve AKDENİZLİ KOCAGÜL, D., 2008, “Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar”, Tepav, Ankara, 146s.
- CAN, M., ve ESENGÜN, K., 2007, “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği”, GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi (24), ss. 43-56.
- CEM (Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü), 2018, “Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi”, <http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/moduller/havza/uygulamalar/doguanadolu/Do%C4%9Fu%20Anadolu%20Su%20Havzas%C4%B1%20Rehabilitasyon%20Projesi-WEB.pdf> (28.10.2018)
- _____, 2019, “Türkiye’de Havza Rehabilitasyon Projeleri”, http://www.cem.gov.tr/erozyon/Libraries/cem_sunum/HAVZA_BROS_TR_KI_RIMx220318m2.sflb.ashx (03.02.2019)
- ÇEZİK, A., 1982, “Kent eşiği araştırması: (Türkiye için kent tanımı)”, DPT Yayınları, Ankara, 170s.

- ÇİMEN, A. O., 2017, “İpard Programının Kırsal Alanda Ekonomik Kalkınmaya ve Yararlanıcılara Katkıları ve Beklentiler Üzerine Bir Araştırma” Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 114s, (Yayımlanmamış).
- DAX, T., ve COPUS, A, 2016, “Agriculture and Rural Development”, European Parliament, Brussels, 303s.
- DIRAOR, B. M., 2008, “Katılım Öncesi AB Fonları ve Kırsal Kalkınma Fırsatlar, Sorunlar ve Türkiye İçin Öneriler”, DPT, Ankara, 238s.
- Dışişleri Bakanlığı, 2018, “Uluslararası Tarım Kalkınma Fonu (IFAD)”, <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-tarimsal-kalkinma-fonu.tr.mfa> (29.10.2018).
- _____, 2019, “Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)”, <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> (18.04.2019).
- Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 2016, “Türkiye – AB Mali İşbirliği”, <https://www.ab.gov.tr/5.html>, (20.04.2019).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), 1963, “Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963 – 1967”, DPT, Ankara, 528s.
- _____, 1967, “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968 -1972”, DPT, Ankara, 656s.
- _____, 1972, “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973 – 1977”, DPT, Ankara, 1048s.
- _____, 1979, “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979 – 1983”, DPT, Ankara, 692s.
- _____, 1984a, “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985 – 1989”, DPT, Ankara, 206s.
- _____, 1984b, “V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu – Kırsal Kalkınma”, DPT, Ankara, 90s.
- _____, 1989, “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990 – 1994”, DPT, Ankara, 362s.
- _____, 1995, “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 – 2000”, DPT, Ankara, 307s.
- _____, 2000a, “Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, Ankara, 243s.
- _____, 2000b, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı - Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT, Ankara, 73s.
- _____, 2003, “Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi”, DPT, Ankara, 23s.
- _____, 2006a, “Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007 - 2013)”, DPT, Ankara,.
- _____, 2006b, “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 - 2013) Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu”, DPT, Ankara, 148s.
- _____, 2006c, “Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007 - 2013”, DPT, Ankara, 121s.
- DUMAN, H., 2016, “Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı – İpard” Anadolu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 144s, (Yayımlanmamış)
- EC (European Commission), 2002, “The Enlargement Process and the three pre-accession instruments: Phare, ISPA, Sapard”, ECEDG.
- _____, 2005, “Memorandum To The Commission - Pre-accession Financial Assistance 2005 National Programme For Turkey”, <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2005/EN/3-2005-4397-EN-1-0.Pdf> (09.02.2019).
- _____, 2012, “Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Revised MIFF 2013”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2012/package/miff_adopted10-10-12_en.pdf (01.01.2019).
- _____, 2014, “Instrument For Pre-Accession Assistance (IPA II) Indicative Strategy Paper For Turkey(2014-2020)”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20140919-csp-turkey.pdf (01.01.2019).

- _____, 2015, “European Structural And Investment Funds 2014-2020 Official Texts and Commentaries”, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 412s.
- _____, 2018, “The Common Agricultural Policy at a Glance”, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en (23.10.2018).
- ECA (European Court Of Auditors), 2008, “The Instrument For Structural Policies For Pre-Accession (ISPA) 2000 – 2006”, Luxembourg, 37s.
- ELLİS, F., ve BİGGİS, S., 2001, “Evolving Themes in Rural Development 1950s - 1960s”, Development Policy Review, ss. 437-448.
- EP (European Parliament), 2017, “Second pillar of the CAP: rural development policy” http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_3.2.6.pdf (31.10.2018).
- EU (European Union), 2016, “CORK 2.0 Declaration "A Better Life in Rural Areas"”, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 12s.
- GERAY, C., 1999, “Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve "İlçe Köy Birlikleri" Önerisi”, Çağdaş Yerel Yönetimler, 8 (2), ss. 11-42.
- GİRAY, F. H., AKIN, A., ve GÜN, S., 2004, “Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler”, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat, ss. 161-168.
- GTHB (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı), 2014a, “Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014 – 2020”, GTHB, Ankara, 39s.
- _____, 2014b, “Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı 2014 – 2020”, GTHB, Ankara, 204s.
- _____, 2018, “2017 Yılı Faaliyet Raporu”, GTHB, Ankara, 284s.
- GÜLÇUBUK, B., 2005, “4. Kırsal Kalkınma”, F. YAVUZ, Türkiye’de Tarım, ss. 68-93, Erzurum, TKB.
- GÜLÇUBUK, B., ve KARABIYIK, E., 2002, “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri”, Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, ss. 471-476, Erzurum
- GÜLÇUBUK, B., KIZILASLAN, N., EROĞLU, D., KAN, M., SOYSALDI, E., ve OLGUN, G., 2015, “Kırsal Kalkınma Paradigması ve Yeni Arayışlar”, Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-2, ss. 1360-1382, Ankara.
- GÜRLÜK, S., 2001, “Dünya’da ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma”, Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 19 (4), ss. 1-12.
- İçişleri Bakanlığı, 2019a, “2018 Yılı Faaliyet Raporu”, Ankara .
- _____, 2019b, “Köydes Nedir ?”, <http://www.koydes.gov.tr/Home/KoydesNedir> (30.05.2019).
- IFAD (International Fund for Agricultural Development), 2013, “Diyarbakir, Batman and Siirt Development Project (DBSDP) Supervision Report June 2013 Supervision Report”, <https://operations.ifad.org/documents/654016/70541479-e27b-43c0-aa2f-7163d8eaeb5f> (29.10.2018).
- _____, 2015, “The Republic of Turkey and IFAD:Partnership for smallholder investments and opportunities”, https://www.ifad.org/documents/38714170/39135645/The+Republic+of+Turkey+and+IFAD+-+Partnership+for+smallholder+investments+and+opportunities_e.pdf/f4eaf67c-1538-4c50-a42c-2553c306416d (03.02.2019).

- _____, 2016, “Göksu-Taşeli Watershed Development Project (GTWDP) Final Project Design Report”, <https://operations.ifad.org/documents/654016/906894a7-5e7e-481e-af40-80c7c93c90a3> (03.02.2019).
- _____, 2018a, “Yozgat Rural Development Project”, <https://www.ifad.org/en/web/operations/project/id/277/country/turkey> (29.10.2018).
- _____, 2018b, “Turkey: Ordu-Giresun Rural Development Project (OGRDP)”, <https://www.ifad.org/en/web/operations/project/id/476/country/turkey> (30.10.2018).
- _____, 2018c, “Sivas-Erzincan Development Project”, <https://www.ifad.org/en/web/operations/project/id/1189/country/turkey> (30.10.2018).
- _____, 2018d, “Bingöl-Mus Rural Development Project”, <https://www.ifad.org/en/web/operations/project/id/1100000243/country/turkey> (30.10.2018).
- _____, 2018e, “Murat River Watershed Rehabilitation Project Supervision Report”, <https://operations.ifad.org/documents/654016/7953730e-871f-4c33-bce9-20ce15e9e875> (23.02.2019).
- _____, 2019, “Uplands Rural Development Project”, <https://www.ifad.org/en/web/operations/project/id/2000001409/country/turkey> (03.04.2019).
- İİGM (İller İdaresi Genel Müdürlüğü), 2018, “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)”, <http://www.illeridaresi.gov.tr/k-ye-d-n-s-ve-rehabilitasyon-projesi-kdrp-> (29.10.2018).
- İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı), 2006, “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları”, İKV Yayınları, İstanbul.
- İLBANK (İller Bankası A.Ş.), 2018, “Faaliyet Raporu”, https://www.ilbank.gov.tr/dosyalar/faaliyet/ilbank_2017_Faaliyet_Raporu.pdf (29.10.2018).
- İPYO (IPARD Programı Yönetim Otoritesi), 2016, Program, <https://ipard.tarim.gov.tr/Statiks> (25.10.2018)
- _____, 2017, “IPARD Programı Nedir?”, <https://ipard.tarim.gov.tr/Prog> (03.02.2019)
- _____, 2019a, Program, <https://ipard.tarim.gov.tr/ipard-tr> (25.04.2019)
- _____, 2019b, “Leader Tedbiri” <https://ipard.tarim.gov.tr/LeaderTr> (29.04.2019)
- Kalkınma Bakanlığı, 2013, “Onuncu Kalkınma Planı 2014 – 2018”, Ankara, 199s.
- KARASAR, N., 2007, “Araştırmalarda Rapor Hazırlama”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 135s.
- _____, 2012, “Bilimsel Araştırma Yöntemi”, Nobel Yayınları, Ankara.
- KARATAŞ, H., 2010, “Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardımları”, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 218s, (Yayımlanmamış).
- KOÇ, A., 2016, “Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınmanın Finansmanı Kapsamında IPARD”, Süleyman Demirel Üniversitesi Doktora Tezi, Isparta, 142s, (Yayımlanmamış).
- KOLUKIRIK, C., 2010, “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları, Fonları ve Türkiye'nin Yararlanma Olanakları”, Namık Kemal Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 106s.
- KPMG (KPMG Advisory Ltd.), 2010, “Synthesis of SAPARD ex post evaluations Evaluation Report”,

- https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/evaluation/rural-development-reports/2010/sapard/fulltext_en.pdf (01.01.2019).
- OJ (Official Journal Of European Union), 23/12/1989, “Council Regulation (EEC) No 3906/89 of 18 December 1989 on economic aid to the Republic of Hungary and the Polish People's Republic (L 375)” <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1989/3906/oj> (30.09.2018).
- _____, 26/06/1999, “Council Regulation (EC) No 1267/1999 of 21 June 1999 establishing an Instrument for Structural Policies for Pre-accession (L 161)”, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1999/1267/oj> (30.09.2018).
- _____, 26/06/1999, “Council Regulation (EC) No 1268/1999 of 21 June 1999 on Community support for pre-accession measures for agriculture and rural development in the applicant countries of central and eastern Europe in the pre-accession period (L 161)” <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1999/1268/oj> (30.09.2018).
- _____, 07/12/2000, “Council Regulation (EC) No 2666/2000 of 5 December 2000 on assistance for Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, the Federal Republic of Yugoslavia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia, repealing Regulation (EC) No 1628/96 and amending Regulat (L 306)”, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2000/2666/oj> (30.09.2018).
- _____, 27/12/2001, “Council Regulation (EC) No 2500/2001 of 17 December 2001 concerning pre-accession financial assistance for Turkey and amending Regulations (EEC) No 3906/89, (EC) No 1267/1999, (EC) No 1268/1999 and (EC) No 555/2000 (L 342)”, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/2500/oj> (30.09.2018).
- _____, 31/07/2006, “Council Regulation (EC) No 1085/2006 of 17 July 2006 establishing an Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) (L 210)”, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1085/oj> (30.09.2018).
- _____, 29/06/2007, “Commission Regulation (EC) No 718/2007 of 12 June 2007 implementing Council Regulation (EC) No 1085/2006 establishing an instrument for pre-accession assistance (IPA) (L 170)”, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/718/2013-05-26> (30.09.2018).
- _____, 20/12/2013, “Regulation (Eu) No 1303/2013 Of The European Parliament And Of The Council Of 17 December 2013 (L 347)”, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/1303/oj> (30.09.2018).
- _____, 15/03/2014, “Regulation (Eu) No 231/2014 Of The European Parliament and of The Council of 11 March 2014 Establishing an Instrument For Pre-Accession Assistance (IPA II) (L 77)”, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/231/oj> (30.09.2018).
- OSİB (Orman ve Su İşleri Bakanlığı), 2019, “Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi”, <http://www.coruhhavzasi.com/uploads/2373038-coruh-projesi-kitapci.pdf> (03.02.2019).
- ÖZTÜRK,İ.,2006, “Dünya Bankası Politikaları”, Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1), ss.36-55.
- ÖZEL, A., KILIÇ, C., ve KILINÇ SAVRUL, B.,2013, “Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Mali Yardımlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, (20), ss. 43-64.
- REEVES, T. 2019, “Regional Development In The Eu And Turkey”, TEPAV, https://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/bolum1/1_2_reeves.pdf (18.04.2019)

- RG (Resmi Gazete), 18/04/2007, “Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı Çerçevesinde Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Yönetmeliği”, Resmi Gazete (Sayı : 26497), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070418-8.htm> (03.02.2019).
- _____, 18/05/2007, “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, Resmi Gazete (Sayı : 26526), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070518-2.htm> (25.10.2018).
- _____, 24/08/2008, “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu İl Koordinatörlüklerinin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”, Resmi Gazete (Sayı : 27007), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080924-12.htm> (30.12.2018).
- _____, 11/03/2011, “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2011/9)”, Resmi Gazete (Sayı : 27871), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/03/20110311-5.htm> (03.02.2019).
- _____, 24.03.2018, “Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (2018/12)”, Resmi Gazete (Sayı : 30370), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180324-14.htm> (25.04.2019).
- SEYİDOĞLU, H., 2003, “Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı”, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 367s.
- TAĞA, Ö., 2013, “AB Fonları ve AB Kırsal Kalkınma Politikasının Türkiye Hayvancılık Sektörüne Etkileri”, Ege Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 199s, (Yayımlanmamış).
- TAN, S., KUMUK, T., SAVRAN, F., ve EVEREST, B., 2010, “Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Uygulanan Tarım Politikaları : Tarım Reformu Uygulama Projesi”, Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, ss. 972 – 976, Şanlıurfa.
- TAŞTEKİN, A., 2018, “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Stratejileri Ve Bölge İdareleri”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1 (1), ss.69-83.
- TERPORT, 1996, “The Cork Declaration”, http://www.terport.hu/webfm_send/545 (15.03.2019)
- TKB (T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı), 2004, II. Tarım Şurası VIII. Komisyon Kırsal Kalkınma Politikaları Sonuç Raporu, TKB, Ankara.
- _____, 2011, “Kırsal Kalkınma Planı (2010 - 2013)”, TKB, Ankara, 250s.
- _____, 2012, “Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı (2007 - 2013)”, TKB, 360s.
- TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu), 2014, “2007 – 2013 İpard Programı Uygulama Örnekleri”, TKDK, Ankara, 227s.
- _____, 2017, “2017 - 2021 Stratejik Planı”, TKDK, Ankara, 59s.
- _____, 2018a, “Desteklenen İller”, <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/DesteklenenIller#> (30.12.2018).
- _____, 2018b, “Organizasyon Şeması”, <https://tkdk.gov.tr/Kurumsal/OrganizasyonSemasi> (30.12.2018).
- _____, 2018c, “Başvuru Çağrı Rehberleri”, <https://www.tkd.gov.tr/Ipard/BasvuruCagriRehberleri> (30.12.2018).
- _____, 2019a, “İmzalanan Sözleşmeler”, <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/Imzalananzozlesmeler> (03.01.2019).
- _____, 2019b, “TKDK Genel Bilgi”, <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TKDK.pdf> (18.04.2019).

- _____, 2019c, “Çalışan Profili”, <https://www.tkd.gov.tr/Kurumsal/CalisanProfili> (15.05.2019).
- TKDK Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü, 2015, “Yatırımlar Rehberi”, Kahramanmaraş, 139s.
- _____, 2018, “IPARD I Dönemi Faaliyetleri”, Kahramanmaraş, 40s.
- TOB (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı), 2018a, “Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi” <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler> (29.10.2018).
- _____, 2018b, “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler> (29.10.2018).
- _____, 2019a, “2018 Yılı Faaliyet Raporu”, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, 356s.
- _____, 2019b, “Kırsal Dezavantajlı Alanlarda 300 Milyon Liralık Kredi Hacmini Hedefliyoruz”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/3718/Kirsal-Dezavantajli-Alanlarda-300-Milyon-Liralik-Kredi-Hacmini-Hedefliyoruz> (05.03.2019).
- World Bank., 1987, “Turkey - Rural Development and Multipurpose Projects (English)”, Washington, DC: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/988351468915359190/Turkey-Rural-Development-and-Multipurpose-Projects> (29.10.2018).
- _____, 1992, “Turkey - Erzurum Rural Development Project (English)”, Washington, DC: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/869621468319144290/Turkey-Erzurum-Rural-Development-Project> (29.10.2018).
- _____, 1994, “Turkey - Agricultural Extension and Applied Research Project (English)”, <http://documents.worldbank.org/curated/en/121191468318564759/Turkey-Agricultural-Extension-and-Applied-Research-Project> (29.10.2018).
- _____, 1999, “Turkey - Second Agricultural Extension and Applied Research Project (English)”, Washington, DC: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/872781474553400955/Turkey-Second-Agricultural-Extension-and-Applied-Research-Project> (29.10.2018).
- _____, 2004, “Turkey - Eastern Anatolia Watershed Rehabilitation Project (English)”, Washington, DC, World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/823051468761361146/Turkey-Eastern-Anatolia-Watershed-Rehabilitation-Project> (29.10.2018).
- _____, 2010, “Turkey - Agricultural Reform Implementation Project (arip) (English)”, Washington, DC: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/989171474502169233/Turkey-Agricultural-Reform-Implementation-Project-arip> (29.10.2018).
- _____, 2014, “Turkey - Anatolia Watershed Rehabilitation Project (English)”, Washington, DC: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/495931475117684112/Turkey-Anatolia-Watershed-Rehabilitation-Project> (29.10.2018).
- _____, 2019, “All Projects”, http://www.worldbank.org/en/country/turkey/projects/all?qterm=&lang_exact=English&os=240 (11.04.2019).
- YENİGÜL, S. B., 2017, “Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi”, Planlama, 27 (1), ss. 16-25.

- YILDIRIM, A., 2016, “İpard Programı Kapsamındaki Hibelerin Etkinliğinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma: Erzurum, Kars ve Ağrı İlleri Örneği”, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 108s, (Yayımlanmamış).
- YILMAZ, H., ve TOLUNAY, A., 2007, “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yönelimler ve Türkiye”, SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, A (1), ss. 107-122.
- YPK (Yüksek Planlama Kurulu), 2003, “Türkiye Cumhuriyeti Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004 - 2006)”, Ankara.
- _____, 2004, “Tarım Stratejisi (2006 - 2010)”, Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Harun Reşit GENÇ
Doğum Yeri ve Tarihi : ELBİSTAN - 25.03.1981

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü
ESKİŞEHİR

Yüksek Lisans Öğrenimi : Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi A.B.D.
KAHRAMANMARAŞ

Doktora Öğrenimi :-
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (KPDS: B (81,25), ÜDS: C (71,25))
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar :

Kahramanmaraş Belediyesi Bilgi İşlem
Müdürlüğü (1999-2001)
Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğü
(2001-2008)
Kahramanmaraş İl Özel İdaresi Yatırım ve
İnşaat Müdürlüğü (2009-2010)
Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme
Kurumu Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü
(2010 – Devam Ediyor)

İletişim

E-Posta Adresi :hrgenc@gmail.com
Tel. :0505 4089546

Tarih : 20.06.2019

IPARD I Programı Desteklenen Eksen, Tedbir, Alt Tedbir ve Sektörler

ÖNCELİK EKSENİ	Tedbir	Alt Tedbir	Sektör
EKSEN-1	101- Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım
		101-2-1	Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım - Kırmızı Et
		101-2-2	Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım - Beyaz Et
	102- Üretici Gruplarının Kurulmasına Destek	102-1	Üretici Gruplarının Kurulması
		103-1-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
		103-1-2	Süt Toplama Merkezi
		103-2-1	Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması (Kırmızı Et)
	103- Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar	103-2-2	Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması (Beyaz Et)
		103-3	Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması
		103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
EKSEN-2		201- Çevre ve Kırsal Peyzaja Yönelik Faaliyetlerin Uygulanmasına Hazırlık	201-1
	201-2		Su kaynaklarının korunması
	201-3		Biyolojik çeşitlilik
	202- Yerel Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması	202-1	Yetenek kazandırma, harekete geçirme ve yerel kalkınma stratejilerinin hazırlanması
		202-2	Yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması
		202-3	Yerel Eylem Gruplarının Faaliyet Giderleri
		202-4	İşbirliği projelerinin uygulanması
EKSEN-3	302- Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Yatırımlar	302-1	Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi
		302-2	Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi
		302-3	Kırsal Turizm
		302-4	Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi
	501- Teknik Destek	501	Teknik Destek

Kaynak : IPARD Programı (TKB, 2012)

2005 Yılı Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Kırsal Kalkınma Projeleri

PROJE ADI	ULUSAL VE DIŞ KAYNAK TOPLAMI	ULUSAL KATKI	DIŞ KAYNAK			BAŞLAMA
			KREDİ	HİBE	TOPLAM	
IFAD DESTEKLİ PROJELER (*)	1.083,29	192,17	881,23	9,88	891,12	
Diyarbakır, Batman ve Siirt Kalkınma Projesi	150,80	23,55	127,25	0,00	127,25	2006
Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi	118,38	17,00	101,38	0,00	101,38	2009
Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi	187,65	39,34	146,04	2,27	148,32	2012
Göksu Taşeli Havzası Kalkınma Projesi	114,21	17,46	94,64	2,12	96,75	2015
Yüksek Kesimler Kırsal Kalkınma Programı	512,25	94,83	411,93	5,50	417,42	2017
ULUSAL KIRSAL KALKINMA PROJELERİ (**)	5.645,00	5.645,00	0,00	0,00	0,00	
KKYDP	4.212,00	4.212,00	0,00	0,00	0,00	2005
GENÇ ÇİFTÇİ PROJESİ	1.433,00	1.433,00	0,00	0,00	0,00	2015
AB DESTEKLİ KIRSAL KALKINMA PROJELERİ (***)	11.669,28	2.916,96	0,00	8.752,32	8.752,32	
IPARD I	6.315,18	1.578,43	0,00	4.736,75	4.736,75	2007
IPARD II	5.354,10	1.338,52	0,00	4.015,57	4.015,57	2014
TOPLAM	18.397,57	8.754,13	881,23	8.762,21	9.643,44	

NOT: Döviz Kurları, 31.12.2018 tarihli TCMB kurları üzerinden Türk Lirasına dönüştürülmüştür. (USD/TRY : 5,28 - EUR/TRY : 6,04)

* IFAD Resmi İnternet Sitesinden projelere ait başlangıç ve final raporları verileri esas alınmıştır. (Erişim Tarihi : 22.04.2019)

** Tarım Orman Bakanlığı 2017 - 2018 yılları Faaliyet Raporu Verileri Kullanılmıştır.

*** IPARD Yönetim otoritesi verileri alınmıştır. (Erişim Tarihi : 22.04.2019)

IPARD Programı Desteklerinden Faydalanan İller Haritası

(Kaynak: TKDK, 30.12.2018, <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/DesteklenenIller>)

UYGUN YÖRESEL TARIM VE GIDA ÜRÜNLERİ LİSTESİ

A	B	C	Ç	D	E
Acur Ahududu Alıç Analı Kızılı Çorba Antepfıstığı, Armut Ayçiçeği Çekirdeği Ayva	Badem Badem Şekeri Baklava Bakliyat Bakliyat Paketleme Bisküvi Bitkisel Sabun Bitkisel Yağ Böğürtlen Buğday Unu Bulgur	Ceviz Cezerye	Çay Çemen Çiğköfte Çilek Çiriş Otu Çorbalık Tarhana Çökelek Çörek	Dolma Dolmalık Kuru Domates-Biber Salçası Dondurma Döner Dövme Dut	Ekşili Çorba Eli Böğüründe Elma Erişte Ekşili Eya Sulusu Et Sucuğu
F	H	İ	K	L	M
Fıstıklı Kurabiye Fıstık Ezmesi	Havuç Helva	İçli Köfte İncir İpek Biber İrmik	Kadayıf Kahke Kapari Kayısı Kaymak Kebab Keçi Yoğurdu Kelle Paça Çorbası Kırmızıbiber Kıska Soğan Kıvrım Tatlısı Kiraz Kornişon Köy Ekmeği Kuru Pirina Kurutulmuş Dane Mısır Kurutulmuş Meyve Kurutulmuş Sebze Kuşburnu Künefe Kütlü Pamuk	Lahmacun Lif Pamuk Lokma Tatlısı Lokum Lor	Makarna Mantar Mantı Maraş Dondurma Maraş Peyniri Maraş-18 Cevizi Marmelat Menengiç Meyan Kökü Meyve Aromalı Çay Meyve Reçeli Meyve Suyu Meyve-Sebze Kons. Mısır Mısır Cipsi Minerali Su Mumbar

EK-4

N	P	R	S	T	U
Nar Ekşisi	Pamuk	Reçel	Sahlep	Tarhana	Un
Nar Suyu	Pamuk İpliği		Salamura Ürünleri	Tatlı Fesleğen	Unlu Mamuller
Nar	Patates		Sarıçeltik Pirinci	Tereyağı	Urmu Dutu
	Patlamış Mısır		Sarımsak	Tirşik Otu	
	Pekmez		Sebze Suyu	Toz Biber	
	Peynir		Simit	Trabzon Hurması	
	Pide		Sirke	Turşu	
	Pirina Sabunu		Soğan		
	Pirina Tozu ve Suyu		Su Böreği		
	Pirina Yağı		Sulu Yağlı Köfte		
	Pul Biber		Sumak Ekşisi		
			Sumak Suyu		
Ü	V	Y	Z		
Üzüm Ürünleri	Vişne	Yaprak Sarması	Zeytin		
Üzüm		Yerfıstığı Ezmesi	Zeytin Salamurası		
		Yoğurt	Zeytinyağı		
		Yufka Ekmeği	Zeytinyağlı Defne Sabun		
		Yufka			
		Yumurta Paketleme			

Kaynak : Yatırımlar Rehberi (TKDK Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü, 2015)

UYGUN EL SANATLARI LİSTESİ	
Ahşap İşi	Semer Yapımı
Metal İşi	Taş İşleme
Cam Eşya	Dekoratif Taş İşi
Seramiklerin Üretimi	Sedef Döşeme
Çanak Çömlek	Kağıt Sanatları
Çinicilik	Saraçlık
Dokumacılık	Folklorik Bebek Ve Giysi Yapımı
Hasır İşi	Yorgancılık
Sepet Dokuma	Tarak Yapımı
Müzik Aletleri Yapımı	Alçı İşleri ve Tandır Yapımı
Keçe Yapımı	Dikişçilik, Giysi Dekorasyonu, Nakış İşleme, Örgü
Kilimcilik	Süpürge Yapımı
Halcılık	

Kaynak : Yatırımlar Rehberi (TKDK Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü, 2015)

TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER REFERANS LİSTESİ		
Adaçayı	Göl Soğanı	Melek Otu
Alıç	Gümüş Düğme	Mersin
Altınotu	Hardal	Meryem Ana
Anason	Hardal	Meyankökü
Aslanpençesi	Haşhaş	Nane
Aspir	Hatmi	Nezle Otu
Biberiye	Hint Yağı	Oğul Otu
Civanperçemi	Hodan	Öksürük Otu
Çakşır	Hünnap	Pelin
Çemen	Ihlamur	Pire Otu
Çobançantası	Isırgan Otu	Rezene
Çörekotu	Kapari/ Kebere	Safran
Çöven	Karaasma	Salep
Dağ Çayı	Karahindiba	Sarı Kantaron
Defne	Kekik	Sarımsak
Dereotu	Kırmızı Biber	Sumak
Devedikeni	Kısa Mahmut	Şerbetçiotu
Domuz Turpu	Kimyon	Şevketi Bostan
Ebegümeçi	Kişniş	Üzerlik Otu
Ekinezya	Kuşburnu	Yağ Gülü
Eşek Hıyarı	Kuzukulağı	Yüksükotu
Fesleğen	Lavanta	Zencefil
Geven	Maydanoz	Zerdeçal
Goji Berry	Mayıs Papatyası	

Kaynak : Yatırımlar Rehberi (TKDK Kahramanmaraş İl Koordinatörlüğü, 2015)